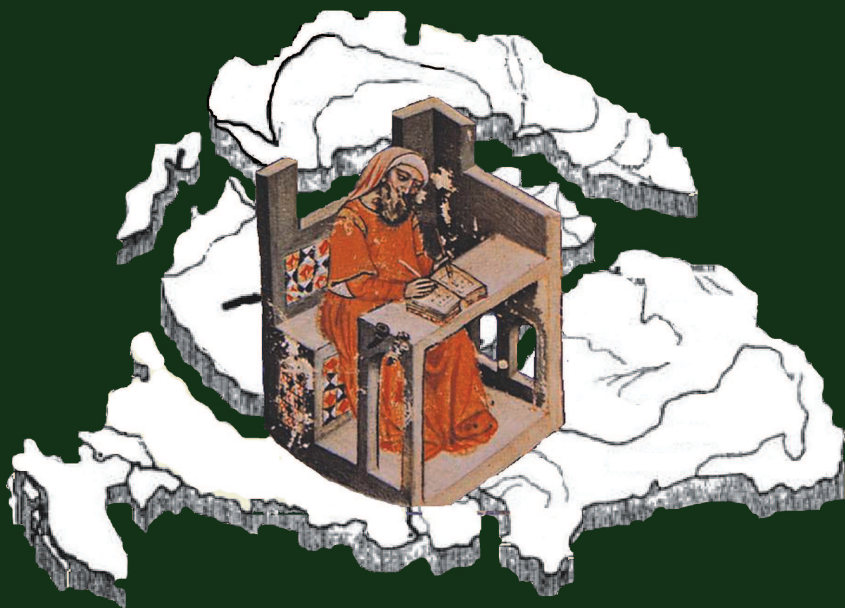

ÜNNEPI TANULMÁNYOK

GÁSPÁR László

65. születésnapja tiszteletére

Ünnepi tanulmányok

G Á S P Á R L á s z l ó

65. születésnapja

tiszteletére

Salutem,

1

sorozatszerkesztő
PARÁDI József

sorozatgondozó
Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos
Társaság

Budapest
HU-ISSN 2416-2078

Ünnepi tanulmányok

G Á S P Á R L á s z l ó

**65. születésnapja
tiszteletére**

Szerkesztette:

PARÁDI József

Budapest

2015

Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti
Tudományos Társaság

HU- ISBN 978 615 80 3090 8

Ünnepi tanulmányok

G Á S P Á R L á s z l ó

**65. születésnapja
tiszteletére**

© Szerzők, 2015
© Szerkesztő, 2015

HU-ISSN 2416-2078
HU-ISBN 978 615 80 3090 8

Dr. GÁSPÁR László

TARTALOMJEGYZÉK

Laudatio	15
BENCSIK Péter	
Úti okmányok és határátkelés a cseh, szlovák és magyar területeken 1939-1953	19
BODA József	
A román csendőrség története.....	31
DEÁK József	
A Belügyi Szemle és az ideológiai háború a helsinki konferenciáig 1953-1975	57
ERNYES Mihály	
Pillantás az 1950-es évek bűnüldözésébe. Baranyai életelleni bűnügyek	71
LŐRINCZ József	
Hazai börtönügyünk a sztálini büntetőpolitika jármában	87
SOM Krisztián	
Magyar határforgalom ellenőrzés 1000-1301	103
SUBA János	
A Magyar Királyság és az Osztrák Császárság közötti „vítás határszakaszok” dualizmsukori rendezése	121
VEDÓ Attila	
A Magyar Királyi Csendőrség tevékenysége a hírszerzés és kémelhárítás területén	143

„*Vectigal quodam specularantes.*”
Tisztelgés a tudós előtt

LAUDATIO

GÁSPÁR László 2015-ben töltötte be hatvanötödik életévét. 1950. IV. 3-án született, Pécsen. Nem tudni pontosan, de lehet, hogy a határ közelsége, vagy az ifjúságban akkor is rejlő romantikus vágy a haza szeretete és védelme iránti vágy sodorta érettségje után a határőr tiszti pályára.

A Kossuth Lajos Katonai Főiskola határőr szakán kezdte meg tanulmányait, Szegeden. A katonai jellegű alapképzés, kiképzés mellett olyan kiváló oktatóink is voltak a szegedi egyetemről és tanárképző főiskoláról, akiknek pedagógusi habitusa, tudományos igényű munkássága már akkor belé is plántálta e két terület, a tudomány és az oktatás iránti érdeklődést, vonzalmat. Ismeretségünk ekkortól datálódik, mivel jómagam is abban az évfolyamban kezdtem tanulmányaimat. Kérem tehát a kedves olvasót, nézze el nekem, ha Gáspár László méltán elismerésre méltó tudományos kutatói, történetírói, publikációs, pedagógusi munkásságának méltatása közben személyes élményeim és érzéseim felidézésével is gazdagítom életútja bemutatását. Annál is inkább, mivel több, mint húsz évig dolgozhattunk együtt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Határőr Tanszékén illetve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. Nagyon is közvetlen munkatársi, baráti kapcsolatban voltunk tehát, ami hitelt adhat annak, amiről a későbbiekben írok.

Tiszti pályafutását a Szombathelyi Határőr Kerület Bózsoki Határőr Őrsén, parancsnok-helyettesként kezdte. Ezt követően két évig volt századparancsnok-helyettes a szombathelyi kiképző zászlóaljnál, majd újabb váltással a határforgalom ellenőrzésében kapott vezető beosztást. A Búcsúi Forgalomellenőrző Ponton parancsnok-helyettesként szolgált. Aki a határőr hivatást ismeri, jól érezkelheti, hogy pályája kezdetén a határelőjárás három fontos szakterületén szerzett jelentős gyakorlati tapasztalatot. A gyakorlatias megközelítés, az objektivitásra, az igazság felderítésére való törekvés szándéka, később, oktatói és tudományos kutatói munkássága során is végig kísérte. A Zrí-

nyi Miklós Katonai Akadémiára 1981-ben nyert felvételt. Itt már a gyakorlatban szerzett tapasztalatai és a főiskolai tanulmányai során a tudományos megközelítés iránti igénye szerencsésen ötvöződtek. Mindez eredményes tudományos diákköri munkáiban nyilvánult meg. Nem is nagyon csodálható, hogy akkori elöljárói felismerték e szerencsés ötvözetet. Pályázat útján oktatói állást nyert el az akadémián 1984-ben, és 2005ig volt a ZMKA, majd a ZMNE oktatója. Két év múlva már pedagógiai és kutatói munkásságának elismeréseként elnyerte az oktatók és hallgatók szavazata alapján a Kiváló Oktató címet. Tanári munkája mellett, a szakmatörténet iránti érdeklődése, is ekkor bontakozott ki. 1988-ban lett egyetemi adjunktus. Oktatói és osztályfőnöki munkáját széleskörű elismeréssel végezte. Az egykori Magyar Határőrség vezetőinek generációját képezte, akik ma már a rendőrségnél szolgálnak. De sikeresen mentorálta hallgatóit az OTDK pályázatain is, akik közül ma már sokan tudományos fokozattal rendelkeznek, nem egy közülük egyetemi oktató, sőt professzor.

Egyre nagyobb hangsúlyt fektetett, kutatói és publikációs tevékenységére. 1989-ben védte meg egyetemi doktori értekezését, melynek témája: „*A Határőrség fejlődése 1950-1956 között.*” Ne feledjük, abban a korban a „fejlődés” kifejezés szinte kötelező *terminus-technicus* volt. A tartalom azonban mindennél meggyőzőbben igazolja állításomat, hogy GÁSPÁR László konok kitartással mindig az objektivitásra, az igazság feltárására törekedett. Nem elégedett meg a belügyminisztériumi, határőrségi irattári dokumentumokban leírtakkal, vagy a levéltári iratok adatainak feltárásával, elemzésével. Azok mögöttes tartalmát, összefüggéseit kutatta. Értekezésének elkészítése során, akkor szinte elképzelhetetlennek tartott helyzetben még interjút is képes volt „összehozni” az 1950-es évek egyik belügyminiszterével. A szakmai vitákban is kitartó volt. Szenvedélyesen védte álláspontját, de a meggyőző érvelést mindig elfogadta.

Az egyetemi doktori fokozat elnyerése után, 1990-ben lett egyetemi docens. Tovább folytatta oktatói munkásságát. Sok emlékezetes foglalkozáson, gyakorlaton vettünk együtt részt, ahol szakmai tudása mellett a hallgatók iránti „atyai” szeretete, szinte sztoikus türelme és nyugalma is megmutatkozott. Egykori hallgatói még ma is örömmel idézik fel a néha nehéz, néha könnyebb, vagy örömteli napokat, eseményeket.

Munkája elismeréseként szakcsoportvezetővé nevezték ki 1992-ben. Tovább folytatva szakmatörténeti kutatásait 1996-ban megvédte kandidátusi értekezését, amely már a tényfeltárás mellett elméleti irányba is fordult, jelentős alapját képezve a későbbi felsőfokú vezetőképzésnek. Címe: *„A magyar határőrség szolgálati tevékenységeiben ható elvek érvényesülése és változásai 1945-től az 1980-as évek végéig.”*

1998-ban lett tanszékvezető helyettes, és egyben *„A határőrizet elmélete és szakirányítása”* tantárgy vezető oktatója. Kutatási területe a magyar határőrizet történeti fejlődése és a határőrség szolgálati tevékenységeiben ható elvek témakörök maradtak, amelyek műveléséről és eredményességéről publikációi is tanúskodnak.

A Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének, a Magyar Hadtudományi Társaságnak, valamint a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaságnak tagja. Munkásságának elismeréseként 2001-ben elnyerte a Széchenyi István Ösztöndíjat.

2005-ben vonult nyugállományba, azonban kutatói és oktatói munkásságát tovább folytatta. Meghívott, óraadó tanárként *„A magyar határőrizet története”* és *„A határőrizeti modellek”* tantárgyakat oktatta a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem határőr vezetői szakán BSC és MSC képzésben.

Az Egyetem 2007-ben címzetes egyetemi docensévé fogadta.

Tisztelt Olvasó!

GÁSPÁR László annak a határőr tiszti generációnak egyik tagja, amely elkötelezettséggel, tisztelettel és alázattal viszonyult hivatásához, a magyar határ őrizetéhez. Ő egész eddigi életében komolyan hitte és vallotta, hogy hivatásunkat a tudományos kutatás eszközeivel és módszereivel is kell szolgálni és magasabb színvonalra emelni. Mindezt érvényre juttatta tanári, kutatói, vezetői, pedagógusi munkájában. Munkássága példa lehet a jövő generációi számára.

Horpács, 2015.

SÁNDOR Vilmos

BENCSIK Péter

Úti okmányok és határátkelés a cseh, szlovák és magyar területeken 1939-1953

Csehszlovákia 1939. évi szétesése után az útlevel témájának rendezése a Harmadik Német Birodalom, az „önálló” Szlovák Állam és a Magyar Királyság jogkörébe került, majd 1945 után Csehszlovákia újjáalakulásával Prága visszanyerte joghatóságát az utazások szabályozása terén is. A tárgyalt korszak sajátossága, hogy a külföldi utazások lehetősége — az I. világháború alatti és az utáni korszakhoz hasonlóan — rendkívül megnehezedett. Az összevetést az teszi érdekessé, hogy milyen eltérések mutatkoztak a függetlenségét teljesen elvesztő Cseh-Morva Protektorátus, a félfüggetlen Szlovák Állam és a szuverenitását megőrző Magyarország között; a háború után pedig az, hogy a vesztes Magyarország és a győztes Csehszlovákia politikai élete meglehetősen párhuzamosan alakult.¹

A II. világháború időszaka

Csehszlovákia 1939 márciusi felbomlása után Szlovákiában érvényben maradt az 1928-as csehszlovák útleveletörvény és az összes vízummentességi megállapodás. A háború kitöréséig elvben a szlovák állampolgárok külföldi utazását semmi sem korlátozta. A régi útlevelek is érvényesek maradtak. Ugyanakkor a Protektorátusba való szabad utazás lehetetlenné vált, a korábban belföldinek számító utazáshoz most úti okmány volt szükséges. Határátlépési engedélyt hamarosan már csak a pozsonyi német konzulátuson lehetett kapni. Ezt hivatalosan nem vízumnak nevezték, de jelentősége ahhoz hasonló volt.

A háború kitörése után azonban a szlovák kormány azonnal korlátozásokat vezetett be. 1939. IX. 13-án általános vízumkényszert léptettek életbe, ami a német birodalmi polgárokra is kiterjedt. A 17 és 50 év közötti szlovák férfiak kiutazását már augusztus végén megtiltották, s e tilalmat néhány hét múlva mindenkire kiterjesztették, illetve az utazáshoz a bel-

ügyi tárca által kiadott kiutazási engedélyt kellett szerezni. Ennek kiadása novembertől a járási hatóságok feladatává vált. A kishatárforgalomra ugyanakkor a korlátozás nem vonatkozott. A hadköteles korúak viszont a katonai hatóságok engedélyével léphettek csak át a határt, bármilyen — útleveles vagy kishatárforgalmi — módon utaztak is. 1941 nyarán, a Szovjetunió elleni háború kitörésekor a fegyveres szolgálatra kötelezettek kiutazását ismét megtiltották, kivéve a külön katonai engedéllyel rendelkezőket. 1944. I. 21-én pedig megszűnt a járási hatóságok útlevélnyomó és kiutazási engedélyek adására vonatkozó jogosultsága a semleges államokba, majd áprilistól az összes — tehát „baráti” — állam területére is.

1940 őszétől külön szabályok vonatkoztak a zsidók utazásaira. Addig kiutazásuk lehetséges volt, ám visszatérésüket meggátolták. 1940 második felében már kiutazásuk is tilos lett és szeptemberben le kellett adniuk meglévő útleveleiket. 1942. V. 15-én alkotmánytörvényt fogadtak el a zsidók kivándorlásáról. Ennek értelmében deportálták a zsidókat, akiket megfosztottak állampolgárságuktól és ezzel a visszatérés lehetőségétől is.² A deportálás leállítását követően a maradék zsidóságot csak különleges állami érdek esetén lehetett útlevéllal ellátni.

A kishatárforgalom a háború teljes időszakában tovább folyt a korábbi csehszlovák megegyezések szerint. Magyarországgal 1940. III. 13-án Pozsonyban új megállapodást kötöttek.³ Mindvégig volt kishatárforgalom Németországgal, míg Lengyelországgal csak a háború kitöréséig. 1940 tavaszán előkészületben volt egy új német-szlovák megállapodás, ami vonatkozott volna a volt osztrák, a protektorátusi, valamint a lengyel Főkormányzósághoz tartozó (immár német) területekre egyaránt. Az egyezményt feltehetően nem kötötték meg, de helyi megállapodások révén a volt lengyel területek határán is működött kishatárforgalom.⁴

A Protektorátus területéről való kiutazás szinte lehetlenné vált. Polgárai számára a Német Birodalom útlevélszabályai léptek hatályba. Németország hatóságai nagy figyelmet fordítottak a lakosság nyilvántartására, az idegenrendészetre.⁵

A csehszlovák útleveleket már 1939 márciusában ideiglenes érvényességűnek minősítették és a határ átlépésére — akár a Protektorátus, akár a III. Német Birodalom határáról volt szó — csak vízummal voltak érvényesek, a vízumot pedig a GESTAPO egyetértésével lehetett kiadni. A Protektorátus polgárai — szemben a birodalmi állampolgárokkal⁶ — csak kivételes esetben kaptak útlevelet. Még a Protektorátus és a III. Német Birodalom belső határának átlépése is erősen korlátozott volt a cseh nemzetiségű lakosság számára. Ezen a határvonalon át pedig már 1938 őszén — tehát a müncheni döntést követően heteken belül — megindult a kishatárforgalom, a korábbi csehszlovák-német megegyezés feltételei szerint, 15 km-es mélységben. A maradék cseh terület megszállása és a Protektorátus létrejötte után is folytatódott ez a forgalom, de csak kellően indokolt esetben és elsősorban a németek számára. Minden utazáshoz — útleveles és kishatár-forgalomban egyaránt — külön átlépési engedélyt kellett kérni. A Szlovákia felé kiadott kishatárforgalmi okmányokat eredetileg a járási szintű közigazgatási és biztonsági szervezetek is kiadhatták. 1941-től viszont a járások helyett az Oberlandrat szervezetei váltak erre jogosulttá, 1942 után pedig csak a GESTAPO.⁷

A zsidók utazására vonatkozó szabályozás terén a Protektorátusban is a III. Német Birodalom szabályai léptek életbe. 1938 októberében a német állampolgárságú zsidók útlevelét bevonták és egy jól látható vörös „J” betűvel (Jude = zsidó) lepecsételve adták vissza. A nácik ebben az időszakban a zsidók kivándorlásának az elősegítésére törekedtek, ám ez az intézkedés ezzel ellentétes hatást is kiváltott, mivel számos más állam sem akarta befogadni a „nem kívánatos” zsidókat.⁸

Magyarországon is 1938-ban kezdődött meg az útlevelkiadás korlátozása. Épp a müncheni válság időszakában – feltehetően egy Csehszlovákia elleni háború esélyével is számolva – ideiglenesen megtiltották a hadkötelesek (18–50 év közötti férfiak) kiutazását. 1939-ben a 42–61 éves férfiktól (akik harcolhattak az I. világháborúban) a határon meg kellett kérdezni, milyen egységnél szolgáltak korábban. Egyes alakulatok volt

tagjai nem léphették át a határt. 1940-ben minden 18–42 év közötti férfi határátlépése tilalom alá került, viszont a korcsoporton kívüli aktív tisztek és altisztek (beleértve a rendőröket és csendőröket is) kaphattak útlevelet. Természetesen a vízumkényszer újból teljessé vált. A kivándorlás Magyarországról is megszűnt a háború idején, bár a magyar kormány több alkalommal is kísérletet tett a zsidók csoportos kivándorlásának előmozdítására. Ennek érdekében például az 1937-es útlevétípusból később kimaradt a vallást feltüntető sor.

A II. világháború előtt és alatt Magyarország határvonala a bécsi döntések, Kárpátalja és a Délvidék egy részének viszatérése miatt többször változott. Ennek révén, illetve az Anschluss, valamint Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlása miatt az új államokkal is határos lett a Magyar Királyság. Mindezek következtében a kishatárforgalmat is újra kellett szabályozni. Az új magyar határszakaszokon az új szomszédokkal — Németország, Lengyelország, Szlovákia, Horvátország — a háborús viszonyok miatt is jóval nehezebb volt a megegyezés a forgalom megindításáról. A tárgyalások szinte minden viszonylatban megindultak, de nem mindig jártak sikerrel. Például mire az egyezmény megszületett volna, Lengyelországot a Szovjetunió és Németország felosztotta. Kárpátalja, Szovjetunió, majd Németország által megszállt területek és Románia határain végül is nem alakult ki kishatárforgalom. E területről egyedül a szlovák határon nyílt erre lehetőség. Új egyezményt kötni végül csak Szlovákiával és Horvátországgal sikerült, ezek rendelkezései nagyon hasonlítottak egymásra. Másutt vagy a régebbi szerződések szerint folytatódott a forgalom — ilyen volt például a volt osztrák határszakasz —, vagy pedig helyi megegyezések alapján, mint például Észak-Erdélyben és bácskai szerb határon. Több szomszédunk is igyekezett gátolni vagy teljesen felszámolni a kishatárforgalmat, ennek érdekében szlovákiai viszonylatban határzárakat hoztak létre, megtagadták az úti okmányok a láttamozását, Észak-Erdélyben pedig a határkerületet öt kilométer szélesség-

güre mérsékelték és a kishatárforgalomban való részvétel lehetőségét a kettősbirtokosokra szűkítették.⁹

A II. világháború alatti fejlemények összehasonlítása során tehát látható, hogy az utazási lehetőségek a vizsgált országokban beszűkültek. Az útleveles utazások szinte lehetetlenné váltak, főleg a hadkötelesek számára. Általánossá vált ismét a vízumkényszer. Ilyen körülmények között felértékelődött a kishatárforgalom jelentősége, azonban ennek feltételei is nehezebbé váltak Magyarországon, Szlovákiában és főleg a Protektorátus területén. Hasonlóság mutatkozik abban is, hogy a zsidókat megkísérelték kivándorlásra kényszeríteni, vagy a kivándorlásukat elősegíteni, aminek a módszerei azonban jelentősen eltértek egymástól. Emellett a három eltérő jogállású terület egyaránt ügyelt arra, hogy más területekről a zsidó népesség ne tudjon bevándorolni.¹⁰ A cseh, a szlovák és a magyar területeken a szabad mozgás lehetősége egyaránt beszűkült, ám a mértékek és a szándékok között jelentős különbség mutatható ki. A legszigorúbb rendszert a Protektorátusban vezették be, míg a legliberálisabb rendszert Magyarország tartotta fenn.

A II. világháború utáni évek

A külföldre utazás szabadsága elméletileg jelentősen eltért a háborúban győztes Csehszlovákia és a vesztes Magyarország esetében. Előbbi kimondta az utazások szabadságának fokozatos visszaállítását és újra hatályba léptette az 1928-as útlevéltörvényt, míg Magyarország a szovjetek által vezetett Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete alá került útlevélügyekben is. Ténylegesen azonban a helyzet nem sokban különbözött a két államban. Az útlevél-kiállítás joga a járási rendőri szervezetek helyett hamarosan egyetlen országos szervezet kezébe összpontosult. Csehszlovákia esetében 1945 júniusától — a belügyi tárca egyetértésével — a prágai Nemzetbiztonsági Igazgatóság és a pozsonyi belügyi megbízott joga lett az útlevél-kiállítás, míg Magyarországon ehhez eleinte belügyi jóváhagyás volt szükséges, majd 1946-tól a Budapesti

Főkapitányság, 1948-tól pedig az Államvédelmi Hatóság döntött arról, hogy ki jogosult útlevelet kapni. Emellett Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság adhatott csak engedélyt a határ átlépésére, míg a cseh területen 1946, Szlovákiában pedig 1947 végéig honvédelmi készütség volt érvényben, s erre hivatkozva ott is csak a legindokoltabb esetben adtak határátlépési engedélyt. Az I. világháború után ez sok más államban is így volt, ezúttal azonban Magyarországon és Csehszlovákiában is tartós állapot maradt, mivel a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megszűnése, illetve a honvédelmi készütség eltörlése után is fennmaradt. Csehszlovákia esetében általában devizahiányra és más gazdasági okokra, míg Magyarországon kezdettől fogva politikai-államvédelmi okokra való hivatkozással, de mindkét esetben az „állam érdekeit” is emlegetve valósították meg az útlevelhez jutás korlátozását. Vagyis, a továbbiakban kivétel helyett szabállyá vált, hogy az állam érdekében korlátozni lehet a külföldi utazásokat, sőt már csak akkor volt mód a határ átlépésére, ha az utazás az állam érdekében állt. Ez a szemlélet a rendszerváltásig fennállt mindkét országban. A különbség a két ország között az volt, hogy a korlátozások Magyarországon 1947-1948-ig külső okokkal — a szovjet megszállással és a gazdasági helyzettel — magyarázhatók. A magyar belügyi vezetés eleinte még törekedett a viszonyok normalizálására, míg a csehszlovák kommunisták nem csak az 1948-as hatalomátvételük után, hanem rögtön a háború után a fennálló törvények megsértésével is a határok lezárását kívánták elérni.¹¹ Magánutazásokra Csehszlovákiában szinte csak kiskapuk révén nyílt lehetőség, ha a kérelmezők elhitették, hogy rokonlátogatásra utaznak vagy sikerült üzleti útnak feltüntetni a magánutazásukat. Ez esetben is csak a közeli és baráti szláv államokba — Lengyelországba, Jugoszláviába —, esetleg Ausztriába lehetett utazni.¹²

A kishatárforgalom Csehszlovákiában csak Lengyelország, Magyarország és Ausztria szovjetek által megszállt része felé állt helyre a háború után. A német határon eleinte talán voltak helyi megegyezések, de a német lakosság kitelepítése és

a határvidék csehekkel való benépesítése után az újonnan betelepült lakosságnak nem volt gazdasági és személyi kapcsolata a határ túlsó oldalán, főleg északon, ahol a lengyel oldalra is új népességet telepítettek le a németek helyére. A meglévő kishatárforgalom is — a háború alatti helyzethez hasonlóan — csak gazdasági és szolgálati okokból utazók számára volt elérhető, egyéb utazásokat csak kivételesen engedélyeztek. 1947-től a szigorú szabályok betartására és a forgalom korlátozására több körrendelet is született. Magyarországon is főleg a gazdasági forgalom indult újra. A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljára semmilyen kishatárforgalom nem jöhetett létre. A határkerület mélysége több viszonylatban is 10 km-re szűkült, a déli és a keleti határon csak nappali átkelés volt lehetséges. Jugoszlávia, Románia és Csehszlovákia egyre komolyabb korlátozásokra tett kísérletet, aminek viszont a magyar vezetés ellenállt. Csak 1948 második felében, s akkor is eleinte csak Ausztria felé kezdett a magyar kormány a kishatárforgalom felszámolására törekedni. 1949-re aztán a határ menti földbirtokok cseréje minden viszonylatban megtörtént, s ennek révén a kettősbirtokos forgalom meg is szűnt.¹³

Csehszlovákiában a kormányválság napjaiban, 1948 februárjában kiutazási engedélyhez kötötték az érvényes útlevéllel való határátlépést is. Szintén a belügyi szervezetek jóváhagyását kellett kérni minden beutazó külföldi vízumkérelme elbírálásakor. A kommunista rendszer — hazánkban és északi szomszédunk esetében is — teljesen lezárta a határokat. Mivel ez ellentmondott a fennálló törvénynek, új útlevéltörvényt fogadtak el 1949-ben. Szemben a magyar esettel, a teljes kommunista hatalomátvétel után is nyilvánosak maradtak az útlevél-szabályok. A törvény szövegét 1948 őszén készítették elő, a kormány 1949 januárjában fogadta el a tervezetet, a nemzetgyűlés pedig 1949. II. 23-án szavazta meg. Az új törvény fő újdonsága az volt, hogy „az útlevél kiadása, meghosszabbítása és területi érvényének kiterjesztése nem jogi igény”. Az útlevelek kiadása — a diplomata és szolgálati útlevél kivételével — a belügyi tárca feladatává vált, amely azonban e teendővel

más szervezeteket is megbízhatott. A kiállító hatóság gazdasági és állambiztonsági érdekből bevonhatta az útlevelet, illetve korlátozhatta annak területi vagy időbeli hatályát. A törvény lehetővé tette, hogy a belügyminiszter rendeletileg enyhítéseket vezessen be, például a kishatárforgalom esetében.¹⁴

A törvény végrehajtási rendelete 1949. III. 16-án jelent meg. Eszerint a belügyi tárca útlevél-ügyosztályokat állított fel Prága, Brünn és Pozsony városokban, itt adták ki az útleveleket. A családi útlevelek fennmaradtak, a férj, feleség és 15 év alatti gyermekek számára. Az útlevél érvényessége általában az utazáshoz szükséges időre szólt, de legfeljebb öt év lehetett. A kérvényezőknek számos dokumentumot kellett csatolni — például katonai, adóügyi igazolások stb. — és elsősorban igazolnia kellett utazása szükségességét. A rendelet teljes körű vízumkényszert írt elő, ami alól csak a bolgár diplomata és szolgálati, valamint a lengyel diplomata útlevelek tulajdonosai jelentettek kivételt. A rendelet szerint kishatárforgalom már csak a lengyel és magyar határokon valósult meg. További dokumentumokat is megjelölt azonban, amelyek lehetővé tették a határ átlépését, például hajóskönyvet, határmegbízotti igazolványt.¹⁵

1949. III. 1-jén a kormány határozott arról, hogy Csehszlovákiát elszigetelik a külvilágtól és a magáncélú határátlépéseket — saját és külföldi polgárok esetében egyaránt — a legkisebb mértékűre szorítják le. Mindez nem csak a nyugati, hanem a népi demokratikus viszonylatra is vonatkozott. A belügyi tárca vezetői ezt követően még panaszolták is, hogy túl sok magánútlevél van forgalomban.¹⁶ A határforgalom és az útlevélkiadás mértéke drasztikusan csökkent.

Magyarországon a helyzet alig különbözött ettől, legfeljebb abban, hogy a jogszabályok titkossá váltak, s nem született új útlevéltörvény. Az útlevelek kiadását az Államvédelmi Hatóság Útlevélosztálya intézte, a kérvény beadásakor az utazás szükségességét nálunk is igazolni kellett, egyéb igazolások mellett. Magánutazáshoz munkahelyi ajánlásra is szükség volt; minden kérvényezőt alaposan prioráltak. Az útlevél kiadásáról vagy megtagadásáról a belügyi tárca által 1949 nyarán létesí-

tett Külföldi Kapcsolatok Bizottsága döntött. Az útlevelek területi korlátozás alatt is álltak, valamint minden egyes utazáshoz külön kiutazási engedélyt kellett szerezni az Államvédelmi Hatóságtól. Magyarországon szintén nem engedélyezték a szocialista országokba való magánutazásokat. Teljes vízumkényszert tartott fenn hazánk is.¹⁷

Az útlevéltörvénnyel szemben a régi, 1922-es kivándorlási törvény hatályos maradt Csehszlovákiában. A kivándorlás elvi lehetősége még az 1948-as alkotmányba is bekerült. Ebben az 1920-as alkotmány vonatkozó cikkelyét hosszas vita után végül lényegi változtatás nélkül vették át azt, hogy „A külföldre költözés jogát csak a törvény korlátozhatja.”¹⁸ Ténylegesen azonban a kivándorlásra nem volt lehetőség, kivéve 1951-ig a német nemzetiségűek és a zsidók számára. Ezt követően az ő kivándorlásuk is lehetetlenné vált, s emiatt előtérbe került az illegális kivándorlás problémája. A nyugati viszonylatú határszakaszokon ezért — az NDK-t is beleértve — kiépítették a vasfüggönyt. Magyarországról csak a politikai vezetés által meghatározott kvóta keretéig lehetett kivándorolni, s ez is elsősorban a hazai megélhetéssel nem, külföldi rokonokkal viszont rendelkező 60 éven felüli személyekre vonatkozott. Az osztrák és a jugoszláv határon kiépült az aknamező és szögesdrót-rendszer és 15 km-es mélységű határövezetet is létrehoztak, melynek „hátország” felé eső határát is csak speciális okmányokkal lehetett átlépni. A nem engedélyezett határátlépést és kivándorlást mindkét állam kriminalizálni kezdte.¹⁹

Ilyen körülmények között mindkét országban a kishatárforgalom maradt az egyetlen lehetőség a határok átlépésére. Ennek a lehetősége is erősen korlátozott volt azonban. A korábbi egyezményeket általában felbontották. Új szerződésre e korszakban egyetlen példa van, a magyar–csehszlovák megállapodás, melyet 1952. IV. 7-én írtak alá. Tíz kilométeres határkerület lakói vehették igénybe a kedvezményt. A hat hónapra szóló határszéli úti igazolványokat csak a szocialista szektorban dolgozók kaphatták szolgálati célból. Emellett alkalmi útilapokat is kibocsátottak magánszemélyek számára, rokonlátogatásra. Az egyezmény sajátossága, hogy egyik országban

sem hirdették ki, így a lakosság legfeljebb véletlenül szerzett róla tudomást. Modern vonása volt azonban, hogy az úti igazolványokat a két állam hatóságai közös határállomásokon, egyszerre ellenőrizték. Elméletileg — korábbi egyezmény alapján — lengyel-csehszlovák kishatárforgalom is létezett, de az csak szolgálati okokból és minimális mértékben zajlott.²⁰

Csehszlovákiában az útlevél-rendszer újabb jelentős változásokon esett át. 1950 májusától a belügyi tárca útlevélügyi kompetenciáit is átvette az Állambiztonsági Minisztérium. 1952 elején ugyanakkor formálisan a külügyi tárcához került át a téma felügyelete azzal az indoklással, hogy minden külföldi kapcsolatot e tárcához összpontosítsanak, hiszen ez így van a Szovjetunióban is. A valóságban a ki- és a beutazásokról továbbra is az Állambiztonsági Minisztérium döntött, olyannyira, hogy még a diplomata- és szolgálati útlevelek kiadásáról is ez a minisztérium hozott határozatot, pedig az 1949-es törvény szerint e teendő a külügy feladatköre volt.²¹ Magyarországon pedig lényegében már 1948-tól az Államvédelmi Hatóság felügyelte az útlevélügyeket. Az útlevelek kiadási módjáról ezután új rendelet jelent meg, amely előírta, hogy a kérvény beadásához a munkahely szerinti szakszervezet ajánlására van szükség, az útlevelek érvényességét pedig legfeljebb két évben állapította meg. Minden kiutazáshoz kiutazási engedélyt kellett szerezni. Az útleveleket az utazás után bevonták, s csak újabb utazás esetén adták ki tulajdonosának.²² Ezek az intézkedések Magyarországon is megvalósultak az 1950-es évek elején, bevezetésük pontos időpontja azonban nem ismert.

Összességében a II. világháború után tehát a két ország útlevélügyi kezdettől fogva hasonló mederben folytak, függetlenül attól, hogy Csehszlovákia győztes, Magyarország pedig vesztes állam volt. Az 1948-ra megvalósuló sztálinizálás következtében pedig a teljes egységesülés jött létre, összhangban azzal a törekvéssel, amely az élet minden területén a szovjet út követését tűzte ki célul. Mindezt megkönnyítette, hogy a háború körülményei között a lakosság mindkét országban „elszokott” a külföldi utazások lehetőségétől, s így a békeidőben meghozott korlátozások kevésbé voltak fájdalmasak és feltűnőek.

Jegyzetek:

- ¹ BENCsik: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* ; BENCsik — NAGY ; RYCHLÍK
² 68/1942. ústavný zákon zo dňa 15. mája 1942 o vyst'ahování židov.
³ 2240/1940.ME.r.
⁴ RYCHLÍK: op.cit. 19-23.p.
⁵ Nr.62/1937.
⁶ A Protoktorátus cseh lakói protoktorátusi polgárok, a német nemzetiségük viszont birodalmi polgárok lettek.
HEJMANN: 115-116.p.
⁷ RYCHLÍK: op.cit. 23-25.p.
⁸ TORPEY: 135-139.p.
⁹ BENCsik: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* op.cit. 8-61.p. + 69-74.p. + 84.p. + 92-93.p.
¹⁰ HEJMANN: op.cit. 94.p. + 99.p. + 120.p. ; BENCsik: *Az útlevelkérdés története Magyarországon a törvényi szabályozástól a második világháborúig.* 147-148.p.
¹¹ Magyarországon például megszűnt a belügyi jóváhagyás szükségessége az útlevelkiadásban, liberálisabb vízumgyakorlat vette kezdetét 1948-ban (!) és a kishatárforgalomban is kimutatható törekvés a polgárok (és nem az állam) érdekeinek védelmére 1948-ig. A nem kommunista politikusok Csehszlovákiában is ellenezték a kommunista belügyminiszter intézkedéseit, de hatástalanul.
BENCsik – NAGY: op.cit. 12-17.p. + 50.p. + 204.p. ; RYCHLÍK: op.cit. 26-29.p.
¹² 1947-ben felmerült ugyan egyes könnyítések terve, de ezek nem léptek hatályba.
RYCHLÍK: op.cit. 29-32.p.
¹³ BENCsik – NAGY: op.cit. 30-38.p. ; RYCHLÍK: op.cit. 32-33.p.
¹⁴ RYCHLÍK: op.cit. 164-165.p.
¹⁵ Loc.cit. 166-169.p.
¹⁶ Loc.cit. 36.p.
¹⁷ BENCsik – NAGY: op.cit. 30-38.p. + 51.p.
¹⁸ GYÖNYÖR: 202.p.
¹⁹ BENCsik – NAGY: op.cit. 21-22.p. + 45-46.p. ; RYCHLÍK: op.cit. 32.p. + 46-49.p.
²⁰ BENCsik – NAGY: op.cit. 37-38.p. ; RYCHLÍK: op.cit. 42-43.p.
²¹ RYCHLÍK: op.cit. 38-39.p.
²² RYCHLÍK: op.cit. 170-175.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BENCsik: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* — BENCsik Péter: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* Budapest, 2003, Tipico Design. 179 p. HU-ISBN 963 7623 33 7.
- BENCsik — NAGY — BENCsik Péter — NAGY György: *A magyar utiokmányok története 1945-1989.* Budapest, 2005, Tipico Design. 273 p. HU-ISBN 963 76 2335 3.

- GYÖNYÖR — GYÖNYÖR József: *Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és annak sorsa.* Pozsony, 1992, Madách. 212 p. CZ-ISBN 807 08 9183 1.
- HEIMANN — HEIMANN, Mary: *Czechoslovakia. The State that Failed.* [Csehszlovákia. A bukott állam.] New Haven - London, 2009, Yale University Press. 406 p. UK-ISBN 978 030 01 4147 4.
- RYCHLÍK — RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989.* [Külföldre utazás a HABSBERG monarchiában és Csehszlovákiában. Útlevel-, vízum- és kivándorlási politika 1848–1989.] Prága, 2007, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 260 p. SK-ISBN 978 807 28 5081 5.
- TORPEY — TORPEY, John: *The invention of the pass-port. Surveillance, citizenship and the state.* [Az útlevel feltalálása. Ellenőrzés, állampolgári jogok és az állam.] Cambridge, 2000, Cambridge University Press. 211 p. UK-ISBN 978 052 16 3493 9.

ÉRTEKEZÉSEK

- BENCSIK: *Az útlevelkérdés története Magyarországon a törvényi szabályozástól a második világháborúig.* — BENCSIK: *Az útlevelkérdés története Magyarországon a törvényi szabályozástól a második világháborúig.* Doktori (PhD) disszertáció (Pécsi Tudományegyetem). Kézirat. Pécs, 2000.

JOGSZABÁLYOK

- Nr.62/1937. — Nr.62/1937. Gesetz über das Paß-, das Ausländerpolizei- und das Meldewesen so-wie über das Ausweiswesen [Törvény az útlevelekről, idegenrendészetről, lakóhelynyil-vántartásról és a személyi igazolványokról]. *Reichsgesetzblatt*, [Birodalmi Törvénylap] (1937) 1.sz. 589.p.
- 2240/1940.ME.r. — 2 240/1940.ME.r. a Pozsonyban, 1940. évi március hó 13-án kelt magyar-szlovák határforgalmi egyezmény ideiglenes életbe léptetéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára*, LXXI.évf. (1940) I.kötet. 598-634.p.
- 68/1942. ústavný zákon zo dňa 15. mája 1942 o vyst'ahovaní židov. — 68/1942. ústavný zákon zo dňa 15. mája 1942 o vyst'ahovaní židov. [1942. május 15-i alkotmánytörvény a zsidók kivándorlásától.] *Slovenský zákonník*, [Szlovák irástudó.] IV.évf. (1942) 22.sz. 507-508.p.

BODA József

A Román Csendőrség története

A románok lakta első államok, Havasalföld és Moldova a XIV. századi tatárjárás után alakultak meg. XV. századi történetükre a török fennhatóság volt a jellemző, majd a XVI. századtól orosz védnökség alá kerültek. Az orosz erők kivonulása (1856) tette lehetővé, hogy az ország 1861-ben felvegye a Románia nevet. A XVIII. század végén, illetve a XIX. század elején az Európában végbement forradalmak hatására a feudális államok döntő többsége szétesett, ami a polgári-demokratikus, haladó szellemű államképződmények útját egyengette. Romániában Tudor VLADIMIRESCU forradalma (1821) és a Havasalföldön végbement 1848-1849-es polgári-demokratikus forradalom lehetővé tették a haladó erők számára, hogy mélyreható politikai, gazdasági, társadalmi és katonai változásokat hajtsanak végre.

A XX. században az ország történelmére a határok gyakori változása volt a jellemző. Az első világháborút lezáró, hazánk számára oly gyászos 1920. évi trianoni békediktátum Besszarábiát, Bukovinát, Dél- Dobrudzsát, és Erdélyt, valamint a Partium egy részét Romániához csatolta. Változtak az ország határai, a második világháború idején is, amikor is Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, és Románia kénytelen volt lemondani Besszarábiáról, Dél- Dobrudzsáról, valamint Észak-Bukovináról is.

Majd a második világháborút követő 1947-es párizsi békeszerződés visszaállította az ország nyugati határait. Románia is a szovjet érdekszférához került, ennek hatására 1948-ban eltörölték a királyságot és létrejött a Román Népköztársaság. Hamarosan totális diktatúra került bevezetésre a kommunista vezette országban, amely egészen az 1989-es forradalomig fennállott, bár 1965-től megfigyelhető volt a szovjet bloktól való függetlenedési folyamat.

Egészen 1996-ig a volt szocialista vezetők kormányozták Romániát, és tényleges rendszerváltozásról csak ettől az időtől beszélhetünk. Az ország 2004-ben NATO tag lett és 2007-től pedig csatlakozott az Európai Unióhoz.¹

A román csendőrség elődszervezetei

Romániában a XIX. század első évtizedeit a rendfenntartó erők intenzív fejlődése jellemezte, melyek között a törvényszolgák (*slujitori*), darabontok (*dorobanți*) és egyéb rendfenntartó erők adták a többséget. Ez utóbbiak közé volt sorolható az úgynevezett agaság (rendőrfőnökség), a kerületi kapitányság és a hetmanság, illetve ide tartoztak a poroszlók, az országbírók, valamint a községi bírók szolgálói, továbbá az egyéb határvédelmi, illetve a rendért és biztonságért felelős szervezetek is.²

A korabeli dokumentumok azt mutatják, hogy Moldáviában, Havasalföldön és Erdély területén — a Magyar Királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség rendvédelmi struktúrájának a részeként — is léteztek, a feudalizmus idején olyan intézmények, amelyeknek a feladata a közrend védelme volt. Ezek a korabeli szervezetek egyszersmind hivatottak voltak arra is, hogy jelezték az ellenséges kémek jelenlétét, az ellenséges katonai alakulatok közeledését, védelmezték a határokat a várak, helyőrségek és helységek megerősítésével, szükség esetén evakuálták a lakosságot és annak javait a veszélyeztetett zónákból, az erdős vagy hegyes vidékek irányába, vagy olyan akciókat hajtottak végre, amelyek célja a hódítók mozgásának késleltetése volt.

A XIX. század elején a politikai, gazdasági, társadalmi és katonai változások eredményeképpen a rendfenntartó erők szerkezetében is változások következtek be. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak a román uralkodók, tudósok és mindazok, akik az ország rendjének és nyugalmanak biztosítását illetően különböző funkciókkal, feladatokkal és felelőségekkel bírtak.

Az 1821-es Tudor VLADIMIRESCU vezette forradalom, és az 1829-es adrianopoliszi orosz-török békekötés után (mely nagy kihatással volt a havasalföldi politikára is) a román területeken fontos katonai szabályzatok létrehozására került sor. Megalkották a Szervezeti Szabályzatot (*Regulament Organic*), aminek bevezetésére Havasalföldön (1831), és Moldáviában (1832) került sor, ami a nemzeti milícia és a földvédelem létrehozását, és megszervezését irányozta elő. A Szervezeti Szabályzat keretében alkalmazták a „Havasalföld

Fejedelemségének Földvédelmi Milíciájára vonatkozó Katonai Szabályzatot”, valamint a *„Moldáviai Nemzeti Milíciára vonatkozó Szabályzatot*”, melyek hosszasan írták le az alakulatok toborzásának, megszervezésének és felszerelésének módjait. Úgy a bukaresti, mint a iasi kormány elfogadta mindkét szabályzatot. A milíciákat, és a földvédelmi erőket, azzal a kikötéssel szervezték meg, hogy „földiek” alkossák őket, kizárva ezzel a külföldi zsoldosokat, akiket az államkincstárból kellett volna finanszírozni.³

Az első szervezetszerű rendvédelmi alakulatnak — az 1830-ban, Moldáviában megalakult — a *„Törvényszolgák Hadteste” (Corpulshujitorilor)* tekinthető. A hadtestet a *„Moldáviai Fejedelemség Szervezeti Szabályzata”* mellékeltének alapján szervezték meg. Tagjai a moldáviai főváros (Iasi), és a mai értelemben vett megyék belső védelmére voltak hivatottak. A szervezet a Belügyek Osztályának volt alávetve. Zsoldjukat azok a falvak biztosították, ahonnan toborozták őket, egyenruhájuk kék posztóból készült, kozákos formában, paszománnyal és vörös zsinórral díszítve.

Havasalfölddel ellentétben, Moldáviában a törvényszolgák szolgálata állandó volt, akárcsak a milíciáé, és 3 évig tartott. Szervezetüket speciális törvénykezés szabályozta, melyet szükség szerint és a román társadalom igényeinek megfelelően módosítottak. Az alakulatok szervezeti felépítése a két, románok lakta országban hasonló volt. A darabontók és szolgák hivatása egyszerre volt közigazgatási (adminisztratív) és rendőri jellegű. Rájuk hárult az okiratok küldésének, a pénzügyek biztonságának felügyelete, a letartóztatottak őrzése és kíséréte, a rendvédelem a településeken és megyékben, valamint a vámfelügyelet. Elvégeztek továbbá minden olyan feladatot is, amit a megyei kormányzatok (prefektúrák) rájuk bíztek.

Gheorghe BIBESCU (1843-1848) havasalföldi, Mihail STURZA (1834-1849) és Alexandru GHICA (1849-1853, ill. 1854-1856) moldáviai fejedelmek fontos változtatásokat hajtottak végre, az állandó hadsereg és a rendvédelmi erők szervezetében. A tör-

vényszolgák és Darabontok Hadtestének feladatai kibővültek számos adminisztratív és védelmi tevékenységgel.⁴

Románia feudális korszaka rendvédelmi erőinek fejlődéséből számos következtetés vonható le. A legfontosabb talán az, hogy a törvénytiszta meghatározása elvileg magába foglalta mindazokat, akik az állam szolgálatában álltak, beleértve a hadsereget, a rendvédelmi testületeket, a közigazgatást, stb. A rendfenntartó erők fejlődése sajátos volt. A szervezeti formák és az alkalmazott módszerek folyamatosan fejlődtek.

A román csendőrség megalakulása

A román történészek általában 1893-ra teszik a romániai Csendőrség hivatalos megalapításának dátumát. Léteznek azonban olyan dokumentumok, amelyek egyértelműen bizonyítják a Csendőrhadtest (*Corp de jandarmi*) annál korábbi (1850) létezését. A valódi dátum bizonyításához három lényeges elemet célszerű figyelembe venni:

- a csendőr (*jandarm*) fogalmának és az első szervezeti formációk megjelenését;
- a csendőrség felfegyverzésének intézményesítését;
- a felfegyverzés törvényesítését.⁵

A havasalföldi csendőrség kezdeteiről ugyan kevés dokumentum áll rendelkezésre, azonban így is behatárolható a testület alapításának időpontja. A források azt bizonyítják, hogy a fogalmat a XVIII. század második felében kezdték használni.

A XVIII. század közepén Constantin MAVROCORDAT teljességgel feloszlatta a katonai feladatokkal rendelkező civil törvénytisztaakat, a megyei rendőri erőket pedig a körülmények szorítása miatt falusi csendőrökre, adószedőkre és futárokkra redukálta.⁶

1822-ből származó leírás — a hetman hatáskörének a rögzítése kapcsán — már említést tesz a csendőrségről mint a hetman alá rendelt szervezetről.

A XIX. század első felében a török birodalom vezérének a Moldávia fejedelemhez küldött levele tartalmazza azt a kérést hogy csökkentse azon ezer katona számát, akik az ország nyugalmlára vigyáztak, mondván, hogy a fejedelem eleendő felfegyverzett emberrel, azaz csendőrrel (jandarm)⁷ rendelkezik.

A politikai és irodalmi lapokban is fellelhető már a XIX. század első felében a jandarm kifejezés használata.

A korabeli dokumentumokban gyakran találkozgatunk a „törvényszolga vagy földvédő” megnevezések mellett a csendőr megnevezéssel is, miközben ekkoriban nincs éles fogalmi határ közöttük.

A csendőrség intézményesítése az ország első alkotmányában öltött testet, amely mintegy 30 évig maradt érvényben (a román fejedelemségek egyesüléséig). Az alkotmány, mint Szervezeti Szabályzat vált ismertté, Havasalföldön 1831. VII. 1.-én, Moldáviában pedig 1832. I. 1.-én lépett hatályba.

A két román állam alkotmánya utal arra, hogy a Nemzetgyűlés (*Adunarea Obștească*) feladata egy „Nemzeti Csendőrség Testületének” létrehozása. Az alkotmányokban, és főleg a moldvaiban, több mint 20 cikkely és számos paragrafus utal csendőrökre, illetve azok bevetésére különféle helyzetekben.

Havasalföldön 1850. VI. 30-án kibocsátották a falusi darabontok újraszervezésére, valamint a határőrök átszervezésére vonatkozó törvényeket. Moldáviában pedig újjászervezték a Fővárosi Rendőrséget, és megszavazták „A Törvényszolgák Testületének Csendőrhadtestté való átalakítására” vonatkozó jogszabályt, amely törvényi státuszt biztosított ennek a fegyveres erőnek, úgyszólván kibocsátva annak „születési anyakönyvi kivonatát”, amellyel legitimálhatta önmagát a többi fegyveres erő és egyáltalán a román nemzet előtt.

Grigore Alexandru GHICA moldáviai fejedelem már 1850 februárjában kérte a moldvai államtanácstól a „Törvényszolgák Testülete” reformjának megvitatását. Az államtanács 1850. III. 21-én meg is szavazta a Törvényszolgák Testületének Csendőrséggé való átalakítására vonatkozó törvényt, amiről másnap a fejedelmet

is értesítette. A fejedelem 1850. IV. 3-án írta alá a törvényt, amit aznap közzé is tett. Ezt az időpontot — azaz 1850. IV. 3-át — tekinthetjük tehát a román csendőrség születése pillanatának.

A román csendőrség a XIX. század második felében

A két román állam, Moldávia és Havasalföld a XIX. század második felében egyesült. Ám a román fejedelemségek igazi uniójához szükség volt még az egységes vezetés és közigazgatás létrehozására is. Közös törvényeket, rendeleteket és szabályzatokat kellett kibocsátani, melyeknek az Egyesült Román Fejedelemségek végső megszervezéséről szóló konvenciót kellett tükrözniük.⁸ A törvényeknek és szabályzatoknak minden tevékenységi körre, ezen belül is legfőképpen a katonai területre kellett kiterjedniük. Az ekkor uralkodó Alexandru Ioan CUZA (1859-1866) román fejedelemmel fémjelzett időszak, a katonai szerveződés kora volt. Ekkor vált ki a hadsereg a rendőri és csendőrségi tevékenységek szférájából, melyeket a török hódítóktól való hűbéri függés és az orosz protektorátus rótt még rá. A hadseregre igazából csak ettől az időszaktól hárult az a küldetés, hogy megvédje az országot bárminemű, külső vagy belső fegyveres támadástól.

A hadsereg szerepének és küldetésének megváltozása meggyengítette azon egyéb rendvédelmi erőket, amelyek korábban a hadsereggel vállvetve az államrend védelme fölött örködtek. Újjá kellett szervezni és meg kellett erősíteni a rendőri, de főként a csendőri erőket, illetve a darabontokat, akik addig mintegy tízéves tevékenységük során gazdag tapasztalatra tettek szert és következetes rendvédelmi küldetést hajtottak végre az ország minden körzetében. Az átszervezések következtében, ezek a feladatok Moldáviában a rendőrségre és a csendőrségre, Havasalföldön a rendőrségre és a darabontokra hárultak.

Moldáviában a csendőr ezred helyébe — mely az 1850. évi áprilisi törvény alapján jött lére — létrehozták a Csendőr Légiót (*Legion de jandarmi*), amely egy nagyobb létszámú és jobban szervezett hadtest szintű szervezet volt. A vezérkar

Iași-ba települt. A iași és galați rendőrség székhelyén olyan csendőri szervezetek is voltak, amelyek a rendkívüli helyzetekben kerültek bevetésre az 1850. VII. 9-ei törvényi szabályozás értelmében. A későbbiekben mindezeket a csendőr századokat, lovas századokba, illetve olyan vegyes alegységekbe szervezték, melyeket lovas és gyalogos csendőrök alkottak.⁹

1864 februárjában a román hadsereg életében fontos esemény következett be, ugyanis ekkor szavazták meg a román haderő megszervezésére vonatkozó törvényt. E törvény értelmében került sor a csendőrség újjászervezésére, illetve a csendőrség bekerült a haderő kötelékébe. Rendfenntartó szervezetként, helyébe megszervezték a darabontok alegységeit a Milkón¹⁰ túl elterülő területeken.

Az 1866-os átszervezést követően Romániában a hadsereg részét képező csendőrség disszlokációja vidéki és városi területekre egyaránt kiterjedt:

- 1-1 csendőr és csendőr lovasszáhad Bukarestben;
- 1-1 csendőr és csendőr lovasszáhad Iașiban;
- 1 csendőr lovasszáhad Cahulban (ma a Moldáviai Köztársasághoz tartozik)
- 1 csendőri lovasszáhad Bolgradban (ma Ukrajnában található).¹¹

Ennek eredményeképpen tehát a csendőrség egy új szervezeti formája jelent meg, amely inkább városi csendőrségként határozható meg, a három vidéki körzet kivételével. A. I. Alexandru Ioan CUZA fejedelem ugyanakkor, látta a rendfenntartó erők meggyengülését a falvakban, ezért kibocsátotta az rendeletet a falusi bírák (*vătășei*) megszervezéséről. Ez a szervezet falusi közigazgatási és rendvédelmi feladatokat egyaránt ellátott, valamint önkéntesen szerveződött 3-5 év közötti időtartamra.

A városi Csendőrség létrehozása

I. CUZA fejedelem uralkodásának utolsó éveiben a csendőrség újabb átszervezésen esett át 1850-ben. A Moldávia Fejedelemségben létezett a körzetek csendőrsége, amely egyszersmind egy rendőrséget támogató fegyveres erő volt a városokban is.

1864 után — a csendőrlégiók megalakulását követően — elkezdődött a gyalog századok és lovas századok fokozatos helyettesítése darabont lovas századokkal. Moldáviában a körzeti csendőrségek a darabont nevet kapták. Ugyanakkor az 1864-es törvény alapján a csendőrség új alapelvek szerint rendeződött át, kikerült a belügyi tárca felügyelete alól és átkerült a haderő kötelékébe. Ennek következményeként a csendőrség immár közvetlenül a hadügyi tárcához tartozott. Eközben Alexandru Ioan CUZA aláírásával létrejött a Bukaresti Csendőrség (*Jandarmeria Bucureștilor*).¹²

1865-ben aláírták a „*Városi Csendőrség Szolgálati Szabályzatát*”, amelyet a csendőrség új törvényének is tekinthetünk, mivel meghatározta a testület szervezeti felépítését és helyét, szerepét a közigazgatásban. A szabályzat 34 cikkelyt foglalt magába. Annak ellenére, hogy a csendőrség a hadsereg integráns részét képezte, és a hadügyi tárca alárendeltségébe tartozott, a csendőrök mégis a belügyi tárca fennhatósága alá kerültek, illetve a rendőrségi prefektusok közvetlen parancsait hajtották végre. Ennek eredményeképpen a csendőrök továbbra is a közigazgatás részeként tevékenykedtek, és a köz-rend védelme érdekében teljesítették szolgálatukat, ezúttal azonban csak némely nagyvárosban. A két fővárosban, azaz Bukarestben és Iașiban a rendőrségi prefektusok alárendeltségében tevékenykedtek. A csendőrséget a nagyobb városokban és Besszarábia déli részének három körzetében szervezték meg. Ily módon összesen 6 csendőr lovas század és 2 gyalogos csendőr század alakult meg Bukarestben és Iașiban, valamint Craiova, Galați, Ismail és Bolgrad városokban.¹³

A csendőrség a XIX. század végén (1866–1900)

Az orosz - román - török konfliktus során vett részt először háborúban a román hadsereg, és a román csendőrség. 1866 és 1877 között mélyreható változások történtek az ország védelmi rendszerében. 1866 júliusában került sor az új alkotmány kihirdetésére, immár a nagyhatalmak véleményének megkérdezése nélkül. Az új alkotmány tartalmazta például hogy „*minden román része az állandó hadseregnek vagy a rendőr-*

ségnek vagy a polgári erőknek (gárdáknak) a speciális törvényeknek megfelelően". Ebből az állampolgári kötelezettségből kiindulva 1868-ban, 1872-ben és 1874-ben három törvény is született a román hadsereg szervezését illetően, melyek meghatározták a román hadügyi szervezést és a megfelelő szervezeti kereteket. Az 1868-as törvény a honvédelmi rendszer fejlődésének jogi alapját és törvényi kereteit határozta meg. A törvény a honvédelmi erők magvaként megőrizte az állandó hadsereget annak tartalékaival, beleértve a darabontok és határőrök (*grăniceri*) hadtestét, a milíciákat, a városi gárdákat és a falusi gyalogos csapatokat (*gloate*). Tehát a hadsereg szerkezetében, annak katonai rendszerében megjelent a polgárvédelem (polgári vagy civil gárda) is, melyet még 1866-ban szerveztek meg, és amelyet az 1868-as törvény ismert el.

Ezt követően az 1872-es és az 1874-es törvények megőrizték az 1868-as szervezeti struktúrákat, a román haderő ekkor több fő részből állt:

- állandó hadsereg a tartalékaival;
- a darabontokból és lovasokból álló területi hadsereg a tartalékaival;
- a milíciák;
- a városi polgárvédelem a „városi közösségek”, illetve gyalogos csapatok a „falusi közösségek” védelmében.¹⁴

Románia tehát ezzel a katonai struktúrával lépett be a függetlenségi háborúba.

A román függetlenség elnyerése pedig 1877. V. 9-én került sor. Az 1877-1878-as háború után a Román Csendőrség hullámozó változásokon esett át, mert hol növekedett, hol csökkent a személyi állománya. A háború alatt a csendőrség két lovas századdal és két gyalogos századdal rendelkezett, a háború után a csendőri lovas századok a három — az oroszok által elfoglalt — beszarábiai térségből¹⁵ Dobrudzsába kerültek át, megalakítva az Állandó Lovas Ezredet. Később az alakulat felvette a Csendőrezred nevet, majd újból az Állandó Lovasezredre keresztelték 1884-ig, amikor a hadügyminiszter javaslatára 3. Lovasezreddé alakult (*Al 3-lea Regiment de Roșiori*). Az ezred tagjai megkülönböztető jel-

ként zöld posztó alapú sapkát és úgyszintén zöld színű köpeny-gallérhajtókát viseltek. Ebben az évben nőtt a csendőrség létszáma, létrejött a második lovas század, és a bukaresti csendőr ezred, amelyre a közigazgatási feladatok mellett az államfő, *I. Károly* király kíséretének feladata is hárult.

1889-1891 között számtalan vitát követően a Gheorghe MANU tábornok¹⁶ által vezetett kormány létrehozott egy olyan független csendőrséget, amely különbözött a hadsereg csendőrségétől. Az 1850-1864 közötti moldáviai tapasztalatokat, illetve a darabontok és a lovasok havasalföldi tapasztalatait felhasználva, a kormány úgy döntött, hogy új csendőrséget hoz létre a vidékre kiterjedő működési területtel „Vidéki Csendőrség” (*Jandarmerie rurală*) elnevezéssel. A törvényben foglaltak végrehajtását fokozatosan vezették be 1894-1896 között. Először a II. és IV. hadtest körzetének, majd az I. és III. hadtest körzetének a megyéiben állították fel a csendőr alakulatokat. A törvény alapján elkészült a „*Vidéki Csendőrség Szervezeti és Működési Szabályzata*” A szabályzatban foglaltak nyomán körzeti felügyelőségek jöttek létre Bukarestben, Iaşiban, Craiován és Galaţi városokban, továbbá csendőr századokat alakítottak minden megyében, valamint csendőr osztályokat több községben, továbbá csendőr őrsöket a nagyobb településeken, illetve olyan településeken, ahol a kiéptülő ipar kapcsán népes munkástelepülések jöttek létre. A csendőrök felkészítése a Bukarest és az Iaşi csendőr iskolákban valósult meg.¹⁷

A Román Csendőrség a XX. század első felében 1900-1940

A XX. század első felében zajlott le a két világháború, mely nagy társadalmi megrázkódtatásokat eredményezett Romániában és a csendőrség fejlődésére is kihatott. A XX. század első felében a csendőrség két jól elhatárolható időszaka figyelhető meg.

Az első fázisban a román történetírók álláspontja szerint fejlett csendőrséget jött létre, amely szilárd alapokon szerveződött, a testület működését európai szintű törvényekkel sza-

bályozták, a személyi állományát iskolarendszerű képzésben részesítették, tisztjei magas iskolai képzettséggel rendelkeztek.

A második fázisban — főleg a II. világháborút követően — a romániai csendőrség nemkívánatos erővé vált. Az új állam, a „proletár diktatúra állama” létrehozta, önnön koncepciójának és érdekének megfelelően, saját rendvédelmi szervezeti formáit, a milíciát és az állambiztonsági rendszert (*securitate*).

1903-ban két fontos csendőrségi törvény született, márciusban a csendőri létszám növeléséről szólóan, majd áprilisban a vidéki csendőrség létszámáról, ekkor a testület számára rendszeresített státuszok száma 1918 fő volt.¹⁸

1908. III. 25-én megszületett a Vidéki Csendőrség módosításáról szóló törvény. Az új törvény alapvetően megváltoztatta a csendőrség szerepének és helyének felfogását, miáltal egy erősebb szervezet jött létre a közrend védelmében.

A romániai csendőrség az I. világháború idején 1916-ban a Magyar Királyság hátbatámadásakor, részt vett az erdélyi területek megszállásában.

1917-ben a csendőrséget újjászervezték a hadsereggel együtt és mobil (katonai) rendőri egységeket hoztak létre a hadtestek alárendeltségében. 1918-ban a csendőrség részt vett a hadsereg leszerelésének ellenőrzésben, majd a Nagy Románia megalakulásakor az I. világháború utáni békediktátumok által a román államhoz csatolt területein a közrend biztosításában.

Erdélyben a Magyar Királyi Csendőrségnek a román megszállás alá kerülő területeken rekedt alakulatai lefegyverzésében fontos szerepet játszott a román nemzeti gárda. Az erdélyi román nemzeti gárdával — mely 1918. XII. 22.-éig maradt fenn — a megfelelően képzett román rendfenntartó erő hiányát kísérelték meg pótolni. A román nemzeti gárda széleskörű tevékenységet folytatott az új hatalom fenntartása érdekében, tevékenységét a nemzetiségekkel szembeni durva atrocitások jellemezték.

A rendvédelmi teendőik színvonalas végrehajtásának megvalósíthatósága érdekében a román csendőr hadtest szigorú szelekciót hajtott végre a soraiban. Az erdélyi csendőri

egységek vezetésére létrehozták a IV. Erdélyi Csendőr Danárt. Ügyszintén megalakításra került a câmpinai csendőr század.

Románia a győztes hatalmak oldalán fejezte be az I. világháborút és tagja lett a kisantantnak, amelyet azért hoztak létre, hogy a trianoni békediktátum által a Magyar Királyságtól elcsatolt területek megtartását katonai túlerővel biztosítsák. A román külpolitika fő célkitűzése az úgynevezett „Nagyrománia” területi integritásának a biztosítása volt, a különböző pártok által létrehozott kormányok ennek rendelték alá a belpolitikát és ezen belül a nemzetiségi politikát is.

Románia 1883. X. 30-án Ausztria-Magyarországgal, Németországgal egyességet kötött, ám ennek ellenére a világháború kitörésekor — látva Olaszország magatartását, felkészületlenségére hivatkozva — lábhoz tett fegyverekkel várta a kedvező alkalmat arra, hogy az erősebb fél oldalára állhasson. 1914 szeptemberében pedig Oroszországgal jóakarátú semlegességi szerződést kötött, amellyel lényegében eldölt, hogy melyik hadviselő országcsoporthoz fog tartozni. Az 1914-1915. évi kárpáti harcok idején Románia már Olaszországgal is tárgyalásokat folytatott az együttes hadba lépés előkészítése érdekében. Ek-kor azonban még túl erősnek ítélték a központi hatalmakat, ezért nem léptek hadba. Az 1916. VI. 4.-től 1916. VIII. 27-ig tartó első BRUSZILOV-offenzíva kifulladására nyomán azonban — az antant-hatalmak erőteljes sürgetésére — 1916 augusztusában Románia Oroszországgal, Franciaországgal és Angliával katonai egyességet kötött, melynek nyomán megtámadta az Osztrák-Magyar Monarchiát. Ennek a támadásnak a támogatására szolgált a második BRUSZILOV-offenzíva, amely 1916. VIII. 31.-től 1916. IX. 31.-ig tartott és Erdély ellen irányult, hogy az antant oldalán háborúba lépő román haderőket támogassa. A második BRUSZILOV-offenzíva is kudarcba fulladt azonban, az Erdélybe betörő román haderőt pedig az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai a Német Császárság csapataival közösen kiszorították, sőt egész Romániát is elfoglalták. Ezért indult a harmadik BRUSZILOV-offenzíva 1916. X. 1.-től 1916. XII. 15-ig, amelynek az volt a célja,

hogy az Erdélyből és Dobrudzsából kiszorított román haderőket támogassa. Egyik offenzíva sem érte el azonban a célját. A románok viszont az I. világháborút lezáró Párizs környéki békediktátumokkal megkapták árulásuk jutalmát azáltal, hogy a Magyar Királyságtól Erdélyt és Partium egy részét, Bulgáriától Dél-Dobrudzsát, a volt Oroszországi területektől pedig Beszarábiát Romániához csatolták. Ezen térséget nevezik „Nagyromániának”. A román uralkodó körök ezen térség megővésére törekedtek.²⁰

A Szovjetunió azonban nem ismerte el a békeszerződéseket, és soha nem is mondott le Besszarábiáról, Bulgária szintén nem fogadta el Dél-Dobrudzsa Romániához tartozását. Magyarország hivatalosan tudomásul vette ugyan a trianoni békediktátumban foglaltakat, de nem titkolta, hogy annak megváltoztatását tekinti célnak. Az Erdélyre vonatkozó magyar igény ekkor közvetlenül nem fenyegette Romániát, kezdetben ugyanis egyetlen nagyhatalom sem támogatta Magyarországot törekvésében.

1923-ban a romániai csendőrség létszáma meghaladta a 30 000 főt 1926-ban pedig a 32 000 főt. Ekkor a csendőrség tevékenysége nem korlátozódott a közrend és közbiztonság biztosítására, hanem például komoly tevékenységet folytatott a román temetők, illetve a román hősök emlékműveinek gondozása terén.²¹

Állami szervezetként a csendőrséget három minisztérium szolgálatába állították:

- a belügyi tárcát szolgálta a testület a közrend biztosítása érdekében, minélfogva a csendőrök megfelelő rendvédelmi képzettséggel kellett, hogy rendelkezzenek;
- az igazságügyi tárca szolgálatában állt a testület a törvények végrehajtatása érdekében, minélfogva a csendőröknek jogi felkészítettséggel is kellett rendelkezniük;
- a hadügyi tárca szolgálatában a testület tagjainak katonai ismeretekkel is kellett rendelkezniük és katonai alá- főlé rendeltségi viszonyok között kellett a szolgálatukat teljesíteni, va-

lamint képesnek kellett lenniük a tábori csendőri szolgálat teljesítésére is.

Az 1929-es törvény a csendőrséget új elvek alapján szervezte meg, távol tartva mindenféle politikai összefonódástól. A törvény visszaadta a csendőrségnek régi, 1893-as titulusát, azzal a pontosítással, miszerint a csendőrség egy katonailag szervezett testület, melyet arra képeztek ki, hogy megőrizze a közrendet a vidéki településeken illetve, hogy betartassa a törvényeket.

Ez a törvény egyúttal megváltoztatta a csendőrség szerkezetét. A csendőr dandárok feloszlatták és létrejöttek a csendőri felügyeletek; megszüntették a csendőr ezredeket, a csendőr századok pedig a „csendőri légiók” nevet kaptak. Visszatértek a régi főfelügyelőség (*Inspectorat General*) megnevezéshez, a csendőr hadtest pedig a Vidéki Csendőrség Főfelügyelősége nevet kapta.

1933-ban újabb változás következett be a csendőrség szervezetében. Feloszlatták a Déli Alfelügyelőséget, minél fogva csak két alfelügyelőség maradt meg: a Nyugati Alfelügyelőség Kolozsváron, regionális felügyelőségekkel Brassó, Kolozsvár, Nagyvárad és Temesvár székhelyekkel, illetve a keleti alfelügyelőség Iași-ban regionális felügyelőségekkel Constanța, Craiova, Ploiești, Cernăuți, Chișinău, Focșani és Iași székhelyekkel.

1939 nehéz év volt a romániai csendőrség számára. A határsértések megakadályozása érdekében megerősítették a határszéli csendőr őrsöket, a bukovinai és besszarábiai csendőri egységek mögött rendőr kordonokat hoztak létre a határsértők és a gyanús személyek elfogása érdekében. Ilyen zászlóaljkat szerveztek Dobrudzsában, a Duna és a Fekete-tenger partjai mentén.

1940-ben Észak-Erdély és a Partium egy részének visszacsatolása kapcsán a romániai csendőrség 3/4 részét az erdélyi területekre irányították, mozgósították továbbá a nemzeti gárdákat és a különböző félkatonai szervezeteket.²²

1941-1942-ben a csendőrség részt vett a cigányság (mintegy 25 000 fő) és a romániai zsidók (közel 380 000 fő) Transznyitriába történő deportálásában. A romániai tankönyvekben az ország második világháborús szereplését úgy mutatják be, mint amire csupán HITLER Adolf kényszerítése miatt került volna sor, mely szerint a zsidóellenes atrocitásokban csak „német ügynökök” vettek részt, továbbá Ion ANTONESCU pedig „jó hazafi” volt, aki csupán egyesíteni akarta az úgynevezett „Nagyromániát”.

A romániai csendőrség a II. világháború idején különleges feladatokat kapott a terrorizmus elleni harc, a kiemelt intézmények védelme, a légi deszant elleni védelem, a politikai ellenfelek megfigyelése által. Románia másodízben is elárulta a központi hatalmakat, amivel lehetővé tette, hogy a szovjet hadsereg a Kárpátokban kiépített magyar erődvonalat megkerülve Dél-Erdélyből hátba támadja a magyar haderőt. A volt magyar szövetséges hátbatámadásában a román hadsereg a szovjet haderő oldalán részt vett, a romániai csendőrség pedig — a szovjet és a román csapatokhoz csatlakozva — Észak-Erdély és Csehszlovákia megszállásakor biztonsági feladatokat látott el.

A romániai csendőrség a második világháború után

1944 őszén a szövetségesek ellenőrző bizottságainak korlátozó intézkedései a romániai csendőrséget is érintették. 1944 novemberében a csendőrség létszáma még meghaladta a 30 000 főt, 1945 márciusára a személyi állomány létszáma 60%-kal csökkent.²³

1945 március - 1946 február között tíz rendeletet bocsátottak ki, amely 65%-kal csökkentette a csendőrség személyi állományát. A hadsereg demokratizálásának leple alatt a csendőrség intézménye az új romániai rezsim támadásainak célpontjává vált.

A „demokratikus erők” választási győzelme után a bukaresti ügyészség egész rendelet-lavinája indult el, mely a hadsereg és csendőrség azon tisztjeit vette célba, akik a háborúban

a Szovjetunió ellen harcoltak. A Főfelügyelőségtől elkérték azon tisztek és altisztek katonai beosztását, és címeit, akiket 1941-1944 között soroztak be. Súlyos börtön- sőt halálbüntetést kaptak tábornokok, tisztek, altisztek és csendőri alakulatok csoportjai. A csendőrség hét tábornoka közül egyet halálra ítélték és kivégeztek.²⁴

Petru GROZA kormányának 1945. III. 6-ai hatalomra lépését követően az egész államapparátust átszervezték, így a belügyi tárca is, melynek személyi állományát a munkásság és a katonaság soraiból emelték ki. Az átállás folyamatában az egyik legfontosabb intézkedés 1945 tavaszán a politikai tiszti rendszer létrehozása volt. Ehhez kapcsolódóan a Csendőrség Felügyelőségében létrehozták Nevelési Kulturális és Propaganda Szolgálatot.²⁵

A baloldali és a jobboldali politikai erők harca kiéleződött a II. világháború után. A kommunista párt által vezetett baloldali erők mindenáron a hatalom megszerzésére törekedtek. A felfokozott politikai küzdelmek a közbiztonság romlásához vezettek. A csendőrség személyi állományának csökkentése egy olyan időszakban, amikor komoly társadalmi megrázkódtatások mentek végbe, amikor a bűnözés és a banditizmus aggasztó méreteket öltött, negatívan hatott a közrend és közbiztonság védelmére, amit nem csak a román hatóságok, hanem a szövetségesek is észleltek. Ezért arra utasították a román hatóságokat, hogy állítsák meg a csendőrség személyi állományának a csökkentését, és kezdjék meg a csökkentés visszafordítását, melynek eredményeként 1947-es év végére a romániai csendőrség létszáma elérte a 21 748 főt. A háború után a csendőrség új feladatokkal is szembe találta magát, ezek közé tartozott az eltitkolt fegyverek felderítése és elkobzása, az agrárreform végrehajtásának a biztosításában való részvétel, a gabonagyűjtés biztosítása stb.

1945-1949 között a Csendőrség Főfelügyelősége többször is megváltoztatta szervezetét a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomására. A belügyi tárca is több átalakítást végzett a csendőrség szervezetén belül, így a hadtestek szervezetében

valamint a személyi állomány elosztása terén, ami megfelelt a kormány a haderőre vonatkozó új koncepciójának.

A haderőről szóló 1947. évi törvény újból meghatározta a csendőrség helyét és szerepét az ország katonai szervezetében. E törvény a csendőrséget a rendőrség kiegészítő hadtesteként minősítette, amely a szolgálati feladatai, szervezése és képzése tekintetében a belügyi tárca alárendeltségébe tartozott. Ezzel szemben a személyi állomány kiegészítése a tisztek és altisztek kinevezése, rangsorolása, fegyelme — általában a humán viszonyok — a honvédelmi tárca felügyelete alá tartoztak.²⁶

1949. II. 7-éhez köthető a román állambiztonsági alakulatok létrehozása. Ide sorolták be — az úgynevezett belügyi csapatok kötelékébe — a romániai csendőrséget is, szovjet minta alapján az úgynevezett Milícia Főigazgatóság alárendeltségébe.²⁷

A romániai csendőrség a XX. század második felében és a XXI. század kezdetén.

Az állambiztonsági és őrzés-védelmi erők (*Trupe de Pază*) létrehozásának és fejlesztésének folyamata a Román Munkáspárt, később a Román Kommunista Párt irányításával ment végbe. A folyamat szervesen illeszkedett a román társadalom által átélt változások sorába, miközben az alakulatok fejlődésének irányát és mértékét mindenkor a pártállam vezetése határozta meg az egyedül létező tulajdon, nevezetesen a szocialista tulajdon védelmi politikájának szerves részeként.

A belügyi alakulatok küldetéseit azon feladatok, és célok határozták meg, amelyeket ekkoriban a pártállam vezetése szabott meg a belügyi tárca szervezetei számára. Számos szervezeti változást követően ezen csapatok a román rendvédelem legfőbb erejévé képezték. Az állambiztonsági alakulatok parancsnokságának keretében megalakulásuk óta működött a politikai irányítás, az egyes egységeknél — független ezredeknel és zászlóaljagnál — politikai tisztek, a magasabb egységeknél pedig politikai szervezeti tevékenykedtek.

1951-ben nagy egységeket oszlattak fel, majd hoztak létre aszerint, hogy az adott operatív helyzet milyen intézkedést követelt meg. Például 1948-1951 között a Bánát és Mehedinți Hegységekben az állambiztonsági alakulatoknak fegyveres csoportosulást kellett felszámolniuk. Az állambiztonsági alakulatok által az állambiztonsági és rendőri szervezetekkel vállvetve lefolytatott legbonyolultabb és leghosszadalmasabb akciók 1952-1957 között zajlottak „terrorista csoportok” ellen, amelyek a Fogarasi-havasokban rejtőztek el.²⁸

A román csendőrség az állambiztonsági alakulatok részeként részt vett a nagy természeti katasztrófák hatásainak mérséklésében is, mint például 1970 májusában-júniusában, majd 1975 júliusában az árvíz elleni védelemben.²⁹ Emellett a romániai csendőr csapatok részt vettek a kiemelt fontosságú katonai célpontok, a külképviseletek és közlekedési infrastruktúra őrzésében és védelmében. E feladatkör 1989-ig változatlan maradt. A romániai csendőr csapatok feladatát alkotta:

- részvétel az állambiztonság védelmét szolgáló küldetések teljesítésében;
- részvétel a párt- és állami vezetés, a külföldi párt- és állami vezetők biztonságának biztosításában azoknak romániai jelenléte során;
- kiemelt jelentőségű létesítmények biztosítása, az elnöki rendeleteknek megfelelően;
- szükség esetén a közrend és nyugalom biztosításában való részvétel;
- a Román Szocialista Köztársaság területén folytatott terrorista akciók megelőzésében, semlegesítésében és likvidálásban való részvétel;
- részvétel a Honvédelmi Minisztériummal és hazafias gárdákkal való együttműködésben bizonyos speciális missziók végrehajtásában;
- részvétel a természeti katasztrófák következményeinek korlátozásában és megszüntetésében, valamint bizonyos nemzetgazdasági tevékenységekben.³⁰

Az 1989-es forradalmi események időszakában a romániai állambiztonsági szervezetek döntő többsége kivárá magatartást tanúsított, ezért kezdetben a pártállam vezetése részéről gyávaság és árulás vádjával illették őket. Később azonban — a pártállam összeomlása nyomán — kivárá magatartásuk meghozta számukra a gyümölcsét.³¹

Az 1989-es politikai változások természetesen hatással voltak a román csendőrségre is. Számos vita után a csendőrség végre visszakapta a román államban tradicionálisan betöltött szerepét. A szervezet 1990. VII. 5-én alakult újjá, amikor ismét létrejött a Csendőrség Főfelügyelősége.³²

1995 februárjában megalakult a ploiești csendőr dandár, májusban a csendőr altiszteket képző iskola Bumbesti-Jiu helységben, növekedett a csendőrség személyi állománya, nőtt a bűnfelderítési hatékonysága melynek nyomán javult a közrend és a közbiztonság, az egységek és alegységek harci kapacitása és operativitása eredményesebbé vált. Intenzívebb lett a személyzet felkészítését célzó tevékenység.

A romániai csendőrség 2007-es átalakítás óta a testület személyi állománya szerződéses és hivatásos állományú tagokból áll.

A romániai csendőrség 2008-tól tagja az Európai Csendőri Erőnek.³³ A szervezet a Közigazgatási és Belügyminisztérium alárendeltségében látja el feladatait, mint különleges státuszú állami rendvédelmi szervezet, amely katonai státusszal bír. Tevékenységét jelenleg a 2004. évi legutolsó törvényi szabályozás szerint látja el. A román csendőrség feladatai:

- a közrend és közbiztonság védelme, az alapvető polgári és szabadságjogok biztosítása, az állami és a magántulajdon védelme;
- bűnmegelőzés és bűnfelderítés;
- terrorizmus elleni küzdelem;
- állami intézmények védelme;
- részvétel nemzetközi feladatokban.

A romániai csendőrség az ország területére kiterjedő hatállyal több lépcsős egységes szervezettel rendelkezik, amely össz-

hangban áll a közigazgatási struktúrával. Emellett pedig — egy-egy szakfeladatkör eredményes megvalósítása érdekében létrehozott — speciális alakulatokkal is rendelkezik, amelyek hatásköre ugyancsak országos, felszereltsége és képzettsége azonban egyedi. **(I.-II.-III.-IV.-V.-VI.sz. melléletek)**

Románia 2002-től biztosít különleges csendőr alegység-eket az ENSZ békefenntartói és EU válságkezelői misszióiba Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban. 2014-ben 230 fős román csendőr alegység szolgált a koszovói Peja városában az EULEX misszióban. A romániai csendőrség 2011-től vesz részt a NATO afganisztáni missziójában, ahol feladata a helyi rendőrök képzése, a kiképzők felkészítése. A 45 fős kontingens négy különböző kiképző központban teljesít szolgálatot.³⁴

A csendőr tisztek képzése négy éves időtartammal az „Alexandru Ioan Cuza Rendőr Akadémián” folyik, ahol jogi diplomát kapnak. Továbbképzésük — a Francia Csendőrség részvételével — a „Mihály Vitéz Katonai Iskolában” valósul meg. A tiszthelyettesek képzése hat hónapos időtartammal az „Grigore Alexandru Ghica” katonai iskolában történik, Draganasiban.

A romániai csendőrség múzeumát 1970-es években alapították 10 szobával. A jelenlegi múzeumot 2000-ben nyitották meg. A múzeum három részből áll, az emlékműből, három bemutató teremből és a Dicsőség Csarnokából. A romániai csendőrség saját zenekarral rendelkezik a XIX. század második felétől. A testületnek saját újsága van. A vallásgyakorlást 15 csendőr pap segíti, akik a nyolc templomban működnek. A csendőrség védőszentjei Szent Mihály és Gábel.³⁵

Jegyzetek:

¹ Államformája: köztársaság.

Lakosai száma: kb. 22 millió fő.

Népei: román (90%), magyar (7%), cigány (3%).

Vallások: keleti ortodox (87%), protestáns (8%), római katolikus (5%).

Fővárosa: Bukarest.

Közigazgatási beosztása: 41 megye és a főváros.

Területe: 237 500 négyzetkilométer.

Nemzeti valuta: lej.

KOVÁCS — SZIGETI: 251.p.

² MIHALACHE — SUCIU: 10.p.

³ Loc.cit. 11.p.

⁴ Loc.cit. 14.p.

⁵ Loc.cit. 22.p.

⁶ Constantin MAVROCORDAT 1730-1769 között hat alkalommal volt Havasalföld fejedelme.

⁷ A francia gens d'armes amiből a román jandarm kifejezés származik.

⁸ A konvenció 1858. VIII. 19-én, Párizsban jött létre.

⁹ MIHALACHE — SUCIU: op.cit. 39.p.

¹⁰ A Milkó, a Prut mellékfolyója, Moldáviát és Havasalföldet választotta el a XV. századtól. 1859 után a román egyesülés jelképe lett.

¹¹ MIHALACHE — SUCIU: op.cit. 42.p.

¹² A Bukaresti Csendőrséget 1863. VIII. 12-én létesítették.

¹³ MIHALACHE — SUCIU: op.cit. 51.p.

¹⁴ Loc.cit. 56.p.

¹⁵ Az oroszok által elfoglalt besszarábiai térségben található települések Cahul, Bolgrad, Ismail.

¹⁶ Gheorghe MANU (1833-1911) tábornok előbb hadügyminiszter volt, majd 1889-1891 között román miniszterelnök.

¹⁷ Loc.cit. 63.p

¹⁸ - 1 őrnagy főfelügyelő

- felügyelő százados és kancellária főnök;

- 27 százados, mint századparancsnok;

- 5 hadnagy, mint századparancsnok,

- 1 alhadnagy *stabil századvezető*,

- 200 szakaszvezető;

- 256 lovas csendőr,

- 927 gyalogos csendőr.

Loc.cit. 75.p

¹⁹ MIHALACHE — SUCIU: op.cit. 85.p

²⁰ PILCH: op.cit. II.köt. 186.p. + 300-305.p.²¹ MIHALACHE — SUCIU: op.cit. 90-91.p.

²² Loc.cit. 123.p.

²³ 1944 novemberétől 1945 márciusáig a tiszti állomány létszáma 456 főre, az altiszteké 7200 főre, a csendőr katonáké pedig 4344 főre csökkent. Összesen tehát a romániai csendőrség létszáma 30 000 főről ekkor 12 000 főre csökkent.

²⁴ A romániai csendőrség személyi állománya — mint a győztes államokhoz tartozó ország rendvédelmi testületének tagjai — jóformán ugyanazt kapta az új hatalomtól, mint az a Magyar Királyi Csendőrség, amelynek a személyi állománya a magyar kommunisták által vezetett „Baloldali blokk” elnevezésű politikai csoportosulástól.

²⁵ MIHALACHE — SUCIU: op.cit. 136.p.

²⁶ Loc.cit. 143.p.

²⁷ Loc.cit. 144.p.

²⁸ Loc.cit. 269.p.

²⁹ Ennek során 18 000 embert evakuáltak és megközelítőleg 85 km hosszú gátat építettek.

Loc.cit. 278.p.

³⁰ Loc.cit. 283.p.

³¹ Loc.cit. 295-296.p.

³² Loc.cit. 334.p.

³³ BODA

³⁴ A kiképzést Spin Boldak, Wardak, Costall és Kandahar településeken található kiképző pontokon teljesítették.

Romániai csendőrség honlapja 1.

³⁵ Romániai csendőrség honlapja 2.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

MIHALACHE — SUCIU — Vasile, MIHALACHE — Ioan P. SUCIU: *Istoria jandarmeriei romane 1850-2000*. [A román csendőrség története 1850-2000.] Ford.: SZÓKE Ferenc. Bukarest, 2000, Sylvi. 468 p. RO-ISBN 789 973 94 8852 5.

TANULMÁNYOK

BODA — BODA József: Az Európai Csendőrsi Erő, a vagy egy új békefenntartó alakulat születése. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 13-17.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak a „Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005” című XXV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

ATLASZOK

KOVÁCS — SZIGETI — KOVÁCS Péter — SZIGETI Borbála: *Földrajzi világtalasz*. Budapest, 2007, Cratographia Kft. 464 p. HU-ISBN 978 963 35 2360 5.

VILÁGHÁLÓS HIVATKOZÁSOK

Romániai csendőrség honlapja 1. — Világhálón:
http://www.jandarmeriaromana.eu/em/pagini/atributii_opLitoral.html
Letöltés ideje: 2014. XII. 5.

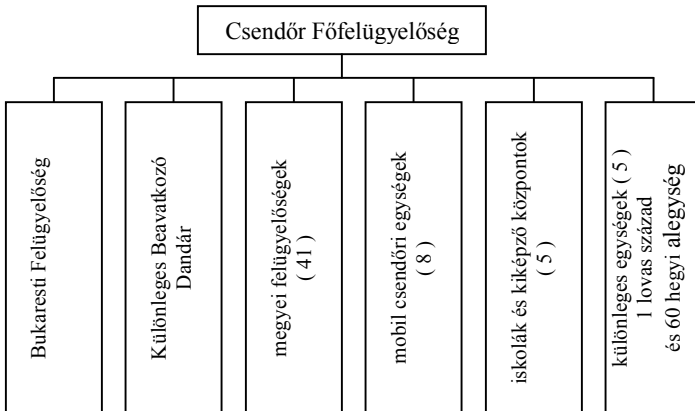
Romániai csendőrség honlapja 2. — Világhálón:
http://www.jandarmeriaromana.eu/em/pagini/istoric_muzeu.html
Letöltés ideje: 2014. XII. 5.

Mellékletek jegyzéke:

- I.sz. melléklet
A romániai csendőrség szervezeti felépítése.
- II.sz. melléklet
A romániai csendőrség „Vlad Tepes” Különleges Beavatkozó Dandára.
- III.sz. melléklet
A romániai csendőrség mobil alakulatai.
- IV.sz. melléklet
A romániai csendőrség speciális hegyi- és vízi alakulatai.
- V.sz. melléklet
A romániai csendőrség terrorista ellenes csapatai.
- VI.sz. melléklet
A romániai csendőrség igazságügyi és bünygyi szakértői szolgálata.

I.sz. melléklet

A romániai csendőrség szervezeti felépítése.

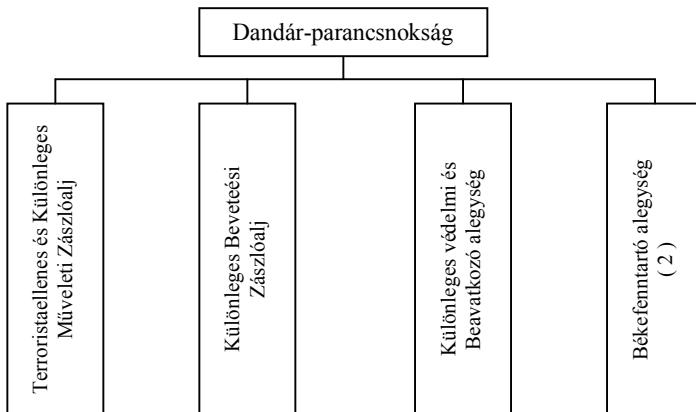

Forrás ! Világhálón:

<http://www.jandarmeriaromana.eu/en/pagini/structura.html>

Letöltés ideje: 2015. XII. 5.

A romániai csendőrség „Vlad Tepes” Különleges Beavatkozó Dandára.

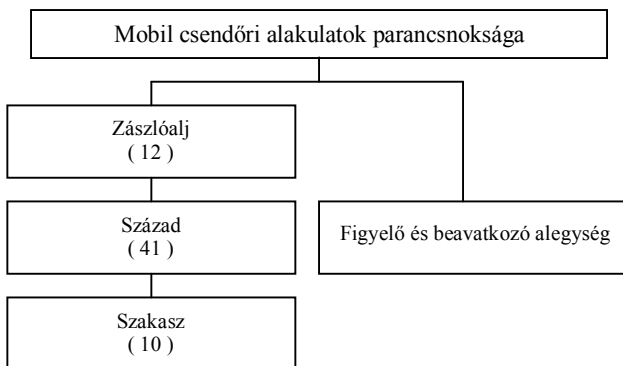

Forrás ! Világhálón:

<http://www.jandarmeriaromana.eu/en/pagini/structura.html>

Letöltés ideje: 2015. XII. 5.

A romániai csendőrség mobil alakulatai.

A mobil egységek feladata karhatalmi tevékenységek végzése, forró nyomon üldözés és VIP biztosítás.

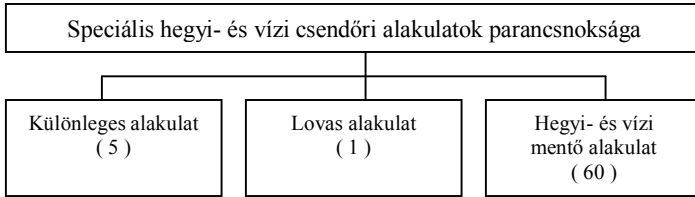
Forrás ! Világhálón:

<http://www.jandarmeriaromana.eu/en/pagini/structura.html>

Letöltés ideje: 2015. XII. 5.

IV.sz. melléklet

A romániai csendőrség speciális hegyi- és vízi alakulatai.

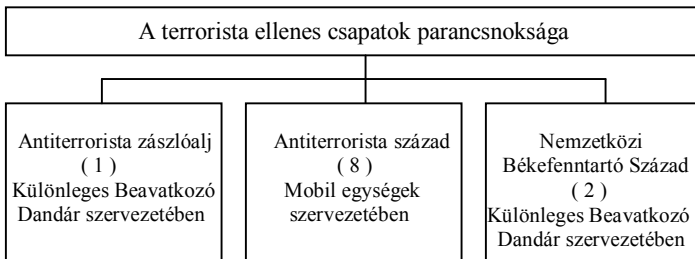
Forrás ! Világhálón:

<http://www.jandarmeriaromana.eu/en/pagini/structura.html>

Letöltés ideje: 2015. XII. 5.

V.sz. melléklet

A romániai csendőrség terrorista ellenes csapatai.

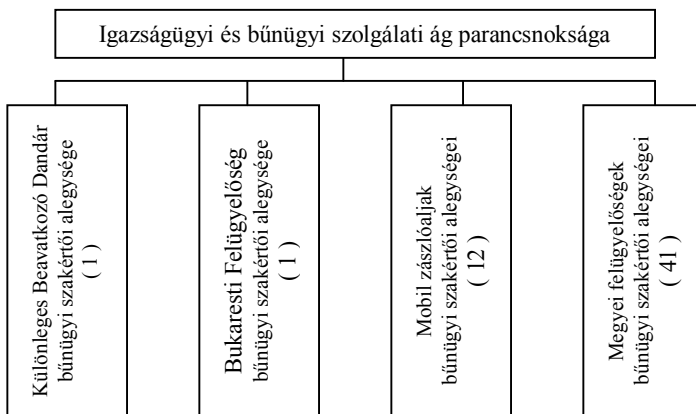

Forrás ! Világhálón:

<http://www.jandarmeriaromana.eu/en/pagini/structura.html>

Letöltés ideje: 2015. XII. 5.

A romániai csendőrség igazságügyi és büntügyi szakértői szolgálata.

Forrás ! Világhálón:

<http://www.jandarmeriaromana.eu/en/pagini/structura.html>

Letöltés ideje: 2015. XII. 5.

DEÁK József
A Belügyi Szemle és az ideológiai háború
a helsinki konferenciáig 1953–1975

Az ideológiai háború, a pszichológiai háború egyik megnyilvánulási formája.¹ Első virágzását a II. világháborút követő hidegháborús időszak alatt élte, annak fő jellemzőjeként és egészen napjainkig úgy tűnt, hogy a hidegháború a Kelet-Európában bekövetkezett rendszerváltásokkal, a bipoláris világ megszűntével, végképp visszaszorult a korszak bemutatató írások lapjaira. Azonban napjainkra kiderült, hogy korai még az ideológiai háború temetése.

Az emberiség szerencséjére a második világegést követő hidegháborút nem sikerült egyik félnek sem „forró” háborúvá fűteni, az időnként tapasztalható „legjobb” igyekezetük ellenére sem. Eddig az emberiség józanabbik fele kerekedett felül. Azonban mindkét „forró” világháborút, a megelőző és a békekötés utáni időszakokat, az eszmék, ideológiák kíméletlen háborúja készítette elő. Ebben nem különbözött az akkoriban fenyegető harmadik világháború sem.

Magyarországon a II. világháborút követően létrehozott politikai berendezkedés, — a keleti blokk országaiéhoz hasonlóan — a hidegháború időszakában szintén hangos, harsány, volt az ideológiai harctól. A rendszer sajátosságaiból adódóan nem különbözhetett ebben a magyar rendvédelem-történet korabeli meghatározó, közbiztonságot szavatoló szervezetének a rendőrségnek, majd a Belügyminisztériumnak a központi eleméleti folyóirata a *Rendőrségi Szemle*, illetve 1963-tól a főként belőle létrehozott *Belügyi Szemle* sem.²

Az európai, sőt a világ országainak, népeinek történelmén áthúzódó kelet-nyugati konfrontációban ismét feltámadt az ideológiai, pszichológiai küzdelem (is), amelynek célja, tartalma változatlan maradt, módszerei is alig módosultak, csupán — mondhatni immár a jól ismert módon — csak a technikai-technológiai feltételek fejlődtek, korszerűsödtek, azok vi-

szont vitán felül: gyökeresen. Miként tükröződött az ideológiai háború a *Belügyi Szemle* hasábjain a hidegháború kitörését, felfejlődését, „tombolását” követően az enyhülési folyamatot lezáró helsinki záróokmány aláírásáig tartó történelmi időszakban? A teljesség igénye nélkül, néhány kiragadott jellemző példa kapcsán máig ható hasznos tanulságokra bukkanhatunk.

Az ideológiai háború, mint a pszichológiai háború megnyilvánulási formája

Az ideológia a társadalmi osztályok gazdasági és hatalmi helyzetéből fakadó eszmék összefüggő rendszere, amelyek tükrözik egy történelmi korban egy társadalmi osztály politikai, jogi, vallási, erkölcsi és bölcséleti nézeteit, művészi felfogását stb. Az ideológia szó két ógörög szót foglal magában. Az „idea” jelentése: elvont képzet, sajátos jegy, megjelenés, külső forma. A „logos” itteni jelentése: tudomány vagy diskurzus. Tehát az „ideológia” szó szerint az eszmék tudománya, de ilyen jelentésében csak nagyon rövid ideig volt használatos.³

Egy másik megközelítés szerint az ideológia szó jelentését a legkönnyebben a német „Weltanschauung” fordításaként érthetjük meg, amely a világ, és különösképpen a társadalmi világ mibenlétének és mozgásának átfogó szemléletmódjára utal. Az ideológia az eszmék együttese, olyan politikai cselekvés alapjául szolgálhat, amelynek célja a fennálló politikai rendszer megdöntése, átalakítása vagy éppen fenntartása. Ennek megfelelően minden ideológia a „fennálló rend leírását” nyújtja, s egyúttal megadja a jövőben kívánatos társadalom modelljét, és az ehhez szükséges politikai változtatások eszközeit.

Főként a Magyar Szocialista Munkáspárt kiadványainak megjelentetésére berendezkedett Kossuth Kiadó gondozásában, a hidegháború alatt született *Politikai Kisszótár* szócikkein meghatározásaiban kitapintható a pártosságra törekvés, sőt a pszichológiai háború is. Az ideológiai harc szócikkeinél

található: „eszmei harc, eszmerendszerek harca... Korunkban rendkívül éles ideológiai harc folyik a szocialista és a burzsoá ideológia között. A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett éléséért folytatott harca feltételezi és megköveteli a burzsoá ideológia elleni aktív harcot, reakciós lényegének leleplezését, a tömegek felszabadítását befolyása alól, a tömegek eszmei felvértezését a kapitalizmussal szemben. A szocializmus további sikeres építése egyre inkább előtérbe helyezi az ideológiai harcot, a kispolgári gondolkodás módnak, a nacionalizmus maradványainak leküzdését az emberek szocialista gondolkodásának és erkölcsének további erősítését.”⁴

Ezzel szemben lényegesen objektívebb, ezért időtállóbb — a szerkesztők szándékai szerint nem osztályharcos, hanem tudományos igényű — meghatározást olvashatunk a Magyar Hadtudományi Társaság gondozásában megjelent *Hadtudományi Lexikon* szócikkeiben, egyebek mellett a pszichológiai háborúról, vagy másként lélektani hadviselésről, amely: általános értelemben az egymással szemben álló felek morális instabilitását célzó szisztematikus tudati-pszichikai fellazítás, a lélektani törvényszerűségek alapján szerkesztett információk tudatosan konstruált demoralizáló tudatelemek felhasználásával. Konkrét értelemben a II. világháború után kialakult hidegháborús időszak kifejezés lényege, hogy a szembenálló világrendszerek egymás társadalmának körében szisztematikus propagandát folytattak azért, hogy minél több embert szembe fordítsanak a saját politikai-gazdasági rendszerükkel és kormányukkal, s az ellenfél táborából minél több emberben keltessenek rokonszenvet maguk iránt.⁵

A vizsgált időszakban a Belügyminisztérium vezetése is komoly figyelmet fordított a belügyi propaganda magas színvonalú, hatékony, minőségi végzésére. Ez kiderül a minisztériumban a hatvanas, majd a hetvenes és a nyolcvanas években a témában született miniszteri parancsokból, utasításokból, csoportfőnöki intézkedésekből.⁶

Az időszak külpolitikai helyzete a hidegháború csúcsától az enyhülési csúcskonferenciáig

Az 1950-es évek éles ideológiai propagandaküzdelme, hidegháborúja, — az osztályharc éleződik, a harmadik világháború elkerülhetetlen, McCARTHY amerikai szenátor „boszorkányüldözése”, atomkémskedés vádjával a ROSENBERG házaspár kivégzése, — tartós, mélyen rögzült ellenségek kialakulásához vezetett. Az amerikai-szovjet rivalizálás a végletekig polarizálta a nemzetközi politikát, de a szocialista országok belpolitikai életét is. A kétpólusú világban a fekete-fehér, imperializmus-szocializmus, szabad-rab, barát-ellenség differenciálatlan szemlélet megszokottá vált, az alternatív, kompromisszumos lehetőségek beszűkültek. A hidegháborús konfrontáció nemzetek tragédiájához vezetett, országok természetellenes, erőszakos szétszakításához (Korea, Vietnam, Németország), amihez a keleti blokkban még a belpolitikai idegháború, az osztályharc éleződése jegyében társadalmi rétegek, népes embercsoportok (például kulákok, burzsoák, „osztályidegenek”, nemzetiségek, egyházak) tragédiája is társult. Az ötvenes évek elejének vasfüggöny-politikája a keleti tömb országait szinte teljesen elzárta a külvilágtól, és csak keveseknek adatott meg, hogy a nyugati világról személyes tapasztalatokat is szerezzenek.⁷ Visszatekintve, az 1960-as évtized szintén meglehetősen „hektikus”, ellentmondásos elemeket tartalmazó volt. A végletes fenyegetések, helyenként fegyveres konfliktusok, sőt háborúk váltogatták egymást az őszinte vagy kevésbé őszinte gesztusok sorával.⁸

A Nyugat rádiópropagandája — elsősorban a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabadság Rádió soknyelvű adásai révén — kiemelt szerepet kapott a két rendszer ideológiai küzdelmében.⁹

A vizsgált időszak végéhez közeledve, mind gyakrabban napirendre került a két világrendszer korabeli ádáz ideológiai küzdelmét szimbolizáló, CIA-működtetésű reprezentáns rádióállomáspár jövőjének a kérdése. A Münchenben működő „ma-

gánjellegű”, „hidegháborús csökevényeknek” is tartott amerikai adóállomások, a „Szabad Európa Rádió, a kelet-európaiakhoz öt nyelven, 46 hullámhosszon szóló (napi 20 óra Csehszlovákiának, 19 óra Lengyelország és Magyarország számára szánt adás stb.), illetve a Szovjetunió népeinek, 36 hullámhosszon sugárzott, Szabadság Rádió.¹⁰

A keleti tömb mindennapi propagandája a nyugati társadalmak életét a legsötétebb színekben ábrázolta („rothadó, élődsi kapitalizmus”), hogy a nyomasztó és sivár keleti valóság rózsaszínűbbnek tűnjön („szocialista realizmus”). A vasfüggöny közvetlen közelében, az államhatárok mentén különösen szigorú volt a kontroll, hogy a „disszidálást” megakadályozzák. Zajlottak az „éberségi kampányok”, az öndicsőítés, az önbecsapás. A koncepciók perek, a besúgóhálózatok révén megfélemlített értelmiség jelentős része számára a szellemi légszomj kora volt ez. A személyi kultusz jegyében Joszif Viszarionovics DZSUGASVILI (SZTÁLIN) generalisszimusz dicsőítése nem ismert határokat. A nagy Szovjetunió, a szovjet ember, a szovjet tudomány lett a „föld sója”, a „civilizáció bölcsője”. Az összes szocialista országban elképesztő méreteket öltött SZTÁLIN, a Szovjetunió, s a helyi pártvezérek dicsőítése. Beigazolódni látszott a II. világháború kitörése előtti lengyel mondás, miszerint „a németektől a szabadságunkat féltjük, az oroszoktól a lelkünket.” A nyugati tömb országainak igazán soha nem kellett félniük a másik fél ideológiai kihívásától (katonai fenyegetéstől igen), de a szocialista tábor antidemokratikus, legitimitáshiánnyal is küszködő proletárdiktatúrái létükben érezték magukat fenyegetve a másik fél ideológiai kihívásaival szemben. Ezért válaszként szigorú határzár, vasfüggöny, rádiózavarás, cenzúra, szigorú útlevél-rendelkezések, levelek ellenőrzése stb. létezett. A Nyugatnak nem kellett félnie az intenzív kelet-nyugat kooperációtól, míg a nyugati életforma, a fogyasztói modell, a jogállamiság, a szabad gondolat hatásai potenciálisan képesek voltak a keleti pártállami rendszerek veszélyeztetésére, aláásására. A keleti tömb országai

nem csatlakoztak az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához, hiszen például a koncepciók perekben alkalmazott VISINSZKIJ-féle „jogértelmezés” szöges ellentétben állt az emberi jogokkal, miszerint:

„9. cikk. Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni, vagy száműzni.

10. cikk. Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.

11. cikk. 1. Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett törvényesen megállapítják.”¹¹

Bő hat évtized távlatából ma már ismert, mit jelentett a gyakorlatban a másik, alábbiakban idézett „jogértelmezés”: „A bírói döntés (mind a polgári, mind a bűnvádi eljárás során hozott ítélet) meggyőző volta jelenti – állapítja meg a lengyel származású Andrej Januarjevics VISINSZKIJ akadémikus (a sztálini tisztogatási politika egyik főszereplője, a Szovjetunió főügyésze, majd jelentős kormányzati pozíciók birtokosa, 1939-től a szovjet Tudományos Akadémia tagja.) – a bizalom felkeltését abban a tekintetben is, hogy az ügygel kapcsolatos összes körülményeket a bíróság kimerítően elemezte, hogy az ügy eldöntésével a bíróság számba vette mindazokat a körülményeket, amelyeknek megállapítása és felderítése egyáltalán lehetséges volt.”¹²

Kétségkívül mindkét blokkformáló főerő a saját táborában lévő országokkal szemben függőségi kapcsolatokat alakított ki. Míg azonban a Pax Americana hatókörén belül az Egyesült Államok vezető szerepe csak korlátozott hegemóniát jelentett, s hozzájárult például ahhoz, hogy az egykori fasiszta országokban — Németországban, Olaszországban, Japánban — szilárd parlamentáris demokrácia honosodjék meg, addig a Pax

Soviética vasfüggönnyel hermetikusan elzárt térségében Moszkva vezető szerepe korlátlan uralmat testesített meg. A NATO története az Egyesült Államok domináns helyzete ellenére a kompromisszumok története volt. A Kreml szövetségi rendszere a félelemre, a megkérdőjelezhetetlen alá- és fölérendeltségre épült, ami „zsákutcás” fejlődésre kényszerítette az itteni országokat, megsemmisítette a polgári demokrácia gyengébb-erősebb intézményrendszerét, homogén szovjetizált tömböt létrehozva.¹³

A kialakult katonai, politikai, gazdasági erőviszonyok következtében a szembenálló felek józan vezető politikai erőinek kölcsönös erőfeszítéseként a hetvenes évek elejétől Európában olyan atmoszféra alakult ki, amely lehetővé tette az európai államok együttműködésének fejlődését gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos és államközi területeken.¹⁴

A békés egymás mellett élés gyakorlata az európai kapcsolatok terén a hetvenes évek közepéig gyorsuló ütemben fejlődött, s az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1975. VI. 30-ai záróokmányának megszületéséhez vezetett. Az első indítványt a Varsói Szerződés tagállamai 1966 júliusában tették meg. Az értekezlet konkrét előkészítése a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1969 márciusában Budapesten kiadott felhívásával vette kezdetét, Helsinkiben 1972 őszén indult meg az előkészítő tanácskozás és hároméves munka vezetett a záróokmány aláírásához 1975. VII. 30-án.¹⁵

Belügyi propaganda: „A párttal, a néppel egy az utunk!” , avagy tükröm, trükköm mondd meg nékem!...

A jellemzően ideológiai megközelítésű *Belügyi Szemle* által megcélzott — a belső terjesztés miatt elsősorban saját belügyi — olvasói kör számára, sajátos stílust valósított meg, amelyben a propagandaszólamok szemérmetlenül uralkodtak.

„– A Vörös Hadsereg, felszabadítva a városokat, falvakat, azonnal segítette az élet megindulását. A szovjet város- és község-parancsnokok vitték a felszabadított területek életébe a

rend és a szervezettség elemeit. . .

– Támogatták az illegálisból újjáéledő kommunistákat és szervezeteiket. Az újjászerveződő Belügyminisztérium első kis alakulatai a Vörös Hadseregtől kapott fegyverekkel biztosították, hogy a harcoló csapatok háta mögött szilárduljon a rend, és a közbiztonság, semmi ne veszélyeztesse a fasiszta csapatok teljes kiűzését, az új világ kibontakozását. Ezeket, a kezdeményezéseket a Vörös Hadsereg parancsnokai és harcosai bizalommal és megbecsüléssel fogadták, teljes erejükkel támogatták. A megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front már 1944. december 3-án programja egyik pontjaként deklarálta a demokratikus szabadságjogok biztosítását, népelénes szervezetek feloszlását, az államigazgatási a horthysta erőszakszervek megtisztítását a fasiszta elemektől. . .

– A nemzeti bizottságok voltak a demokratikus államigazgatás első szervezői, a népbíróságok és a régi állami tisztviselőket felülvizsgáló igazolóbizottságok felállításának kezdeményezői. Az újjáalakuló államhatalmi, államigazgatási szervek koalíciós alapon szerveződtek. Ellentmondásos, sőt ellenséges erők is hatottak, és ezért a Kommunista Pártnak harcot kellett folytatnia a demokratikus célkitűzések következetes megvalósításáért. Pártunk, mint a nemzeti újjászületés fontos tényezője, az első pillanattól kezdve nagy jelentőséget tulajdonított a néphez hű belügyi szervezet kiépítésének; megszervezésére jelentős energiát fordított. A párt eszmei-politikai irányításon túl illegális harcokban megedződött elvtársak egész sorát küldte a rendőrséghez, és ezzel állandó támogatást adott a mindennapi szolgálati feladatok megoldásához. Az MKP Központi Vezetősége dr. Zöld Sándort BM államtitkárnak delegálta. Dr. Szabenyi Endre a BM Rendőri Főosztály vezetője lett. Ők voltak a kezdeti szervezési időszak központi emberei. Az új vezetésben a fő érdem az MKP-é, a belügyi kommunistáké volt, s ebben nagy szerepet vittek a később mártírhalt Zöld és Szabenyi elvtársak.¹⁶

Az ötvenes évek elején a Belügyminisztérium közrendvédelmi főosztálya által, a rendőrség központi folyóirataként kiadott *Rendőrségi Szemle* első, lapindító, majd azt követő számai tartalmazzák azokat a megfogalmazásokat amelyek a hazai és a szovjet koncepciók perек hangulatát idézik.

„– El kell érni, hogy pártunkhoz, népünkhöz való hűség és végtelen ragaszkodás fűtse át elvtársaink szolgálatát – a nép szolgálatát. Ehhez bőven felszínre kell hozni, és ápolni kell a hazaszeretetet és a proletárnemzetköziség magasztos eszméit. Ezek teszik alkalmassá rendőreinket, hogy felismerve a szocializmus ügyének legyőzhetetlenségét, egész életükkel, minden tevékenységükkel akarjanak harcolni és győzni.”¹⁷

A szocialista törvényesség betartására vonatkozó intenció szerint pedig: „Csak az a büntető vagy polgári ítélet felel meg rendeltetésének és szolgálja a maga célját, amely helyessége tekintetében nem enged kétséget felmerülni.”¹⁸

Mint ismeretes, a „helyesség” a korszakban jellemzően a „szocializmus ügyének legyőzhetetlensége” „felismeréséből” eredt és kevésbé a korábban idézett az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában szereplő alapvető emberi jogok tiszteletben tartásából.¹⁹

Mára kiderült, hogy a „rendeltetés”-hez, pontosabban a megrendeléshez igazodó ítéletek ugyanarra a paranoiás eszmei eszementségen alapultak: „A nemzetközi és belpolitikai események egyaránt azt mutatják, hogy a külső és belső ellenség egyre fokozottabban, egyre aljasabb módszerekhez folyamodva támad a világ békéjére, a béketábor országainak építő munkájára. A béke erőinek növekedése a Szovjetunió és a népi demokráciák szüntelen erősödése láttán mind gyakrabban nyúl a terror, a diverzió eszközeihez. A Szovjetunió állambiztonsági szervei által leleplezett terrorista orvos csoportnak (sic!) az volt a célja, hogy kárt okozó kezeléssel meggyilkolja szovjet állam vezető személyiségeit. Ezek, a magukat orvosnak nevező szörnyetegek meggyilkolták a szovjet nép és az egész hala-

dó emberiség két kimagasló alakját, Zsdanov és Scserbakov elvtársakat.”²⁰

Milyen szerencse, hogy ennek az idegháborúnak véget vetett az enyhülés első szakaszának, Helsinkivel záruló folyamata, még ha az enyhülés folyamata nem is a két világrendszer józan erőinek a diadala, hanem: „... az SZKP XXIV. kongresszusán elfogadott békeprogram megvalósítására tett erőfeszítések és a végrehajtás sikereinek eredményeként (sic!) vált az enyhülés a nemzetközi politika alapvető irányzatává.”²¹

Azaz az ideológiai harc – min láthatjuk, pusztán –, új formát öltött és megkezdődött az idegháború következő vagy soros másik szakasza.

Összességében megállapítható, hogy az ideológiai harc vizsgált — az enyhülési csúcskonferenciával záruló — időszaka alatt a Magyar Népköztársaság, az úgynevezett szocialista világrendszer, (ma: Keleti blokk) részeként, sajtójával végigasszisztálta a moszkvai erőközpont által kezdeményezett, és főként kivitelezett, a szemben álló Nyugat morális instabilitását célzó szisztematikus tudati–pszichikai fellazítást. Ennek megfelelően, a magyar proletárdiktatúra államának legfőbb párt/állami belső erejét jelentő Belügyminisztérium, központi folyóirata, a *Rendőrségi Szemle*, majd *Belügyi Szemle* révén — a lélektani törvényszerűségek alapján szerkesztett információk tudatosan konstruált demoralizáló tudatelemek felhasználásával — szintén bekapcsolódott az ideológiai küzdelembe. Főként belső terjesztésű folyóiratként azonban, szisztematikus belügyi (egyben párt-) propagandája inkább a saját feladat végrehajtás és a fennálló politikai gazdasági rendszer mellett igyekezett minél több munkatársban, együttműködőben rokonszenvet kelteni. Kisebb részben pedig, általános politikai és szakcikkek, továbbá állambiztonsági cikkek, valamint a „Titkos háborúk történetéből” rovatában megjelent cikkeivel igyekezett leleplezni, a nyugati fellazítási politika céljait, módszereit, eszközeit, ezzel egyben tompítva hatásukat a belügyminisztériumi munkatársak köré-

ben. Jól kirajzolódik az ideológiai, propagandatartalom. Ha az objektívnek hitt tükörképben esetleg szintén fellelhetőek ideológiai elemek, ez, az ismert szófordulattal élve a véletlen műve! Viszont egyúttal megerősíti az e dolgozathoz felhasznált néhány, az ideológiai harcra vonatkozó megállapítás időszerűségét, időtállóságát.

„Az emberek pénzért és hatalomért is ölnek, de legkegyetlenebb gyilkosok azok, akik a saját gondolataikért ölnek”²²

Jegyzetek:

- ¹ KRÜSZKO: 11.p.
- ² 0023/1962.BM.pcs.
- ³ A kifejezést a francia filozófus Antoine Destutt de TRACY (1754-1783) alkotta meg, nyomtatott formában először 1796-ban jelent meg. TRACY, az empirista ismeretelméletek nyomán egy újfajta eszmetudományt akart megalapozni, az emberiség által birtokolt valamennyi eszme eredetének feltárására.
- ⁴ FENCSIK: 172.p.
- ⁵ SZABÓ József: 812.p.
- ⁶ DEÁK: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. 411.p.
- ⁷ FISCHER: 130-131.p.
- ⁸ M. SZABÓ Miklós: 9. p.
- ⁹ FISCHER: op.cit.
- ¹⁰ DEÁK: A Belügyi Szemle Tájékoztatójában a médiával kapcsolatban megjelent anyagok (1963–1972). 136.p.
- ¹¹ FISCHER: op.cit.
- ¹² - FÜSTÖS 271.p.
- VISINSZKI: 16.p.
- ¹³ FISCHER: op.cit.
- ¹⁴ DANKÓ: 37.p.
- ¹⁵ Loc.cit. 38.p.
- ¹⁶ Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára. 6-7.p.
- ¹⁷ Szerkesztőbizottság: Előszó.
- ¹⁸ FÜSTÖS: op.cit. 269.p.
- ¹⁹ FISCHER: op.cit.
- ²⁰ TAMÁSKA: 99.p.
- ²¹ POLGÁR: 66.p.
- ²² De MELLO: 17.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- KRÜSZKO — KRÜSZKO, Vladimir Gavrilovics: *Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт.* [A pszichológiai háború titkai (célok, feladatok, módszerek, formák, tapasztalat], Minszk, 1999, Крысь-ко Владимир Гаврилович. 448 p. RU-ISBN 985 43 3541 0.
- De MELLO — De MELLO Anthony: *Abszurd egypercesek.* [One minute nonsense] Ford.: TÖRÖK Péter. Kecskemét, 2005, Korda Kiadó. 199 p. HU-ISBN 963 95 5412 X.
- M. SZABÓ Miklós — M. SZABÓ Miklós: *A Zrínyi Miklós katonai Akadémia története 1961–1969.* Budapest, 2008, Zrínyi kiadó. 456. p. HU-ISBN 978 963 32 7463 7.
- VISINSZKIJ — VISINSZKIJ, Andrej Janurjevics: *A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban.* Ford.: BENKÓ Gyula. Budapest, 1952, Akadémia Kiadó. 342 p.

TANULMÁNYOK

- DANKÓ — DANKÓ László: A fellazítási politika kialakulása, ideológiai háttere, szakaszai. (I). *Belügyi Szemle*, XXVII.évf. (1980) 12.sz. 34-46.p. HU-ISSN 0133-6738.
- DEÁK: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. — DEÁK József: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése - nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem*, XVII.évf. (2014) 3-4.sz. 408-417.p. HU-ISSN 1417-7293.

- DEÁK: A Belügyi Szemle Tájékoztatójában a médiával kapcsolatban megjelent anyagok (1963–1972). — DEÁK József: A Belügyi Szemle Tájékoztatójában a médiával kapcsolatban megjelent anyagok (1963–1972). *Magyar Rendészet*, XIV.évf. (2014) 2.sz. 127-137.p. HU-ISSN 1586-2895.
- FÜSTÖS — FÜSTÖS Gedeon: A kihágási bíráskodás szerepe és feladatai népi demokráciánkban. *Rendőrségi Szemle*, I.évf. (1953) 3.sz. 263-272.p.
- Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára. — Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára. *Belügyi Szemle*, XII.évf. (1965) 4.sz. 5-16.p. HU-ISSN 0133-6738.
- POLGÁR — POLGÁR András: A nemzetközi enyhülés és az imperialista titkosszolgálatok. *Belügyi Szemle*, XXIV.évf. (1977) 6.sz. 66-69.p. HU-ISSN 0133-6738.
- Szerkesztőbizottság: Előszó. — Szerkesztőbizottság: Előszó. *Rendőrségi Szemle*, I.évf. (1953) 1.sz. 3-5.p.
- TAMÁSKA — TAMÁSKA Lóránd: A terrorista orvos csoport leleplezésének néhány tanulsága. *Rend-őrségi Szemle*, I.évf. (1952) 2.sz. 99-102.p.
- LEXIKONOK**
- SZABÓ József — SZABÓ József (szerk.): *Hadtudományi lexikon II. köt. M-Zs.* Budapest, 1995, Magyar Hadtudományi Társaság. 1584 p. HU-ISBN 963 04 5228 6.
- SZÓTÁRAK**
- FENCSIK — FENCSIK László (szerk.): *Politikai Késszótár.* Budapest, 1986, Kossuth Kiadó. 406 p. HU-ISBN 963 09 2800 01.
- JOGSZABÁLYOK**
- 3/1962.BM.pcs. — 3/1962.BM.pcs. a sajtópropaganda tárgyában. *Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára*. 4.2. - 10-21/23/1962.

ERNYES Mihály
Pillantás az 1950-es évek bűnüldözésébe.
Baranyai életelleni bűnügyek.

A bűnüldözés sokrétű, szerteágazó tevékenységet takaró olyan részterülete a rendvédelemnek, amelyet számos tudomány szabályoz, illetőleg segít. Jelen dolgozat a társadalmi környezetre és a szakterületet érintő országos vonatkozásokra történő kitekintés mellett, egy behatárolt területi egység életelleni bűncselekményei azon körének vizsgálati eredményeiből ad közre adatokat, amelyek eljutottak az 1950-es években a Pécsi Megyei Bíróság büntető tanácsai elé.

A jogszabályi alapok

Az 1950-es évek kezdetére végbement jelentős társadalmi és politikai változások rányomták bélyegüket a rendvédelemre, benne a rendőrség bűnüldöző tevékenységére is. Ugyanakkor a következmények nem állapodtak meg, hanem az évtized folyamán a változásokkal egyetemben folyamattá váltak.

Rá kell mutatni arra is, hogy a kommunista párt a hatalom megszerzését illetőleg megtartását célzóan folyamatosan jelen volt a társadalom minden területén és döntései kötelező jellegű végrehajtást nyertek. A teljes pártirányítás alatt álló rendőrség személyügyi kérdéseinél elsődlegesen a politikai szempont játszott szerepet, azt csak követte a szakmai szempont.¹

A jogalkotás körében természeténél fogva a legnagyobb hatást a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi törvény² fejtette ki, attól függetlenül, hogy benne a rendvédelem külön említésre nem került.

A helyi tanácsokról szóló 1950. évi törvény³ alapján közigazgatási területi reformként rendezték a megyéket és a járásokat, a szovjet minta alapján bevezetendő tanácsok területi egységeinek biztosítására. A korábbi 25 megye és 14 törvényhatósági jogú város helyébe 19 megye és Budapest lépett.⁴ A törvény egyúttal átalakítási irányadóul szolgált az állami szervek tekintetében.

1951. I. 1-én hatályba lépett a Büntető Törvénykönyv általános része, a Btá.⁵ majd a büntető prerendtartásról szóló 1951. évi

törvény⁶, amelynek néhány rendelkezése viszonylag rövid idő elteltével módosításra került.⁷

1952-ben megjelent, az Igazságügy-minisztérium által közzétett *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*, a BHÖ.⁸

Az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevőivel szembeni megtorló intézkedések viszonylag nagyszámú, de rövid életű törvényerejű rendeleten alapultak. A gyilkosság és a szándékos emberölés bekerült mindazon felsorolásokba, amelyek a vádirat mellőzésével történő bíróság elé állításról,⁹ a rögtönbíráskodásról,¹⁰ a gyorsított büntetőeljárásról¹¹ rendelkeztek.

Hosszabb életűek a megyei bíróságokon is felállított népbíró-sági tanácsok voltak.¹²

A rendőrség szervezetéről és működéséről

Az 1950-es évek kezdetéig a rendőrség szervezete és azok elnevezései már folyamatos változásokat éltek meg.¹³ A városi kapitányságokon bűnügyi nyomozócsoportot szerveztek, a kisebb ügyforgalmi kapitányságokon bűnügyi előadót jelöltek ki.¹⁴

A tanácsváltásokhoz igazodóan megyei rendőrkapitányságok létesültek, mint középfokú szervek, részben első-, részben másodfokú rendőri hatóságok, osztályokra, csoportokra illetőleg előadói ügykörökre felosztottan.¹⁵

1952-ben valamennyi kapitányságon bűnügyi csoportot hoztak létre, melynek célja alapvetően az akkor társadalomtulajdon védelemnek nevezett szakterület erősítése volt.¹⁶

1953-ban a belügyminisztérium mintájára létrejöttek az egységes megyei főosztályok, magukba foglalva az államvédelem, a rendőrség (megyei rendőrkapitányság), a tűzrendészet, a légoltalom és a büntetés-végrehajtás megyei szerveit. A járásokban, a városokban és a fővárosi kerületekben egységes osztályok álltak fel, melyek fejlécében azonban többnyire feltüntették a járási vagy városi rendőrkapitányság megnevezést is.¹⁷ Az egységes Belügyminisztériumban a Közrendészeti Főosztály helyett létrehozott, 608 fős, Országos Rendőrkapitányság, „szervezeti rendszerét tekintve sokkal alkalmasabb vezető szerv”¹⁸. Szeptemberben, a szervezés befejezésekor, az országban 179 osztály és 837 őr (717 közbiztonsági, 70 ipari objektumőr, 10 légi rendészeti, 4 kísérő szolgálati, 16 rév és 20 közlekedést ellenőrző). A Bara-

nya Megyei Főosztály szervezetében 9 osztály (köztük bűnüldözési osztály, társadalomtulajdon védelmi osztály, vizsgálati osztály), azokon belül 41 őr (38 közbiztonsági, 1 légi rendészeti, 1 közlekedési ellenőrző csoport, 1 révőr) működött.¹⁹

Az Országos Rendőrkapitányság vezetőjének 1954. IV. 26-án kelt parancsában²⁰ foglaltak alapján összevonták a megyei és megyeszékhelyi rendőrkapitányságok bűnügyi állományát. A városi szerveknél 1 fő, mint panaszfelvevő és 1 fő, mint a közrendvédelmi állomány bűnügyi munkáját irányító előadó maradt. Indoklásul a terhelések kiegyenlítésének szükségességét, valamint a bűnözés elleni fellépés hatékonyabbá válásának követelményét hozták fel. A jövő — annak ellenére, hogy e szervezés évekig fennállt — nem igazolta az elgondolás helyességét.

1955. I. 1-jén a rendőrség 17 291 fős létszámából a bűnügyi apparátusban 1 195 státusz volt rendszeresítve. Baranyában a 721 fős rendőri állományból bűnügyi területen dolgozott 3 osztályvezető, 9 alosztályvezető, 4 csoportvezető, 39 operatív beosztott, 22 vizsgáló.²¹

1955. VII. 27-én kihirdetésre került a rendőrségről szóló törvényerejű rendelet.²² E jogszabályt — a testület újjászervezését célzóan — módosította az e témakörben 1956-ban megjelenő törvényerejű rendelet.²³ Ezt követően a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányságának alárendeltségében működtek a fővárosi és a megyei rendőr-főkapitányságok illetőleg a járási, városi (kerületi) kapitányságok, melyek szervezetében rendőr őrök és körzeti megbízottak tevékenykedtek.²⁴

Az 1956-os forradalmat követő megtorlás során a rendőrség bűnügyi szolgálatot ellátó állományából is jelentős számban bocsátottak el munkatársakat. Baranyában az e területen érintettek száma meghaladta a tucatot. Az intézkedéseket a bűnügyi állomány részéről értetlenség és felháborodás kísérte.²⁵

1957. I. 12-én javaslatot terjesztettek elő a rendőrség szervezésére és létszámára vonatkozóan.²⁶ A tervezet szerint a létrehozandó bűnügyi főosztály országos viszonylatban elemézi és értékeli, az alsóbb szervezetek tekintetében ellenőrzi a bűnügyi munkát. A bűnügyi központ, mint külső szervezet működik, segítséget ad a nagyobb bűncselekmények nyomozásához, ellátja a rendőrség kriminalisztikai feladatát, e tudományág továbbfejlesztését.²⁷

A megyei rendőr-főkapitányságokra vonatkozó javaslatrészt megelőzte egy vélemény, melynek sarkalatos részét képezte az, hogy a megyei szervezetek elvi irányító és ellenőrző szervezetek legyenek-e.²⁸

1957. III. 26-án az országos rendőrfőkapitány ideiglenesen szabályozta az egyes bűnügyi szervezetek hatáskörét.²⁹ E rendelkezés csaknem teljességében azonos a januári javaslattal. Megmaradt azon alapelv, mely szerint a megyei rendőr-főkapitányság elsősorban elvi irányító szervezet. „Mint elvi irányító osztály elemzi a megye bűnügyi helyzetét, irányítja a városi, járási rendőrkapitányságok bűnügyi munkáját, különleges esetekben gyakorlati segítséget ad az I. fokú hatóságok bűnügyi nyomozóinak. Az osztály szakelődókra, I. kategóriájú megyékben alosztályokra tagozódik. 1 fő a bűnügyi statisztikát végzi. A bűnügyi technikus és a kutyavezető a megyeszékhelyi városi-járási kapitányság állományába fog tartozni.”³⁰

Az ideiglenes szabályozást az országos főkapitány november 21-én hatályon kívül helyezte.³¹ E szerint többek között a főkapitányság bűnügyi szervezetei a hatáskörükbe utalt ügyekben gyakorlati munkát (nyomozást) is végeztek, a felettes szervezetek ügyeket leadhattak, és magukhoz vonhattak, a megyei szervezetek a krimináltechnikai eszközökkel segítséget nyújtottak. A kapitányságok bűnügyi alegységei azonnal kötelesek voltak jelenteni a hatáskörüket meghaladó bűncselekményeket a főkapitányság bűnügyi szervezeteinek.

A takarékoság és a titkosság — mint folyamatosan élő jelenség — jelen volt a központi utasításokban, a különböző adatszolgáltatásokban és a konkrét ügyek minősítésénél is, valamint a munkatervekben és a fegyelmi ügyekben.³²

SEBESTYÉN László rendőr ezredes a Belügyminisztérium Közrendészeti Főosztályának vezetője 1953. VI. 2-án *Végrehajtási utasítás*-t adott ki a nyomozati munka megjavítására, mivel az igazságügy- és a belügyminiszter együttes utasításának a bevezető megfogalmazásai súlyos hiányosságokra utaltak.³³ Komoly hiányosságként került felsorolásra többek között: Igen sok bűnügyben a nyomozás minősége nem kielégítő, sőt gyakran egyenesen tűrhetetlen. A nyomozás megengedhetetlenül lassan, felületesen folyik. Sok bűncselekmény felderítetlen marad, és bűnözők nem részesülnek a törvény által meghatározott büntetésben. A

büntetőügyeket általában igen hanyagul kezelik, az ügy iratait nem fűzik össze, az iratokról jegyzéket nem készítenek, mindezek lehetőséget adnak arra, hogy az iratok vagy azok részei elvessezenek.³⁴

A Baranya Megyei Rendőrkapitányság 1952. évi tevékenységéről készült jelentés szerint a munkát minden vonalon bizonyos fejlődés jellemezte. A személy- és tulajdonvédelmi osztály hatáskörébe tartozó 3405 ügyből 2833 esetben eredményesen fejezték be a nyomozást. Leggyakoribbak a lopások, különösen a mezői lopások voltak. A társadalomtulajdon védelmi osztályon 5594 feljelentésből 4784 esetben érték el eredményt. E körben mintegy 30 %-ot tettek ki a sikkasztások és a hűtlen kezelések. Az ügyész-séggel jó együttműködés alakult ki.³⁵

1954. I. 25-én keltezett, a közbiztonságról szóló jelentés szerint számos „nemkívánatos elem” telepedett le Pécssett és környékén. Ezek viselkedése „segítette elő, hogy a közbiztonság meglazult és komoly kihatása volt a társadalmi életünkben.” A súlyos hiányosságok, a komoly nehézségek ellenére eredményes intézkedésekről is számot adtak és megállapították, hogy egyre inkább érvényesült a törvényesség. Főleg a város külső területein fordultak elő útonállások, verekedések, betörések és lopások, „ami féltelmet és bizonytalanságot keltett dolgozóink között, ami november és december hónapban mutatkozott meg legélesebben.”³⁶

A rendőri tevékenység nyilvánosság előtti megjelenését sajtócikkekkel igazolni csekély mennyiségben lehet. Az 1956-os esztendő őszétől kezdődő időszakokhoz viszonyítva, feltűnően kevés a sajtó- nyilvánosság előtti szereplés.

Az 1956. évi bűnüldözési feladatokkal kapcsolatban, a Rendőrségi Szemlében megjelent írás arra buzdít, hogy „el kell szakadni az íróasztaltól”. Ismeretlen elkövető esetén a nyomozást azonnal meg kell kezdeni „és a forró nyomon haladva derítsék fel a tettest.” Kiemelt fontosságú volt a kriminalisztikai képzettség növelése és a bűnmegelezés.³⁷

1956. III. 1-jén jelent meg első alkalommal — az Országos Rendőr-kapitányság XII. Tudományos Technikai Osztálya gondozásában — a „*Bűnügyi technikai tájékoztató*”, melyben utaltak az 1955-ben elért eredményekre is: valamennyi járási osztályt el látták helyszínelő táskával, ujjnyomot felvevő dobozzal, számos bűnügyileg fertőzött első fokú szervet fényképezőgéppel, egyes

megyei főosztályokat fémkutató műszerrel és valamennyit metallográfiai vizsgálatához szükséges eszközökkel, bűnügyi orvosi helyszínelő táskával, kellő számú nyomozókutyával. Az előszóban a szerző a következő megállapítással kezdte az ismertetést: „A bűnözők elleni harc eredményessége meg kívánja, hogy a bűnügyi és közrendvédelmi szolgálatot ellátó rendőrök kellő alapos-sággal sajátítsák el és növeljék kriminalisztikai ismereteiket.”³⁸

A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság munkájáról az 1958. V. 1-ei belügyminisztériumi kollégiumi ülésre is készült jelentés.³⁹ A bűnügyi terület tevékenységét bemutató közel 5 oldal terjedelmű részben — rögzítésre került, hogy a bűnügyi szervezetek egyenletes fejlődése mellett — a bűncselekmények száma kismértékben csökkent, az eredményesség javult. Mindezek ellenére a bűnügyi munka „szívnála még nem kielégítő”. Az élet és a testi épség ellen irányuló bűncselekményeknél jelentős szerephez jutott az ittasság. A bűnügyi technika kihasználtsága nem érte el a kívánt szintet.

A baranyai életelleni bűnügyekről

Az 1951. évtől kezdődően az 1960. évvel bezárólag — a Pécsi Megyei Bíróság névszerinti iktatókönyveiben — gyilkosságnak és szándékos emberölésnek, illetőleg azok kísérletének jelölt bűncselekmények, valamint az erős felindulásban elkövetett emberölések, továbbá a gondatlan emberölések közül azokat az aktákat vontam vizsgálat alá, amelyek fellelhetőek voltak.⁴⁰ Nem kerültek az átnézett ügyiratok körébe a nullás és a duplanullás számozású titkos, valamint szigorúan titkos minősítésű iratok. Az iktatókönyvekben az előzőeknek megfelelő 184 akta került jelölésre, közülük 30 gyilkosságként, 148 szándékos emberölésként, 3 erős felindulásból, 5 gondatlanságból elkövetett emberölésként. Az 1954. esztendővel bezárólag az esetek száma évente nem haladta meg a 10-et, 1955-től kezdődően viszont nem volt 20-nál kevesebb. 149 bűncselekményt 1 tettes követett el, húszat 2 és 15-öt 3 vagy annál több. 194 férfi és 28 nő elkövető volt összeszámolható. Csak őrizetben volt 4 fő, előzetes letartóztatásban 89 fő. Járásonként domináns az évi 1-2 eset, de mindegyik járásnak voltak olyan éve, amikor onnan nem kerültek bíróság elé életelleni bűnesetek.

A fellelt 121 ügy esetében 1 alkalommal névtelen bejelentéssel kezdődött a büntető eljárás.⁴¹ 11 ügyben egyértelműen ismeretlen tettes ellen indult a nyomozás. 4 esetben volt releváns a körzeti orvosnak, mint halottkémnek a szerepe. 2 alkalommal az általa észlelt külsérelmi nyomok alapján boncolás elrendelését kérte és értesítette a rendőrséget. 2 halott vizsgálat során külsérelmi nyomot nem észlelt és nem tapasztalt bűncselekményre utaló körülményt, bár később kiderült, hogy az történt. A rokonok ellen elkövetett 15 támadásból, 5 újszülött sérelmére következett be. Falusi mulatságban, kocsmai összeveszésben leledző verekedés eredményeképpen 18 eset mutatható ki, 3 alkalommal pedig legényszálláson volt életelleni bűncselekménynek minősülő összeütközés. Ezekben az ügyekben komoly szerepe volt az alkoholfogyasztásnak illetőleg az alkoholos befolyásoltságnak. A nyereségvágy mindössze 3 esetben egyértelmű. A szerelemföltés tucatnyi alkalommal került be a motívumok sorába. Családi vita 16 esetben, haragos viszony 17 alkalommal szolgált alapjául a bekövetkezett bűncselekményeknek.

Az egyes cselekmények büntetőjogi minősítései több alkalommal eltértek egymástól a nyomozás során, a vádemelés kapcsán és a bíróság ítéletében.

A gyilkosság büntettének kísérlete minősítéssel iktatott meglehetősen kusza ügyben a nyomozást a Belügyminisztérium Baranyamegyei Főosztály Rendőri Vizsgálati Osztályán 1955. IV. 12-én fejezték be súlyos testi sértés és ifjúság elleni büntett miatt, az ügyészség azonban gyilkosság büntettének kísérlete miatt emelt vádat. A Baranya Megyei Bíróság nyomozás kiegészítést rendelt el. Ítéletét — melyben a vádlottat szándékos emberölés büntettének kísérletében mondta ki bűnösnek — a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte és az elsőbíróságot új eljárásra utasította. Az új elsőfokú ítélet a vádlottat kiskorúval szembeni gondviselési kötelezettségének nem teljesítésével elkövetett büntettben mondta ki bűnösnek. A kibogozhatatlannak tűnő történeti tényállásban egy gondozásba átvett, bántalmazásból származó sérüléseket elszenvedett csecsemő meghalt. Nem volt tisztázható egyértelműen a halál oka és a keletkezett sérülések mi-kéntje sem.⁴²

A nyomozások döntő többsége 1 hónapon belül befejezésre került. A 10 napon belüli befejezések száma meghaladta a húszat,

közülük kilenc nyomozás nem haladta meg a 4 napot és volt 3 napnál rövidebb ideig tartó is. A nyomozás 2 hónapi időtartam közelében zárult 5 ügyben, 4 hónapon belül 1 ügyben. Pótnyomozást rendelt el a bíróság 1 alkalommal, az ügyészség 4 esetben. 3 ügyet küldött vissza a megyei bíróság az ügyészségnek nyomozás kiegészítésre.

A Siklói Járási Rendőrkapitányságon kisharsányi lakos eltűnésének bejelentését követően kezdődött a rendőri ténykedés abban az ügyben, amelyben gyilkosság miatt ismeretlen tettes ellen 1952. IX. 4-én rendelték el a nyomozást. A Baranya Megyei Rendőrkapitányság beosztottai által gyorsan és eredményesen lefolytatott nyomozást követően a pécsi államügyészségi elnök már 1952. IX. 18-án aláírta a vádiratot. A Pécsi Megyei Bíróság 1952. X. 22-én hozott marasztaló ítélete a kihirdetésekor jogerőssé és végrehajthatóvá vált.⁴³

1953. II. 27-én a nyomozást is lefolytató Komlói Városi Rendőrkapitányságra érkezett bejelentés arról, hogy O. János éjjel 2 órakor a vele közös háztartásban élő Sz. Erzsébetet, előre megfontolt szándékkal, fejszével többször fejbe ütötte. Az 1953. II. 28-án megtörtént igazságügyi boncolás alapján kialakított szakvélemény szerint az áldozat halálát a koponyára mért ütés okozta. A szándékos emberölés miatt indított ügyben az 1953. III. 2-ai ügyészi kihallgatást követő napon gyilkosság miatt került sor a terheltkénti felelősségre vonásra a kapitányság tiszti őrsének beosztottja által. A motívum szerelemfélést volt. A vádirat 1953. III. 3-án készült el, az elsőfokú bírósági tárgyalásra 1953. III. 23-án került sor, mely alkalommal a bíróság a vádlottat bűnösnek mondta ki szándékos emberölés büntetében. A 12 évi börtönt kiszabó ítélet a kihirdetéskor jogerőssé és végrehajthatóvá vált.⁴⁴

A nyomozást gyilkosság miatt 1954. I. 22-én rendelték el a Belügyminisztérium Baranyamegyei Főosztály Bűnügyi és Körözési Alosztályán. A 22 oldal nyomozati anyagot tartalmazó irat terhelt előtti ismertetését 1954. I. 29-én hajtotta végre B.J. rendőrnyomozó főhadnagy. A vádiratot az ügyészség 1954. II. 2-án dátumozta. A bíróság 1954. III. 11-én a vádlottat bűnösnek mondta ki gyilkosság büntetében. A Legfelsőbb Bíróság a vádlott és a védő fellebbezése folytán 1954. IX. 14-én, házastárson elkövetett szándékos emberölés büntetéként minősítette a cse-

lekményt és enyhítette az első fokon kiszabott életfogytiglani börtönbüntetést 13 évi börtönre.⁴⁵

A vizsgált aktákban a nyomozati iratok jegyzékkel ellátva összefűzött állapotban vannak, mennyiségük meglehetősen eltérő.⁴⁶ A legkevesebb oldalszám 13, a legkisebb iratjegyzéki tétel szám 8, a legnagyobb 103.

A munkásszálláson történt olyan, zsebkéssel végrehajtott szúrás miatt, amely a sértett felső kabátján áthatolt és az alsó kabátjának gombját érte, a nyomozást a Belügyminisztérium Baranyamegyei Főosztály Pécsi Városi és Járási Osztályán rendelték el 1954. III. 5-én szándékos emberölés kísérlete miatt. A szinte azonnal be is fejezett nyomozás 37 oldalas iratanyagát a terhelt előtt, a nyomozást lefolytató B.L. rendőrnnyomozó őrmester ismertette. A terheltet 1954. III. 8-án az ügyész is kihallgatta. Az első tárgyalásra 1954. V. 3-án került sor, azonban a vádlott távolmaradása miatt elnapolás történt. A Pécsi Megyei Bíróság 1954. XI. 22-én mondta ki a vádlott bűnösségét ittas állapotban elkövetett büntetben és négy hónapi börtönre marasztalta.⁴⁷ Az ítélet a kihirdetésekor jogerőssé és végrehajthatóvá vált.

Bűnöző karriert befutó terhelt 1955 tavaszától Pécsen és környékén több szőlőhöz, kiskerthez tartozó helyiségbe hatolt be és azokból — rövidebb ott tartózkodást követően — különböző tárgyakat tulajdonított el. Nyár végéig nem került rendőri látókörbe. Augusztusi betörések a ház tulajdonosa tetten érte. A védekező áldozatra először rálőtt, majd az ajtó felfeszítéséhez használt csákkánnyal a menekülő sértettet többször fejbe ütötte. A rendőrségre 1955. VIII. 17-én 17⁰⁰ órakor érkezett a bejelentés arról, hogy a kérdéses ház kertjében húzódó lugas mellett holtan fekszik a tulajdonos. A helyszíni szemlén jelen volt a megyei rendőrség vezetője és helyettese is. Az eset után még néhány betörést elkövető B. Károlyt a Belügyminisztérium Baranyamegyei Főosztály Bűnüldözési Osztályának beosztottai 1955. VIII. 24-én figyelő szolgálat eredményeként elfogták. Az igazságügyi szakértők által lefolytatott boncolásról felvett 5 oldalas jegyzőkönyvben rögzítésre került, hogy a halál oka a sérülések miatt beállt agybenulás. A Belügyminisztérium Budapesti Főosztály Rendőri Vizsgálati Osztály Krimináltechnikai Alosztályának fegyverszakértője megállapította, hogy a helyszíni szemle és a boncolás alkalmával biztosított lövedékek kilövése azonos fegyverből történt. A Belügy-

minisztérium Országos Rendőrkapitányság IV. Osztályához 1955. VIII. 26-án felküldött — a gyanúsítottól lefoglalt — forgópisztolyról a fegyverszakértő megállapította, hogy emberélet kioltására alkalmas és az említett négy lövedéket abból lőtték ki. B. Károlyt többször kihallgatták. A 14 oldalon felvett jegyzőkönyvhöz 7 oldalas kézzel írt vallomást is csatoltak. Az nyomozás befejezését követő iratismertetésre 1955. IX. 23-án került sor. A vádlottat 1955. X. 31-én a Pécsi Megyei Bíróság szándékos emberölés büntetével párosult rablás és más bűncselekmények miatt életfogytig tartó börtönre ítélte. A Legfelsőbb Bíróság 1957. II. 27-én a vádlottal szemben alkalmazott büntetést változatlanul hagyta.⁴⁸

A vizsgált illetőleg a példatár szerűen bemutatott ügyek a fellelhető szervezeti megnevezésekben, a képzettség tapintható növekedésében, a kriminalisztika eredményeinek alkalmazásában egyértelműen jelzik azt, hogy a változások éreztették hatásukat. A rendőrségi iratok rendezettsége — sorrendiség, tartalom, összefüzettség — jól tetten érhető. A beszerzett adatok többnyire elégségesek voltak a vádemelés kérdésében történő döntéshez. A pótnyomozások, a nyomozás kiegészítések utalnak problémákra ugyan, de az eljárások többsége a rendőri szakban megfelelően folyt, a gyors nyomozás és a csekély mennyiségű irat ellenére is. Az előzőek is jelzik a bűnügyi munkavégzés színvonalának fejlődését és az ügyészséggel való együttműködés korrektségét.

Az életelleni bűncselekmények nyomozásai — a hatásköri szabályok módosulásainak megfelelően — folyamatosan kerültek át a járási (városi) rendőri szervezetektől a megyei bűnügyi szervezetekhez.

A nyomozásokat végrehajtó illetőleg abban résztvevő rendőri állomány tág rendfokozati kört ölelt fel. Volt, hogy gyilkosságban rendőr szakaszvezető, volt, hogy rendőrnnyomozó őrmester, végül pedig tiszti rendfokozatot viselő végezte a nyomozást.

Mindezekkel együtt, illetőleg mindezeketől függetlenül — csekély mennyiségű eseti kivételtől eltekintve — nem kérdőjelezhető meg az életelleni bűncselekmények miatt az 1950-es években Pécs-Baranyában folyó büntetőeljárásokban a tisztesség helytállásra törekvés, a jogszabályoknak megfelelő munkavégzés.

Jegyzetek:

¹ Amikor a komlói kapitányságon büntügyi osztályt kellett létrehozni a megyei kapitányság vezetőjének küldött értesítés felhívta arra, hogy „sürgősen tegyen javaslatot olyan őrszemélyzeti tagok átminősítésére, akik politikai és szakmai szempontból megfelelnek és eddigi szolgálati ténykedésükből megállapítható, hogy a büntügyi munka elvégzésére alkalmasak lesznek.”

BM KI 0538/1951. sz.

A folyóirat beköszönje szerint „a Rendőrségi Szemle legfontosabb feladata a rendőrség tagjainak kommunista szellemben való nevelése.”

Előszó.

² 1949/XX.tv.

³ 1950/I.tv.

⁴ 1950. február elsejétől Baranya megyében 8 járás volt. Június elsején megszűnt a Szentlőrinci járás és megalakult a Sellyei járás valamint a Komlói járás. Működött a Komlói, Mohácsi, Pécsi, Pécsvaradi, Sásdi, Sellyei, Siklói, Szigetvári és Villányi. Közülük a vizsgált időszakra esően 1952-ben megszűnt a Komlói járás és 1956-ban a Villányi járás.

⁵ 1950. évi II. törvényt léptette hatályba az 1950. évi 39. számú törvényerejű rendelet. Ezzel megtörtént a szovjet jogelvek kodifikálása. A bűncselekmény társadalomra veszélyes magatartásként került rögzítésre, lehetővé téve az osztályszempontú bíráskodást, amely származás alapján történő megkülönböztetést is jelentett. Pseudojogként létezett egy második normarendszer, mint nem nyilvános folyamatosan változó szabályrendszer, amelyet a párt szempontjai alapján alkottak meg. Rajta alapultak a koncepciók perki ítéletei.

1950/II.tv. ; 1950/39.tvr.

⁶ 1951/III.tv.

⁷ 1954/V.tv.

⁸ *A Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* (BHÖ), közlésezi az Igazságügy-minisztérium, lezárattott 1952. VIII. 31-én, Budapest, 1952, Jogi és Államigazgatási Könyv és Folyóirat Kiadó. Tartalmazza a Btá-t, az azt hatályba léptető törvényerejű rendeletet és a fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről szóló 1951. évi 34. számú törvényerejű rendeletet. Az összeállítás második címe alatt az 1878. évi V. törvénycikk különös részét és az azt módosító, kiegészítő jogszabályokat valamint más büntetőjogi rendelkezéseket foglaltak egybe. 1957-ben készült egy módosított kiadás, amely 1958-ban jelent meg. BHÖ

⁹ A büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló 1956/22.tvr. hatályba 1956. XI. 12-én, hatályon kívül 1957. I. 15-ével az 1957/4.tvr.

1956/22.tvr. ; 1957/4.tvr.

¹⁰ A rögtönbíráskodásról az 1956/28.sz.tvr. 1956. XI. 11-én 18 órától, 1957. XI. 3-áig, megszüntette az 1957/63.tvr. Az 1956/32.tvr. szerint a rögtönbíráskodás hatálya alá tartozó büntettek büntetése halál.

1956/28.tvr. ; 1956/32.tvr. ; 1957/63.tvr.

¹¹ A gyorsított büntetőeljárásról az 1957/4.tvr. 1957. I. 15-től, 1957. VI. 15-ig, hatályon kívül 1957/34.sz.tvr. Az eljárást (Budapest és Baranya, Borsod-Abauj-Zemplén, Csongrád, Győr-Sopron, Pest megyék) a megyei bíróság külön tanácsa folytatta le, a büntetés halál, kivételesen szabadságvesztés.

1957/4.tvr. op.cit. ; 1957/34.sz.tvr.

¹² A népbíróági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntetőeljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957/34.tvr. hatályba 1957. VII. 3. hatályon kívül 1961. IV. 16. 1961/7.tvr. A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa az egységes ítélkezést célzóan már 1957. IV. 6-ától működött, 1957/25.tvr. A Fővárosi Bíróságon és 5 megyei bíróságon állítottak fel népbíróági tanácsot. 1957/25.tvr. ; 1957/34.tvr. op.cit. , 1961/7.tvr.

¹³ E tanulmány a szervezeti változásokat és a működést a bünyügyi területre szűkítetten érinti. A bővebb kifejtés megtörtént a következő könyvekben, amelyek a magyar rendőrség történetébe nyújtanak betekintést, kiemelve Pécs-Baranya vonatkozásait.

ERNYES: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1952-ig.* ; Idem: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1956-ig.* ; Idem: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1958-ig.*

¹⁴ 15 400/1950.BM.r.

¹⁵ 5000/1950.BM.r.

¹⁶ Az elsőfokú hatóságoknál az 1 fő bünyügyi előadó helyett 3-7 fős bünyügyi csoportokat szerveztek. 1952. év elején a siklói és a szigetvári járási kapitányságoknál 1 csoportvezető mellett 3 fő, a pécsváradi, a villányi, a sellyei és a sásdi járási kapitányságoknál 2 fő nyomozó teljesített szolgálatot. A komlói városi kapitányság bünyügyi osztályának létszáma 1+6 fő volt.

BM KI 00225/51-52. sz. ; BM KI 00218/1952.sz. ; BM KI 00103/49/1953. sz.

Június 17-től a komlói létszám 1+12 főre, a pécsváradi 1 csoportvezető+3 főre, a sásdi 1 csoportvezető+4 főre emelkedett. A Pécsi Városi és Járási Rendőrkapitányság létszáma ekkor 1 fő osztályvezető, 1 fő vizsgálótiszt, 1 fő társadalomtulajdonvédelmi csoportvezető, 8 fő társadalomtulajdon védelmi nyomozó, 1 fő személy- és tulajdonvédelmi csoportvezető, 7 fő személy- és tulajdonvédelmi nyomozó, 1 fő panaszfelvevő.

BM KI 617/953 H. fj. sz.

¹⁷ BM KI, BM Titkársága II-3270/1953. sz. kü

¹⁸ Fejlődésünk új szakasza.

¹⁹ BM KI 00546/1953.sz.

²⁰ 4/1954.orfk.pcs.

²¹ BM KI 261/20/1955. sz.

²² 1955/22.tvr.

²³ 1956/35.tvr.

²⁴ Loc.cit.2.§.

²⁵ ERNYES: *Pécs város rendőrsége 1963-ig.* 102-155.p.

²⁶ Az Országos Rendőr-főkapitányság élén az országos rendőrfőkapitány (egyben miniszterhelyettes) állt. Alárendeltségében működött a Bünyügyi Főosztály (1+3 fő), melyhez tartozott a statisztikai csoport (3 fő), a bünyügyi osztály (8 fő), a társadalomtulajdon védelmi osztály (8 fő), és a bünyügyi központ. Utóbbihoz sorolták a nyilvántartó osztályt (66 fő), a technikai alosztályt (21 fő), a közüzemi alosztályt (12 fő), a gyilkossági alosztályt (8 fő), az arany valuta alosztályt (7 fő), és a betörési alosztályt (8 fő)."

BM KI szám nélküli irat, benne Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság 201-05/1957. sz.

²⁷ A Mohács szigeti Sárháton történt gyilkosság ügyében a BM Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Osztály Életvédelmi Alosztályának beosztottja is részt vett a nyomozásban. Több mint 6 oldalas jegyzőkönyvben rögzítette az akkor még tagadásban lévő gyanúsított vallomását. Közreműködéséről részletes jelentést is készített.

PMBI B.III.416/1959. sz.

²⁸ Rendelkezzenek-e bűnüldözési osztállyal, társadalmi tulajdon védelmi osztállyal, esetlegesen szakalosztályokkal, bűnügyi nyilvántartó csoporttal, bűnügyi technikusokkal és kutyavezetőkkel. Az osztályok beosztottai elemeznék a bűnügyi helyzetet és irányítanák, ellenőriznék a rendőrkapitányságok bűnügyi munkáját, de nyomozásokat – konkrét ügyfeldolgozást – nem végeznének. Kiemelt ügyekben, a nyomozást a megyeszékhelyi kapitányság bűnügyi apparátusa folytatná le. A baranyai rendőr-főkapitány nem helyezte el csupán elvi irányító és ellenőrző szerepet. Nehezen képzelhető el véleménye szerint az, hogy a bűnügyi nyomozók csak gyakorlati segítséget adjanak és nyomozati munkát, ne folytassanak. Nyomozás nélkül gyakorlati segítséget adni nem lehet és gyakorlati nyomozás nélkül, erkölcsi alap sincs. Helyes a helyszínen történő nyomozásvezetés, a nagyobb ügyekben. Hibás viszont a megyeszékhelyi kapitányság megbízása a súlyosabb ügyek nyomozásával, mivel ez 2 főkapitányságot eredményezne. Egy elméletit és egy gyakorlatit. Másrészt a megyeszékhelyi kapitányság a terhelést sem bírná. Célszerű lenne a főkapitányságon a bűnügyi és a társadalmi tulajdonvédelmi osztályt összevonni, és 2 alosztályt szervezni. A vizsgálati osztályt meg kellene hagyni.

²⁹ 3/1957.orfk.ut.

³⁰ Loc.cit.

³¹ 13/1957.orfk.ut.

³² A papírtakarékosságról szóló rendelet lényege az 1945-1949. években irattárba került még felhasználható papírok előkeresése volt.

164 000/1951.BM.r. ; 165 700/1951.BM.14.r.

Például „a feljelentés egyik fele, magánfelek beadványainak egy része, régi kihallgatási jegyzőkönyveknek az a része, amelyekre szöveget nem írtak.” A legötletesebb útmutatás így szól „Az összegyűjtés leghelyesebb módja az, hogy papírvágó ollóval, papírvágó késsel vágjuk ki a papírt vagy az iratmelléklet még felhasználható részét, ha azon írott szöveg nincs.” És a magyarázat, hogy mire lehet használni „méretétől és attól függően, hogy az egyik oldalon van-e írott szöveg, átütő papírnak, jegyzetomb készítésére, borítólapon, nem ritkán átirat céljaira.” Szerepel a takarékoság, mint az öt kiemelt átszervezési cél egyike, az egységes megyei főosztályokká szervezésnél is.

BM KI, BM Titkársága II-3270/1953. kü.

³³ Végrehajtási utasítás. Kiadja: A BM Közrendészeti Főosztály, 1953, BM Házinyomda.

325/1953.IM-BM.ut. ; 13-6/1953.BM.vh.ut.

³⁴ A törvényességet célzó közös miniszteri utasítással kapcsolatban „pl. a pécsi kapitányságon Nagy hadnagy elvtárs - miután az órs beosztottai kérték, hogy ők is megismerkedhessenek a közös utasítással, és annak megfelelően végezzenék munkájukat, - kijelentette, hogy »csak nyomozzanak úgy, ahogy eddig úgy is eredménytelen lesz. « ”
Fejlődésünk új szakasza.

³⁵ BM KI 00225/51-52. sz.

³⁶ MNL BaML MDP Pécs Városi Bizottság ülése 1954. január 28-án. Jelentés Pécs város közbiztonságáról.

³⁷ PÓCZE

³⁸ *Bűnügyi technikai tájékoztató*

³⁹ BM KI kü 10-140/6/1958. sz. ; 248/699/1958. sz.

⁴⁰ Az egyes deliktumok közötti különbségek.

BHŐ XIX. Fejezet 349-372. pontok.

⁴¹ A pécsváradi rendőrkapitányhoz „egy elvtárs” aláírással érkezett „gyermek született és megölték” szövegű kézzel írt levél, melynek tartalma igaznak bizonyult.

PMB B.II.2107/1951.sz.

⁴² PMB B.III.711/1956.sz.

⁴³ PMB B.II.2919/1952.sz.

⁴⁴ PMB B.II.434/1953.sz.

⁴⁵ PMB B.I.181/1954.sz.

⁴⁶ Rendőrségi nyomozati akta sémája szerint az összefűzött iratok a következő sorrendet jelentették: bűnügyi költségjegyzék; eljárás megindításnak alapjául szolgáló irat (hivatalos feljegyzés, panaszjegyzőkönyv); halaszthatatlan nyomozati cselekményekről készült iratok (jegyzőkönyv helyszíni szemléről, helyszínrajz, határozat illetőleg jegyzőkönyv házkutatásról, lefoglalásról, bűneljegyzék); határozat a fogva tartás elrendeléséről (határozat őrizetbe vétel vagy előzetes le tartóztatás elrendeléséről); határozat szakértő bevonásáról; orvosi látlelet; bonc-jegyzőkönyv; szakértői vélemény; tanúkihallgatási jegyzőkönyvek; jegyzőkönyv a terhelt kihallgatásáról; jegyzőkönyv egyéb nyomozati cselekményről (helyszínelés); elmeszakértői vélemény; terhelt erkölcsi bizonyítványa; jelentés a nyomozásról (összefoglaló jelentés); határozat a nyomozás befejezéséről; jegyzőkönyv a nyomozás anyagának terhelt előtti ismertetéséről.

⁴⁷ Aki önhibájából eredő ittas vagy kábítószertől bódult állapotban olyan cselekményt követ el, amely a büntetőtörvények értelmében büntett vagy egy évet meghaladó fogházzal büntetendő vétség — ha ez az állapota annak beszámítását kizárja — egy évig terjedhető fogházzal büntetendő.

PMB B.II.412/1954.sz. ; 1948/XLVIII.tv.14.§

⁴⁸ PMB B.II.2372/1955.sz.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- ERNYES: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1952-ig.* — ERNYES Mihály: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1952-ig.* Pécs, 1996, Police Press Kft. 273 p. HU-ISBN 963 85 1921 5. /Pandúr könyvek./ HU-ISSN 1218-1633.
- ERNYES: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1956-ig.* — ERNYES Mihály: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1956-ig.* Pécs, 1997, Police Press Kft. 297 p. HU-ISBN 963 85 1921 5. /Pandúr könyvek./ HU-ISSN 1218-1633.
- ERNYES: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1958-ig.* — ERNYES Mihály: *Fejezetek a rendőrség történetéből 1958-ig.* Pécs, 1998, Police Press Kft. 323 p. HU-ISBN 963 85 1924 X. /Pandúr könyvek./ HU-ISSN 1218-1633.
- ERNYES: *Pécs város rendőrsége 1963-ig.* — ERNYES: *Pécs város rendőrsége 1963-ig.* Pécs, 2002, Pécsi JAMES és JAMES BT. 371 p. HU-ISBN 963 03 8037 4.

CIKKEK

- Előszó. — Szerkesztőségi közlemény: *Előszó. Rendőrségi Szemle, Lévf. (1953) I.sz. 3-5.p.*
- Fejlődésünk új szakasza. — Szerkesztőségi közlemény: *Fejlődésünk új szakasza. Rendőrségi Szemle, Lévf. (1953) 9.sz. 771-774.p.*
- PÓCZE — PÓCZE Tibor: *A rendőrség 1956. évi feladatairól. Rendőrségi Szemle, IV.évf. (1956) 3.sz. 195-202.p.*
- Bűnügyi technikai tájékoztató.* — Szerkesztőségi közlemény: *Előszó. Bűnügyi technikai tájékoztató, I.évf. (1956) 1.sz. 1-3.p.*

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

- BM KI — Belügyminisztérium Központi Irattára.
- MNL BaML MDP — Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltár Magyar Dolgozók Pártja gyűjtemény.
- PMBI — Pécs Megyei Bírósági Irattár.

JOGSZABÁLYGYŰJTEMÉNYEK

- BHÖ — *A Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása.* Budapest, 1952, Jogi- és államigazgatási könyv és folyóiratkiadó. 314 p.

JOGSZABÁLYOK

- 1948/XLVIII.tv. — 1948/XLVIII.tv. a büntetőtörvények egyes fogalomosságainak megszüntetéséről és pótlásáról.
- 1949/XX.tv. — 1949/XX.tv. a Magyar Népköztársaság Alkotmánya.
- 1950/I.tv. — 1950/I.tv. a helyi tanácsokról.
- 1950/II.tv. — 1950/II.tv. a büntetőtörvénykönyv általános részéről.

- 1951/III.tv. — 1951/III.tv. a büntető perrendtartásról.
- 1954/V.tv. 1954/V.tv. a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény módosításáról.
- 1950/39.tvr. — 1950/39.tvr. a büntetőtörvénykönyv általános részének hatálybaléptetéséről.
- 5000/1950.BM.r. — 5000/1950.BM.r. a rendőrség szervezetéről. *Rendőrségi Közlöny*, VI.évf. (1950) 25.sz. 505-506.p.
- 15 400/1950.BM.r. — 15 400/1950.BM.r. a rendőrség szervezetéről. *Rendőrségi Közlöny*, VI.évf. (1950) 13.sz. 234-235.p.
- 164 000/1951.BM.r. — 16 400/1951.BM.r. a papirtakarékosságról. *Belügyi Közlöny*, I.évf. (1951) 15.sz. 283.p.
- 165 700/1951.BM.r. — 165 700/1951.BM.r. a takarékosági mozgalom továbbfejlesztése a rendőrségnél. *Belügyi Közlöny*, I. évf. (1951) 14.sz. 258-261.p.
- 1955/22.tvr. — 1955/22.tvr. a rendőrségről.
- 1956/22.tvr. — 1956/22.tvr. egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről.
- 1956/28.tvr. — 1956/28.tvr. a rögtönbíráskodásról.
- 1956/32.tvr. — 1956/32.tvr. az 1956. évi 28. tvr. kiegészítéséről.
- 1956/35.tvr. — 1956/35.tvr. a rendőrségről szóló 1955. évi 22. tvr. kiegészítéséről.
- 1957/4.tvr. — 1957/4.tvr. a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról.
- 1957/25.tvr. — 1957/25.tvr. a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról.
- 1957/34.tvr. — 1957/34.tvr. a népbíróági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról.
- 1957/63.tvr. — 1957/63.tvr. a munkástanácsokról.
- 1961/7.tvr. — 1961/7.tvr. az 1957. évi 34. törvényerejű rendelet egyes rendelkezéseinek hatályon kívül helyezéséről.

UTASÍTÁSOK, PARANCSONOK

- 325/1953.IM-BM.ut. — 325/1953.IM-BM.ut. a nyomozati munka megjavítása.
- 13-6/1953.BM.vh.ut. — 13-6/1953.BM.vh.ut. végrehajtási utasítás a nyomozati munka megjavítására. BM Közrendészeti Főosztály vezetője, BM Házinyomda 1953.
- 4/1954.orfk.pcs. — 4/1954.orfk.pcs. A bűnügyi szolgálat átszervezéséről. BM KI 261/20/1955. sz.
- 3/1957.orfk.ut. — 3/1957.orfk.ut. *Rendőrségi utasítások*, (1957) 5.sz. 8-93.p.
- 13/1957.orfk.ut. — 13/1957.orfk.ut. *Rendőrségi utasítások*, (1957) 12.sz. 8-99.p.

LŐRINCZ József

Hazai börtönügyünk a sztálini büntetőpolitika jármájában

A Csemegi-kódexben foglalt büntetési rendszer teljes átalakítását az 1951. I. 1-én hatályba lépett a büntetőtörvénykönyv általános része végezte el azzal, hogy csak egyfajta szabadságvesztést ismert: *a börtönt*.¹ Ezzel megszüntette a korábbi szabályozás differenciált szabadságvesztés-büntetési neveit és szükségtelenné nyilvánította a végrehajtás progresszivitását is. Az alapvető módosítást a miniszteri indokolásban azzal magyarázták, hogy a szabadságvesztés változatos sokasága szükségtelen, egyenesen káros, mert a büntető törvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti.² Az egységesítés valós indoka az volt, hogy a büntető hatalom szovjet mintára kívánta felhasználni a fogvatartottak munkarejét az újjáépítésben, a munkaerőhiányban szenvedő, rendkívüli igénybevételt jelentő termelési folyamatokban, egyébként pedig a dinamikus emelkedő fogvatartotti létszám elhelyezésére amúgy sem álltak rendelkezésre megfelelő számú intézetek.

A büntetőtörvénykönyv általános része³ meghatározta a büntetés kiszabásának célját. E célok között jelölte meg a dolgozó nép védelmét, az elkövető megjavítását és nevelését, továbbá az általános megelőzést, a generális prevenciót. E rendelkezésnek megfelelően a büntetőtörvénykönyv általános része a büntetés-végrehajtás feladatává tette *az elítéltek nevelését*.⁴ E különösen hangsúlyos jogszabályi kiemelés mögött az a felfogás állt, hogy az emberek tudatának, személyiségüknek átalakítását a szocializmus győzelme elengedhetetlen feltételének tekintették, amelyhez az útmutatást a marxizmus klasszikusai szolgáltatták. Az uralkodó marxista dogma szerint a bűnözés az egymással antagonisztikus ellentétben álló osztályok közötti feszültségből fakad, amely azonban az osztálykülönbségek felszámolásával megszűnik és így a bűnözés is, mint történelmi kategória mintegy önmagától szűnik meg. Úgy vélték, hogy a szocializmus korabeli térhódítása immár lehetővé tette a baráti – a munkás- és paraszti - osztályok békés egymás mellett élését, a bűnözés ezután már csak abból a tudati elmaradásból fakadhat, ami a kapitalista múltból és a még meglevő kapitalista környezetből táplálkozik. Feltételezték, hogy nincs

ez másképpen a börtönben sem, ahol az ideológiai tájékozottság, a helyes politikai-világnézeti felkészültség egyfelől eljuttathatja a bűnelkövetőt cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másrészt segíti a beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba, éppen ezért a büntetés-végrehajtás céljával a felvilágosítást, a nevelést tűzte.

E korszak politikai hatalma az „agymosásnak” sajátos, radikális eszközeként alkalmazta a büntetőjogot és a börtönt. Honi büntetőjogunk a fordulat évétől, 1948-tól 1956-ig az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket képviselt, de gyakorlatában az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a „szocializmus építésével szembefordulók” megleckéztetését végezte el. KIRÁLY Tibor erről a következőket írta: „A büntetőjog alkalmazásával reagált az állam minden – a központi tervekkel és ideológiával ellenétes – megmozdulásra, nemegyszer fölöslegesen és szélsőségesen. A büntetőjog és alkalmazása töltötte be azt a reménytelen szerepet, hogy őre legyen a tervteljesítésnek, hogy biztosítsa a szocialista tudat kialakítását, az önkéntes munkafegyelem diadalra jutását. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy nem a társadalmi, gazdasági, hanem a büntetőjogi törvényeknek kellett vezetniük a termelési folyamatokat és kialakítani az emberek meggyőződését.”⁵ Hazai történetünkben ez a példa nélkül álló nyolc év azt eredményezte, hogy a büntetőjog évszázados garanciáinak legtöbbjét megszegették és a törvényes formák betartásával, vagy sok esetben anélkül, százezrek váltak egy betege büntetőhatalom martalékává.

Az 1948-tól 1956-ig kiszabott szabadságvesztés-büntetések pontos számára vonatkozó adataink is hiányosak, mint ahogyan hiányosak a fogvatartotti létszámadataink is. Ebben az időszakban a fogvatartotti létszámhullámmás – hazai történelmünkben egyedülálló módon – szinte szeizmográfként tükrözte a „nagypolitikai” erőviszonyok változását a Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnökségén, illetve közvetlenebbül, de ez előbbi hatására a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségén belül. IZSÁK Lajos történész kutatásai szerint 1951-1953 első negyede között mintegy 650 ezer személy ellen indítottak büntetőeljárást, ebből 387 ezer főt marasztaltak el.⁶ A

leggyakrabban alkalmazott büntetés – az elítélések mintegy 75%-a – börtön volt. A rendszerváltozásig megjelent feldolgozások sem tartalmaznak hiteles számadatokat, ennek oka lehet, hogy azokat az 1950-es években gondosan megsemmisítették. Az egykori forrásmunkákból⁷ így csupán következtetni lehet a fogvatartotti létszám alakulására. ROSENFELD (RÁKOSI) Mátyás és csoportja a hatalom teljes kisajátítása érdekében könnyörtelenül félreállította azokat, akik bármilyen formában akadályát jelenthették volna hatalmuk gyakorlásának.

A szakirodalmi forrásokból arra lehet következtetni, hogy az 1948-1949-ben meginduló represszív büntetőpolitika következtében 1951. végére a hazai büntetés-végrehajtás zárt intézeteiben, de főleg külső munkahelyein mintegy 46 000 főre nőtt a fogvatartottak létszáma, amely 1952. decemberére már 76 000 főre duzzadt. A népbíróságok és a rendes bíróságok párhuzamos ítélkezési tevékenysége azt eredményezte, hogy egyre elviselhetlenebb zsúfoltsággal kellett a büntetőintézeteknek szembenéznük. A fokozódó zsúfoltság tehermentesítésére felmerült ugyan újabb büntetőintézetek létesítésének gondolata, ezt azonban a megfelelő pénzeszközök híján gyorsan elvetették. Az 1949-től a baloldali pártok politikai hegemoniájának megerősödésével kezdett körvonalazódni az a büntetőpolitikai szándék, hogy az elhelyezési és munkáltatási gondok megoldását nyitott végrehajtási helyek létesítésével, gyáraknak, üzemeknek, bányáknak, építkezési körzeteknek a büntetés-végrehajtás számára átadásával kell megoldani.⁸

A szovjet modell alapján kialakított, „nyitott végrehajtási helyek”, bányák, építkezések, mezőgazdasági munkahelyek stb. 1952. végére már szinte az egész országot behálózták. Az úgynevezett *őrpáncsnokságok*, illetve *munkahely-parancsnokságok* mintegy 45 helyen dolgoztattak elítélteket.⁹ A hazai szénbányák közül elítélteket dolgoztattak a Várpalotai Cseri aknában (900-1100 fő elítélt), Oroszlányban a XVIII. aknában (mintegy 1000 fő elítélt), Csolnokon a IX. a XII. és a XIV. aknában (800-900 fő elítélt), Tatabányán a XIV. aknában (mintegy 1000 fő elítélt), ezenkívül mintegy 10 000 fő elítélt dolgozott a pécsi, a komlói a dorogi, az ajkai, a borsodnánási, a kisterenyei, a nagybátonyi bányákban. Több ezer elítélt dolgozott kőbányákban, így Badaacsonyan, Recskén, a Mátra és a Bükk kőbányaiban. 8000-10 000 fő elítéltet dolgoztattak kü-

lönböző építkezéseken, így a miskolci és a veszprémi egyetemi épületek létesítésénél, a budai vár helyreállításában, települések, mint Kazincbarcika, Sztálinváros, Komló felépítésében, különböző ipari létesítmények, mint a tiszalöki erőmű, vagy az inotai kohómű létrehozásában. 12 000 - 14 000 elítélt dolgozott mezőgazdasági területeken. A Közérdekű Munkák Igazgatósága, az Építésügyi Minisztériumnál vagy a bányászatban foglalkoztatottak számának alakulását pontosabban a Belügyminisztérium VII. Főosztályának 1953. VI. 10-i jelentése tartalmazza, amely az internálás jogintézményének megszüntetéséről rendelkezett külön részletezi a szabadulók arányát. A jelentés szerint a letartóztatottak, internáltak és katonai elítéltek száma 1953. VI. 1-ei állapot szerint 41 184 fő volt, melyből 28 032 fő dolgozott **(I. sz. melléklet)**.

Az elítélteknek csupán egy kisebb részét tartották zárt intézetekben, illetve dolgoztatták az intézethez tartozó vállalatoknál. Az elítéltek nagyobb munkateljesítményre ösztönzésére alkalmazták az ún. „napelengedést”, vagyis a havi 100%-ot meghaladó teljesítmény után 5%-onként, a bányászatban 2%-onként egy-egy napot elengedtek a büntetésből. Ugyancsak a teljesítménytől tették függővé a különféle kedvezményeknek, mint a hozzátartozókkal való kapcsolattartásnak, a különböző programokon való részvételnek az engedélyezését.

A Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának 1952. V. 28-ai határozata a letartóztatottak és internáltak munkájával összefüggő kérdéseket áttekintve, kifogásolta a munkáltatás várt hatékonyságának elmaradását. Ennek okaként a letartóztatottaknak a civilekkel való közös munkahelyen való foglalkoztatását, az őrsemélyzet politikai nevelésének nem megfelelő szintjét és a munkateljesítmény, illetve a juttatható kedvezmények közvetlen összefüggésének hiányát jelölte meg. Ennek megfelelően elrendelte azon munkahelyek felszámolását, ahol a letartóztatottak, internáltak a civil munkásokkal közösen dolgoztak, valamint az őrsemélyzet megfelelő szakmai képzésére helyezte a hangsúlyt (szükség szerint pártiskolát végzetekkel megerősítve). A határozat rendelkezett arról, hogy a szakminisztériumok és a Belügyminisztérium bevonásával az Országos Tervhivatal jelölje ki azokat az üzemeket, építkezéseket, bányákat, amelyeket át kell adni a Közérdekű Munkák

Igazgatóságának. 1950. után különösen az Államvédelmi Hatóság által átvett börtönökben, élték át — a többségükben a politikai terror ártatlanul bebörtönzött áldozatai — a magyar börtönügy legsötétebb és legszégyenteljesebb éveit. Az Államvédelmi Hatóság 1950 tavaszán négy *internálótábor* kapott: Recsket, Kistarcsát, Kazincbarcikát és Tiszalököket. Az internáltak utakat építettek, bányákban dolgoztak kezdetleges eszközökkel, embertelen körülmények között. Az internálás maximális időtartamához képest – amely 2 év volt és fenntartását hat hónaponként felül kellett volna vizsgálni – többségben voltak azok, akik ezt messze meghaladó időtartamot töltöttek le. Az internáltak száma pontosan nem állapítható meg. Egyes források szerint 1953. elején 25 000 -30 000, más források alapján 40 000 ezer személy volt internálva.¹⁰ Egy 1953. VII. 26-án hozott határozat alapján az internálótáborokat szeptemberig fel kellett számolni.

A politikai befolyás növelését szolgálták a büntetés-végrehajtás szervezeti átalakításai is. 1952. márciusában a börtönügy szervezete az igazságügyi kormányzattól a Belügyminisztérium felügyelete alá került.¹¹ A büntetőintézetek központi irányítására létrehozták a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, e szervezeten belül az elítélt-munkáltatás irányítását a Közérdekű Munkák Igazgatósága vette át. További intézkedéssel összevonták az intézetparancsnoki és a vállalat-igazgatói munkaköröket.

A sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi- és szervezeti feltételrendszerét is drasztikus alaposítással igazította saját követelményeihez. 1949-1950-ben a börtönök személyi állományának teljes cseréjét végezték el. Az új személyzet nem előképzettség és szakmai rátermettség, hanem főképpen a politikai megbízhatóság kritériumai alapján verbuválódott.¹² A szakmai képlet végtelenül leegyszerűsödött: a személyzet és az elítéltek, mint politikai ellenfelek álltak egymással szemben. Az őrszobákon kihelyezett parancsoló jelmondat a „ne csak őrizd, gyűlöld is” gyakorlatában elterjedt a durva, embertelen bánásmód, az elítéltek mély, megalázó alávetése az „osztályharcra edzett”, átmilitarizált személyzetnek. Az új tiszti állomány felkészítése 1948 tavaszán kezdődött (az Igazságügyminisztérium LI. Főosztálya utasítása alapján). A tisztek gyorsított kiképzése négy alkalommal 6, 8, majd 12

hónapos tanfolyami kurzusokon keresztül folyt 1954-ig. Önálló képzőhely hiányában a tanfolyamok részére kezdetben a Gyűjtőfogház egyik épületében alakítottak ki előadótermetek és szálláskörletet.¹³ 1951-től a X. kerületi Maglódi út 125. szám alatti, volt egyházi ingatlant jelölték ki abból a célból, hogy a büntetés-végrehajtás a személyzet teljes képzési és továbbképzési igényeinek egy helyen tudjon eleget tenni. Itt alakult meg 1951 végén a Büntetés-végrehajtás Központi Kiképző Iskola.¹⁴ A Belügyminisztérium irányítása alá került büntetés-végrehajtás a büntetés-végrehajtási személyzet képzési rendszerében is jelentős, egyes elemeiben máig kiható változásokat hozott. Megkezdődött a büntetés-végrehajtás személyzet szakmai képzésének integrálása a belügyi tárca képzési rendszerébe, amely állománycsoportonként alakította ki struktúráját felső-, közép- és alapfokú képzésre. **(II.sz. melléklet)**

1951. januárjától vette át az Államvédelmi Hatóság a Pestvidéki Fogházat (Gyorskocsi utca), ahol csak politikai elítélteket helyeztek el. A régi őrséget Államvédelmi Hatóság őrségével cserélték fel, ettől kezdve a vég nélküli verések, fenyítések napirenden voltak. A szemtanuk visszaemlékezései szerint a táplálék mennyisége — napi 1 liter leves háromszori adagolásban és 25 dkg. kenyér — a náci haláltáborok színvonalán mozgott. A fogvatartottakat, noha még ki sem hallgatták őket, csíkos ruhába öltöztették, fejüket kopaszra nyírták, nevüket számokkal helyettesítették.¹⁵ A Markó utcai börtön II. és III. emelete 1950. nyarától került az Államvédelmi Hatóság felügyelete alá. A III. emeleten helyezték el azoknak a „kényes ügyeknek” a vádlottjait, akiket az Andrássy út 60-ban már kihallgattak, vagy további kihallgatásra vártak. Itt tartották fogva – többek között - a RAJK per, a MINDSZENTY per valamint CSERMANEK János (KÁDÁR János) és társainak csoportját. Ezen az emeleten civil ruhás Államvédelmi Hatóságosok látták el az őrséget, rajtuk kívül senki sem léphetett be ide. Valahányszor erről az emeletről vittek el, vagy hoztak foglyokat, azokat senki sem láthatta.¹⁶ 1951. május első napjaiban vette át a budapesti Gyűjtőfogházat az Államvédelmi Hatóság. Az átvétellel – az ott fogvatartottak tanúsága szerint – minden megváltozott. Néhány héten belül 2000 főre emelkedett a fogvatartottak száma, többségüket a bal csillagba helyezték el. Az

épületrendszer másik szárnyát, a jobb csillagot a kitelepítés folyamán elkobzott személyi-, és vagyontárgyak raktározására használták fel.¹⁷ A különböző üzemekben a normákat 50%-al felemelték, a munkaidőt meghosszabbították. A külvilággal való minden érintkezést megszüntettek, a levelezést, a látogatást, a csomagküldést nem engedélyezték, így számos fogvatartotról három évig semmiféle információt nem kaptak a hozzátartozók. A börtön területén megtiltottak mindenféle érintkezést, beszélgetést az elítéltek között, az örök előtt sapkát levéve, fejet hajtva volt szabad megállni, ha valaki egy őrt megpillantott, azonnal le kellett vennie a sapkáját és befordulni a falhoz, megvárni, míg az őr elhalad mögötte. Az ételmezési normákat úgy lecsökkentették, hogy néhány hónap múlva az elítéltek nagy része a bergenbelseni rabtáborok csontra soványodott rabjaira emlékeztetett.¹⁸

A Váci Országos Börtönt 1950. január elejétől vette át az Államvédelmi Hatóság. Ide szállították az egész országból a számukra különösen veszélyes politikai elítélteket. A bánásmód itt még a többi börtönnél is kíméletlenebb, kegyetlenebb volt. Rendszeresek voltak a verések. Az egykori fogvatartottak visszaemlékezéseiből imsert, hogy az Államvédelmi Hatóság börtöneinél elviselhetőbb bánásmódban részesültek az igazságügyi tárca felügyelete alatt álló börtönökben, ezek között is voltak különbözőségek. E nehéz időszakot érintve kell megemlíteni a fogva tartottakkal érintkező személyzet egy részének szakmai-emberi tisztességét, humánus, nemritkán az ártatlanokkal rokonszenvező, segítő magatartását.

Joszipf Viszarionovics DZSUGASVILI (Sztálin) halálával (1953. III. 5.) és ezt követően az Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnökségén belüli erőeltolódások következményeképpen a RÁKOSI-csoport átmenetileg meggyengült.¹⁹ A korábbi büntetőpolitikai irányvonal bátortalan átértékelésével 1953. VII. 25-én közkegyelmet hirdettek, ezt azonban vontattán és részlegesen hajtották végre. A kegyelem gyakorlásának csekély voltát jelzi, hogy 1953. decemberéig a fogvatartottak létszáma alig kétezerrel csökkent. 1954-ben, NAGY Imre miniszterelnöksége évében az Magyar Dolgozók Pártjának tavaszi, III. kongresszusa előtt újabb lendületet vett a politikai elítélések felülvizsgálata, ennek eredménye az volt, hogy az év végére a fogvatartotti létszám jelentősebben, mintegy 50 000

főre csökkent. A bánásmód enyhülését a politikai elítéltek 1953. júliusától érzékelték először. Az Államvédelmi Hatóság őrei brutalitása ettől valamelyest alábbhagyott, közülük sokan rádöbbenek arra, hogy hatalmuk véges, visszaéléseikért felelniük kell. 1954 nyarától fokozatosan és részlegesen felszámolásra került a nagyszámú, külső munkáltatást ellátó örparancsnokság. 1954. VII. 1. és 1955. I. 1. közötti időben 6 országos börtön (Budapest, Kalocsa, Márianosztra, Szeged, Vác, Sátoraljaújhely), 11 büntetés-végrehajtási munkahely (Állampuszta, Baracska, Pálhalma, Farkaslyuk, Komló-Béta és Komló-Anna akna, Komló-kőbánya, Ormospuszta, Oroszlány, Várpalota, Csolnok), 20 megyei börtön, 72 járási börtön, valamint a fiatalkorúak börtöne és a Központi Büntetés-végrehajtási Kórház működött.²⁰

A belügyminiszter utasítására 1954 végén „a fiatalkorú elítéltek megfelelő elhelyezésének, nevelésének, foglalkoztatásának, valamint a szocialista törvényesség betartásának érdekében”²¹ a ceglédi és a kecskeméti elhelyezés megszüntetésével a fiatalkorúakat a Sátoraljaújhelyi Országos Börtönbe szállították át. Az intézet kijelölése fiatalkorúak börtönének több szempontból kifogásolható volt. Nem felelt meg a büntetőtörvénykönyvnek, amely az 1908-as novella szellemében önálló intézeti elhelyezést írt elő a fiatalkorúak számára. A hagyományosan felnőtt korúakat befogadó intézet szigorú biztonsági és rezsimeleírások alapján működött, személyzetét is ennek megfelelően készítették fel, rideg légkörén csupán csekély mértékben javított az, hogy a fiatalkorúakhoz néhány lelkes pedagógust vezényeltek.²² Az intézet több mint 500 elítélt befogadására volt alkalmas, a létszámnak – jelentős ingadozással – átlagosan a fele volt fiatalkorú. Az intézet kijelölésének másik szembeötlő hátránya peremvidéki elhelyezkedése volt, amely rendkívüli módon megnehezítette a hozzátartozók látogatását. A kijelölésnek ma már nehezen kifürkészhető indokai között feltehetőleg a fiatalkorúak munkáltatási feltételeinek kedvező kialakíthatósága lehetett a döntő. Erre utal az, hogy 1955 első felében már asztalos-, cipész- és konfekcióipari tanműhelyeket működtettek a fiatalkorúak számára. A szakmai oktatáshoz fűződő elvi elvárások azonban csak részben valósulhattak meg. Szervezési okokból a fiatalkorúak

tanműhelyei a büntetés-végrehajtás szakmai irányítása alól a belügyi tárca egy olyan irányító részlegének alárendeltségébe kerültek, amelynek feladata a tervteljesítés mindenáron való növelése volt.²³

1954-ben, NAGY Imre kormányzása idején egy 1954-es minisztertanácsi határozat napirendre tűzte a büntetés-végrehajtási tevékenység jogi szabályozásának, a törvényesség megerősítésének kérdését.²⁴ E határozat alapján lépett hatályba az 1955. évi büntetés-végrehajtási szabályzat, mely alapelveként rögzítette, hogy a végrehajtás célját a rendszeres munkáltatás és oktatás eszközeivel kell érvényre juttatni. Ez a célmeghatározás a gyakorlatban is elősegítette a termeléscentrikus szemlélet uralkodóvá válását, azaz az elítélttel szemben az egyetlen értékmérő a munkateljesítmény lett. A rabmunka gazdaságosságának egyoldalú preferálása már 1953-ban elkezdődött azzal a szervezeti átalakítással, amelynek során a büntetés-végrehajtási vállalatok irányítását ugyan meghagyták az országos parancsnokság hatáskörében, de a költségvetési munkáltatás főleg kisüzemekből álló hálózatát, a börtönműhelyeket az egységes irányítás alól kiemelve a Belügyminisztérium Anyagi- és Technikai Főosztálya felügyelete alá helyezték. A minisztérium főosztálya a megyei rendőrkapitányságok főosztályai útján rendelkezett a megyei területén elhelyezkedő börtönök pénz- és anyagellátásáról, illetve a börtönműhelyek működtetéséről. Mint a korabeli feljegyzések tanúsítják, a megyei rendőrségi irányítás dilettantizmusa fokozódó gondot okozott az ellátás, a karbantartás és felújítás, valamint a börtönműhelyek működtetése terén.²⁵

A munkateljesítménytől függött és ehhez kapcsolódva változott a levelezés, látogatás, élelmiszercsomag kedvezmények mértéke, a tisztasági cikkek beszerzésének lehetősége, sportkedvezmény lehetősége, egyes esetekben a fegyelmi véttség megállapítása, sőt még a feltételes szabadság is.²⁶ A Büntetés-végrehajtási Szabályzat előírta, hogy a szabadságvesztés büntetést börtönben és büntetés-végrehajtási munkahelyen kell végrehajtani, a gyakorlatban azonban nem volt különbség a két végrehajtási mód között.²⁷ Megkülönböztetést csak az elhelyezéssel és az elítélt birtokában tartható tárgyakkal kapcsolatban írtak elő. A Büntetés-végrehajtási Szabályzat egyoldalúan és felszínesen körvonalazta az elítéltek jogi helyzetét. Miközben

az elítéltek kötelezettségeiről részletes alapossággal rendelkezett, az elítéltek jogait a szabályozás nem érintette. Az 1955. évi szabályozás kétségtelen érdeme azonban az volt, hogy végleg mellőzte a testkínzó, fizikai fájdalmakat okozó fegyelmi büntetéseket.²⁸

A korszak sajátos politikai-gazdasági körülményeinek korlátai között megjelent Büntetés-végrehajtási Szabályzatnak a törvényességet és a fogvatartás humanizmusát célzó elvi törekvései aligha érvényesülhettek a gyorsan és drasztikusan változó hatások alatt. Az 1955-ös év a visszarendeződés éve volt, ez év nyaratól a kül- és belpolitikai fejlemények újból a szélsőbaloldali büntetőpolitika pozícióinak erősödéséhez vezettek. Az 1955-ös év első negyede politikai fordulatot hozott, amely összefüggésben az Szovjetunió Kommunista Pártja Elnökségének a hidegháborús feszültség növekedésére tett átmeneti resztálinizációs lépéseivel, a RÁKOSI-csoportot újból aktivitásra ösztönözte. A jobboldali revizionizmussal vádolt NAGY Imrét lemondatták, a hatalmi harcban ismét felülkerekedett Rákosi csoport korábban megkezdett büntetőpolitikájának következménye a fogvatartottak számának növekedése lett. Az újabb letartóztatási hullám azonban már nem bizonyult tartósnak. A szovjet vezetés a túlságosan veszélyessé váló hidegháborús feszültség oldása érdekében 1955. májusától konvergensenk bizonyult a jugoszláv és a nyugat-európai kérdésekben.²⁹ A RÁKOSI-csoportot a Jugoszláviával való közeledés kínos helyzetbe hozta, különösen a korábbi, mesterségesen szított ellenséges viszonyban koholt koncepciós perek – így a RAJK per – miatt is. 1955. júniusától a koncepciós perek bebörtönzött áldozatainak túlnyomó többségét kiengedték a börtönökből, de a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja ezúttal is vontatottan haladt.

A kormányzat 1955. novemberében büntetőpolitikájának újabb enyhítésére kényszerült. Egy 1955. novemberi párthatározat büntetőpolitikai elveket fogalmazott meg, melynek alapján a belügyminiszter, a legfőbb ügyész és az igazságügy-miniszter 1955. XI. 11-én közös utasítást adtak ki. Ennek lényege az volt, hogy megfelelő szigorúságot kell tanúsítania az ellenséges elemekkel, a visszaesőkkel, a fokozottabb veszélyességű elkövetőkkel (zsebtolvaj, betörő, besurranó tolvaj, ittas ember kifosz-

tója) szemben, viszont enyhébb elbírálás alá kell vonni a kisebb jelentőségű vagyron elleni, valamint a tiltott határátlépés, hatósági közeg elleni erőszak, az izgatás vagy a közellátási büntett miatt elítélteket.³⁰ Ezután a fogvatartotti létszám fokozatos csökkenése volt tapasztalható. 1955 végén megkezdődött a külső rabfoglalkoztató munkahelyek felszámolása, az elítéltek többsége újból zárt intézetekbe került.

Az Szovjetunió Kommunista Pártja 1956. februári XX. kongresszusának a sztálini személyi kultuszt leleplező fordulata végleg megpecsételte a RÁKOSI-csoport politikai sorsát. A jogtalanul fogvatartottak elbocsátása, a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja 1956. júliusától, RÁKOSInak a hatalomból távozásával felgyorsult. Az egyes végrehajtó helyeken bizottságok jelentek meg és minden elítéltet meghallgattak. A meghallgatások után elkezdődtek a szabadon bocsátások. Kiszabadultak azok a háborús és népellenes ügyben elítéltek, akiknek nem életfogytiglani szabadságvesztés ítéletük volt, továbbá a kiszabadpartí, a szociáldemokrata elítéltek, a papok, a gazdasági ügyekben, valamint a tiltott határátlépési kísérlet miatt elítéltek. 1956. IX. 1-én a különböző büntetés-végrehajtási helyeken 30 000 személy fogva tartásáról van hozzávetőleges adatunk.

Összességében a hazai börtönügy e letragikusabb korszakát tekintve, megállapítható, hogy miközben a nyugati társadalmakban a II. világháború után a büntetőpolitika enyhülésével megindult az igazságszolgáltatás megújulása, hazánkban 1949-től a nyugat-európai büntetőpolitikai és börtönügyi modell teljes tagadásával gyökeres fordulatra kényszerültünk. A Szovjetunió diktálta sztálini büntetőpolitika ideológiai hátterében az osztályharc fokozódó éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlásának a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó hamis tantételei álltak. A paranoid büntetőpolitika következményei igazságszolgáltatásunkat újkori történelmének mélypontjára taszították. A különböző represszív intézkedések csaknem minden ötödik családot érintettek.³¹

Jegyzetek:

¹ 1950/II.tv.

² A Btá. 32.§-hoz fűzött miniszteri indoklás szerint: „A szabadságvesztések változatos sokasága szükségtelen, sőt egyenesen káros, mert a büntető törvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti. Megfelelő intézmények hiányában a különböző szabadságvesztés büntetések végrehajtásánál nem is érvényesülhetnek azok a különbségek, amelyeket a jogszabály szem előtt tartott, így pl. a kényszer-munka büntetés végrehajtására egyáltalán nem került sor. Annak meghatározása, hogy a különböző súlyú büntettek miatt, különböző tartamban kiszabott börtön milyen eltérésekkel hajtassék végre, nem a Btá.-ban hanem a megalkotandó büntetésvégrehajtási törvénybe való... A börtön életfogytig, vagy határozott ideig tart. Határozatlan tartamú büntetést a Btá. nem rendszeresít, mert a szocialista törvényesség követelményeivel ellenkeznek, ha a bíróság a büntetésnek csupán legkisebb tartamát szabná meg az ítéletben és a szabadulás időpontja a szabadságvesztés büntetés tartama alatt tanúsított magatartástól, lényegileg azonban államigazgatási szerv véleményétől, illetőleg döntésétől függne.”

Loic.cit.

³ Loc.cit. 50. §

⁴ Loc.cit. 28. §

⁵ KIRÁLY: 14.p.

⁶ IZSÁK: 311.p.

⁷ VÍGH ; GLÁSER

⁸ KABÓDY — LŐRINCZ — MEZEY: 142-143.p.

⁹ RÉVAI

¹⁰ 1952-ig a letartóztató intézetek felügyeletét, irányítását az Igazságügyi Minisztérium börtönügyi osztálya, 1952 és 1963 között az országos és megyei letartóztató intézetek felett az illetékes megyei-, fővárosi rendőrkapitányságok büntetés-végrehajtási főosztályai, a járási börtönök és nem önálló bv. munkahelyek felett a megyei, vagy körzeti börtön, illetve önálló bv. munkahely parancsnoka gyakorolta. 1963-tól megszűnt a felügyeleti rendszertagoltsága és az intézetek szakmai felügyelete egységesen az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságához került.

¹¹ Az új személyzetben csak azokat tartották meg, akik 1945. után beléptek a kommunista pártba.

¹² A tananyagban a politikai ismeretek, valamint a közismereti tárgyak (számтан, helyesírás, földrajz, történelem) oktatása dominált. A szakanyagok feldolgozására (országolgalat, jog, anyagi-pénzügyi ismeretek, lő- és harcászati kiképzés, hivatalos levelezés, büntetés-nyilvántartási ismeretek) a képzési idő harmada állt rendelkezésre.

¹³ A tisztképzést és a tiszthelyettes-képzést egyaránt folytató intézmény, amely – parancsnoka neve után – „Bakondi Akadémia” néven vált ismertté, 1960-ig működött. Itt szervezték meg 1960-ban az első rabnevelői tanfolyamokat is.

¹⁴ FEHÉRVÁRY: 173-174.p.

¹⁵ Loc.cit. 175.p.

¹⁶ Az elítéltek közül többen szemtanúi voltak annak, hogy az Államvédelmi Hatóság őrsége az éjjeli órákban miként dézsmálta meg ezt a raktárbázist.

¹⁷ FEHÉRVÁRY: op.cit. 179.p.

¹⁸ Loc.cit. 197-198.p.

¹⁹ Az MDP KV. 1953. VI. 27-28-i ülésén az addigi politikai irányvonal átértékelését végzik, 1953. VII. 4-én NAGY Imrét miniszterelnökké nevezik ki.

²⁰ GLÁSER: op.cit. 209.p.

²¹ 14/1954. számú belügyminiszteri utasítás alapján kibocsátott 27/1954. számú országos parancsnoki parancs. A szerző magángyűjteményében.

²² PAL: 198.p.

²³ 1953-ban a Büntetés-végrehajtás gazdálkodása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának hatásköréből a felügyelő minisztérium Terv- és Pénzügyi, valamint Anyagi- és Technikai Főosztályaihoz került át. Ezzel a költségvetési munkáltatás területén a szakmai és a termelési érdekek elkülönülésének és gyakori szembeállításának kedvezőtlen feltételei teremtődtek meg.

²⁴ MOL K 27. 623. 1954. XII. 17.-ei minisztertanácsi ülés (4. ülés) 5. napirendi pont.

²⁵ ZORKÓCZY: 382-383.p.

²⁶ Büntetés-végrehajtási Szabályzat 327. § , 357. § , 324. § , 369. § , 381. §
GLÁSER: op.cit. 151-152.p.

²⁷ 1955. augusztusában az országban 6 országos börtön, 17 megyei börtön, 11 büntetés-végrehajtási munkahely és 62 járási börtön működött.

²⁸ GLÁSER: op.cit. 148-150.p.

²⁹ 1955. májusában egy Nyikita Szergejevics HRUSCSOV vezette szovjet delegáció Jugoszláviában kiegyezésre törekszik és erre szólítja fel a csatlós államokat, így Magyarországot is, 1955. VI. 18-23. között pedig Genfben a nagyhatalmak tanácskozása zajlik a leszerelés kérdésében.

³⁰ GLÁSER: op.cit. 153-154.p.

³¹ Becslésünk szerint a különböző rétegeket sújtó drákói intézkedések mintegy 700 000 embert érintettek közvetlenül, közvetve pedig családtagjaikat.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

FEHÉRVÁRY — FEHÉRVÁRY István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956*. Budapest, 1990, Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége. 230 p. HU-ISBN 963 04 4097 4.

GLÁSER — GLÁSER István: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Budapest, 1975, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 310 p. HU-ISBN 963 22 0250 3.

KABÓDY — LŐRINCZ — KABÓDY Csaba — LŐRINCZ József — MEZEY — MEZEY Barna: *Büntetéstani alapgfogalmak*. Budapest, Rejtjel. 223 p. HU-ISBN 963 72 5511 7.

PÁL — PÁL László: *Nevelés a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, 1976, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 522 p. HU-ISBN 963 22 0389 5.

VÍGH — VÍGH József: *A fiatalkori bűnözés és a társadalom*. Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 279 p.

TANULMÁNYOK

ZORKÓCZY — ZORKÓCZY Károly: A gazdasági szervezet helye és formái büntetés-végrehajtásunk fejlődésének egyes szakaszaiban. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, Lévf. (1957) 6.sz.

INTERJÚKÖTETEK

RÉVAI — RÉVAI Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése*. Budapest, 1991, Zrínyi Kiadó. 366 p. HU-ISBN 963 32 7148 7.

KÉZIRATOK

IZSÁK — IZSÁK Lajos: Magyarország a II. világháború után (1944-1956). 175-233.p. In GERGELY Jenő — IZSÁK Lajos — PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarország története 1918-1990. 20. századi magyar történelem. (1900-1994)* Budapest, 2001, Korona Kiadó. 460 p. HU-ISBN 963 81 5355 5.

KIRÁLY — KIRÁLY Tibor: *A büntetőhatalom korlátai*. Akadémiai székfoglaló. (MTA). Budapest, 1988, Kézirat.

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

MOL-K27 — Magyar Országos Levéltár, Minisztertanács-i jegyzőkönyvek gyűjteménye.

JOGSZABÁLYOK

1950/II.tv. — 1950/II.tv. a büntetőtörvénykönyv általános részéről.

Mellékletek jegyzéke:

I.sz. melléklet

A fogvatartottak külső munkáltatását felügyelő- és ellátó szervek és munkahelyek 1952. októberében.

II.sz. melléklet

A letartóztatottak, internáltak, elítéltek, valamint a foglalkoztatottak és nem dolgozók aránya 1953-ban.

I.sz. melléklet

***A fogvatartottak külső munkáltatását felügyelő- és ellátó
szervek és munkahelyek 1952. októberében.***

- **Márianosztrai Országos Börtön**
Szob
- **Balassagyarmati Megyei Börtön**
Somoskőfalú
- **Budapesti Megyei Börtön**
Dunabogdány
Várépítkezés
Csepel Művek
Kőbánya, téglagyár
Pilis
Egri Megyei Börtön
Bélapátfalva
Felnémet
- **Esztergomi Megyei Börtön**
Csolnok
- **Győri Megyei Börtön**
Lábatlan
Kecskekő
Tatabánya-felső
Oroszlány
Almásfüzitő
Mosonmagyaróvár
Oroszlány, bányaépületek
Oroszlányi bánya
Tatabánya alsó
- **Kecskeméti Megyei Börtön**
Kiskunfélegyháza
- **Miskolci Megyei Börtön**
Egyetem-város
Hejőcsaba
Szuhakálló
Farkaslyuk- Tóláp
Farkaslyuk- Ladány
Ormospuszta
Újgyár
Repülőtér

- **Veszprémi Megyei Börtön**
Uzsabánya
Műegyetem
Ajka
- **Balatonnagyberekí Órparancsnokság**
Balatonnagyberekí Állami Gazdaság
- **Budapesti Ép. Órparancsnokság**
Andor u.
- **Kazincbarackai Órparancsnokság**
Kazincbarcika
- **Kisgyóni Órparancsnokság**
Kisgyón
- **Komló Órparancsnokság**
Komló
- **Recki Órparancsnokság**
Recki kőbánya
- **Sajóbábonyi Órparancsnokság**
Sajóbábony
- **Tiszalöki Órparancsnokság**
Erőmű
- **Várpalotai Órparancsnokság**
Várpalota, Cseri-akna
- **Állampusztai Országos Börtön**
Állami Gazdaság
- **Bernátkuti Órparancsnokság**
Állami Gazdaság
- **Baracska Órparancsnokság**
Állami Gazdaság
- **Szegedi Országos Börtön**
Nagyfa
Ideiglenes külmunka

A fentiekén kívül üzemek működtek a:

- **Szegedi Országos Börtönben**
fa, vas-és cipőipar,
- **Kalocsa Országos Börtönben**
játékipar /baba/ és konfekció
- **Fiatalkorúak Kecskeméti Intézetében**
konfekció
- **Váci Országos Börtönben**
vegyes munkahelyek

Forrás ! A szerző magángyűjteménye.

II.sz. melléklet

A letartóztatottak, internáltak, elítéltek, valamint a foglalkoztatottak és nem dolgozók aránya 1953-ban.

Letartóztatottak száma:	34 725 fő
Katonai elítéltek száma:	2 320 fő
Internáltak száma:	4 139 fő
<i>ebből rendőrségi internált:</i>	248 fő
<i>ebből ÁVH internált:</i>	3 891 fő
Összesen:	41 184 fő

Foglalkoztatottak és nem dolgozók aránya		
<i>(1953. június 1-i állapot szerint)</i>		
	<i>Létszám (fő)</i>	<i>Várható szabadulók száma (fő)</i>
Közmunka Igazgatóságnál, börtönökben, az Építésügyi- és Bányai Minisztériumhoz tartozó munkahelyeken dolgozók száma:	28 032	8 481
	KÖMI vállalatoknál dolgozók:	8 865
	Bányai Minisztérium:	1 316
	Építésügyi Minisztérium:	3 328
	<i>ebből internált:</i>	2 649
	<i>kazincbarcikai ÁVH tábor:</i>	1 025
	<i>tiszalóki ÁVH tábor:</i>	1 624
		2 649 <i>(de a létszámcsökkenéssel még nem számol)</i>
Járás- megyei és országos börtönökből szabadulók száma:		5 339
Várható szabadulók száma:		13 820
Nem dolgozók száma:	12 702 fő	

Forrás ! A szerző magángyűjteménye.

SOM Krisztián
A magyar határforgalom ellenőrzés
1000-1301

A Magyar Királyság határain be- és kiutazók ellenőrzésének végrehajtása nagy valószínűséggel ezen évszázadokban közel azonos módon történt. Azonban a szabályok lassan szigorodtak, esetenként kivételekről rendelkeztek. Így a határforgalom ellenőrzése is egyre nagyobb körültekintést igényelt egy olyan világban, ahol az olvasás- és írástudás még nem volt olyan elterjedt mint napjainkban.

Az államhatár a Magyar Királyságban a XI. században széles – akár kétnapi járásnyi –, lakatlan vagy alig lakott területsávot, úgynevezett gyepút¹ jelentett Magyarország határszéli vármegyéinek külső felében. E vidékeken – lévén a magyar állam a Kárpátok hegyvonulatán belül rendezkedett be – igen sok helyen hágókon keresztül lehetett áthaladni, illetve a dombos vagy ritkán sík részek mocsarasodástól mentes útjain. Az államhatár őrizete és az azt keresztező határforgalom ellenőrzése elválaszthatatlanul kötődik össze az állam felségjogainak gyakorlásával. Az országok határainak őrzetével egy időben fokozatosan kialakultak a határon átlépő személyek ellenőrzésére vonatkozó szabályok és intézkedések is. A gyepűn áthaladó felügyelt utak között elterülő vidékek átjárhatóságát már a korai gyepűrendszer idején, a XI. századtól mesterségesen is akadályozták. Ott, ahol a földrajzi adottságok kevésbé nehezítették az érintetlen erdőkön titokban, illetve tiltottan történő határátlépést, ott fadöntésekkel és sziklák lerepezésével igyekeztek a járható csapásokat torlaszolni.²

Természetesen a magyar határforgalom ellenőrzése a XII. század legelejétől már szorosan kapcsolódott a határvámfelügyeletével is, amelyet ezen időszakban az „országba be- és kijáró helyek” néven említett ellenőrző pontokon és a határvámhelyeken hajtottak végre a kijelölt személyek.

A gyepűk közelébe már a X. századtól családostól külön csoportokat telepítettek le. Feladatuk a katonai szempontok szerinti őrizet és támadók betörésekor az első harcérintkezés

felvétele mellett, békeidőben a gyepekön átkelő személyek ellenőrzése volt. A mongol („tatár”) hadak 1241-1242-es magyarországi pusztítása a gyeperendszer hatékonyságát megkérdőjelezte, ennek következményeként pedig előtérbe került a kövárak építése, a végvár-rendszer kiépítése.³

A magyar gyepe át lépő személyek

Magyarország határát békés célból át lépők már a X. század végétől általában a kereskedők vagy uralkodók és főurak követői, futárjai voltak. Az utazások vállalását jelentősen befolyásolta a cél elérésének indokoltsága és az a körülmény, hogy a távolsági utazás sok viszontagsággal és sok időbe is telt.⁴

Már a XI. század elején megjelent a vallási célú zarándoklat a Magyar Királyságon keresztül, elvélve pedig Magyarországról kiindulva. Már *Szent István* király, 1018-ban lehetővé tette az ilyen utazásokat és átutazásokat a kereskedők szokott útvonalán. Nyugatról érkezők a Lajta menti Brucktól Győr, Fehérvár, Tolna, Valkóvár érintésével a Száva-Duna-torkolatig haladtak át Magyarországon. Itt elhagyva az országot, Nándorfehérvárból folytatták a hívők és a kereskedők is útjukat Bizánc felé.⁵ Ez az útvonal, megszakítás nélkül 18-20 napot vett igénybe. A másik, az úgynevezett „strata Ungarorum” Fehérvárból – Veszprém, Zalavár és Zágráb érintésével – Rómába tartó zarándokút vonal jelentősége a keresztések Szentföldről való kivonulása (XIII. század utolsó évtizedei) után tovább erősödött. Ez utóbbi útvonalon haladók Magyarországot a mai Csáktornya vidékénél, a tágas gyepe, majd a XII. századtól Zágrábnál hagyták el.⁶ A Szentföldre, szárazföldön már az 1020-as években több zarándokcsoport is átutazott Magyarországon keresztül, még a távoli Franciaországból is érkeztek egyházi személyek vagy nemesek vezette csoportok, illetve később utaztak haza magyar földön keresztül. A magyar királyi családból az első szentföldi zarándoklatot *Kálmán* király testvére, Álmos herceg tette meg 1107-ben, később leszármazottai közül néhányan szintén teljesítették ezt.⁷ A Magyarországra zarándokló külföldiek közül talán az első volt az a né-

metalföldi, Konrád nevű férfi, aki Európa egy jelentős részét és a Szentföldet is bejárta bűnbocsánatért, míg végül *Szent István* fia, Imre herceg sírjánál egy csoda hatására nyerte azt el, valamikor az 1070-es évek második felében vagy 1080-as évek legelején.⁸

Már a XII. század során több alkalommal is előfordult, hogy Magyarországról egyházi személyek tanulmányi célból utaztak külföldi iskolákba, így többek között Párizsban is tanultak magyarok.⁹

Az idegen országok megismerését célul kitűző utazók ritkák voltak ezekben az évszázadokban. Közéjük tartozott az andalúziai Abu Hamid AL GARNATI mór – muzulmán vallású – kereskedő és hittudós, aki 1150 és 1153 között közel három évet élt Magyarországon és megfigyeléseit írásba is foglalta.¹⁰ A magyar *Julianus* domonkos rendi szerzetes 1235. májusában Zimony térségében utazott ki Magyarországból Konstantinápoly irányába, majd 1236. XII. 27-én érkezett vissza ismét magyar földre, Lengyelországon keresztül, a Kárpátok északi hágóinak valamelyikén. Útja során találkozott az Ural-hegység nyugati előterében élő magyar népcsoportokkal is. A barát, római látogatását követően már 1237. első felében ismét útra kelt, hogy közel egy évre rá térjen vissza a mongol seregek közeledtéről szóló hírekkel. Az egyház területi és országos vezetői rendszeresen utaztak külföldre, általában Rómába, de számos alkalommal más királyi udvarokba a királyuk megbízásából, mint követek.¹¹

A magyar határt államfők és kíséreteik is átlépték. Az írott emlékek szerint a vizsgált időszakban elsőként békés céllal *III. Henrik* lépte át Magyarország határait 1045 pünkösdjén.¹² Az első magyarországi pápalátogatásra 1052 második felében került sor, amikor *IX. Leó* pápa a Pozsonyt ostromló németek táborában egy hónapon át igyekezett a harcoló felek között közvetíteni, s megpróbálta elérni a fegyvernyugvást.¹³ *Boleszló* lengyel fejedelem 1113-ban, Szentföldre utazása során haladt át Magyarországon.¹⁴ A második keresztes hadjáratba vonulása során, 1147-ben utazott át Magyarországon *III. Konrád* német, majd nyár végén, másik sereg élén *VII. Lajos* francia ki-

rály is, akik a Duna völgyében hagyták el a Magyar Királyságot. Utóbbi *II. Géza* többször is vendégül látta néhány hetes tartózkodása során, vele jó kapcsolatba került, s csecsemő fiának, Istvánnak keresztapja lett.¹⁵ Az 1189. évi kereszties hadjárat során, a Magyarországon átvonuló seregtestekkel a Szentföldre tartott *Barbarossa Frigyes* német-római császár is, akit már Pozsonynál fogadott *III. Béla* magyar király követsége. A magyar államfő Esztergom vidékén több alkalommal is megvendégelte a császárt a május végétől öt hétig tartó magyarországi átutazása során, aki Zimonynál hagyta el az országot.¹⁶ Szintén *III. Béla* 1191 őszén, tárgyalás céljából meghívta *II. Iszakiosz* bizánci császárt a dél-magyarországi Szerémségbe, amely az egyik első, csak ilyen célú beutazás volt.¹⁷ *II. András* király 1214-ben a Szepességben látta vendégül *Lesek* lengyel királyt, hogy Halics sorsát megvitassák, ennek során a szomszédos ország államfője az északi hágókon keresztül lépett be, majd ki Magyarországról.¹⁸ *II. András* az 1217-ben indított, ötödik kereszties hadjáratban személyesen is részt vett, s 1217 augusztusában Spalato kikötőjéből utazott ki az országból, majd Nándorfehérváron keresztül, 1218-ban tért vissza Magyarországra.¹⁹ *V. István* már 1263-ban két ízben is külföldre látogatott, Krakkóba illetve hamarosan Prágába. *V. István* 1270 októberében és 1271 júliusában Pozsonynál fogadta *II. Ottokár* cseh királyt, aki békekötés céljából utazott Magyarországra.²⁰ Az Árpád-korban a királyok számos alkalommal léptek át a gyeput. Az uralkodók határátlépésének másik formája volt, amikor hadviselés céljából csapataik élén léptek át a gyeput.²¹

Az államfők követői megbízóiknál lényegesen gyakrabban utaztak államok között, így a magyar államhatárokon is sűrűbben léptek át. A követek általában a szomszédos országokból, esetleg a pápai udvarból érkeztek, vagy indultak ki Magyarországról a külföldi államfőkhöz, egyes ügyek megvitatására, rendezésére,²² mivel állandó diplomáciai képviselőket nemcsak a vizsgált korban, de még azt követően is sokáig nem tartottak fenn Európa uralkodói. A királyi hercegek és a királyi

család más tagjai is számos alkalommal utaztak külföldre. Ezek egy része az éppen hatalmon lévő uralkodó előli, menekülés miatt történt. A magyar király nőrokonságának tagjai pedig férjeikhez utaztak ki Magyarországról, illetve a magyar uralkodók, fiainak feleségei léptek be a Kárpát-medence határain, sokszor Európa, tőlünk távoli országaiból.²³ A királyi és hercegi udvarok képviselői, illetve vezető egyházi személyek, továbbá futárok határátlépése gyakori volt.²⁴

A határt számos alkalommal lépték át jómódú, előkelő személyiségek is, akik közül többen külföldön kívántak menedékre lenni. Az évszázadok során számos esetben előfordult ez, sokszor a királyi ház tagjai, családtagjai kerestek oltalmat a határokon túl. Így például *IV. Béla* magyar király *II. Ottokár* cseh királyt kérte fel, hogy halála esetén a fia ellenében korábban őt támogató főuraknak szükség szerint nyújtson menedéket. A lehetőséggel 1270-ben több családfő és az elhunyt király lánya, Anna hercegnő is élt.²⁵

A katonai csapatok határátlépése – amennyiben az nem Magyarország megtámadása miatt történt – ritka volt. Ez történhetett a magyar haderő vagy egy királyjelölt támogatására, illetve keresztes hadjáratba történő átutazás céljából. Az átutazó seregek fő útirányai nyugatról Magyarországon keresztül a Balkánra általában a kereskedelmi útvonalak mentén voltak kijelölve. A Szentföldre tartó fegyveres alakulatok első alkalommal 1096 májusától keresztezték a magyar államot, ahol útvonaluk Győr, Fehérvár, Tolna, Valkóvár érintésével a Száva torkolatáig tartott. Ezt követően több csoport is átvonult Magyarországon a Közel-Kelet irányába, azonban esetenként fegyveres összecsapásra is sor került a magyar és a rendbontó keresztes hadak között.²⁶ Fél évszázad telt el míg a következő, az 1147. évi keresztes hadjárat, ismét jelentős létszámú seregek átutazását kívánta meg — ekkor szintén Győr, Fehérvár, Tolna, Valkóvár érintésével jutottak délre —, majd a harmadik hullám 1189-ben érintette Magyarországot, amikor Esztergomon át a Duna völgye mentén haladtak a Szentföldre. Az ötödik 1217-ben részben az eredeti útvonalon, nyugatról Székes-

fehérváron és Zimonyon át, részben Székesfehérvárról Zágrábon át Spalato kikötőjéig keresztezte az országot.²⁷

A határforgalomban a XI. századtól kezdődően, időszakosan jelentős hányadot tett ki a Magyarországra bevándorlók belépése. A magyaroktól eltérő nyelvet beszélő betelepülőket jövevényeknek (a latin nyelvű forrásokban: „*adventi*”) vagy vendégeknek („*hospites*”) nevezték, vélhetően annak függvényében, hogy maguktól, vagy a király hívására érkeztek. Külföldinek tekintettek mindenkit, aki nem letelepedés céljával érkezett Magyarországra. Az első betelepülőket *Szent István* hívta főként a német államokból, hogy a hadsereget vagy a magyarországi egyházat szolgálják. Ez időben érkezett Itáliából *Gellért* (Gerardo SAGREDO) szerzetes is, aki hamarosan fontos feladatot, majd magyarországi püspöki hivatalt kapott.²⁸ Az első jelentős számú népcsoport a Kárpátok hágóin keresztül érkezett a XI. század harmadik harmadának elején. A besenyők letelepedésére a vereségüket követően került sor az ország kijelölt részein. Míg a XI. században családoknál nagyobb közösség csak keletről vándorolt be Magyarországra, addig a XII. században, de különösen *II. Géza* idejében érkeztek népesebb csoportok nyugatról is. E században települtek le Magyarországon franciául beszélő vallonok, flandriai flamanok és a különböző német államok lakói is. Mellettük, kisebb örmény és spanyol csoportok is érkeztek.²⁹ A nyugatról, általában családostul, ingóságokkal érkezők a Lajta-folyó alsó szakasza mentén, vagy Pozsonynál, a Dunán lépték át a magyar határt. A XIII. század első évtizedeiben érkeztek a Déli-Kárpátokba az első románul beszélő családok, közösségek. A XIII. század második felétől, elsősorban a mongolok pusztította országrészekbe már földesúri szervezés keretében is letelepedtek németajkú csoportok. A kunokat IV. Béla 1239-ben telepítette le az ország középső részében, két nagy tömbben. Míg a XI. századi betelepülők jellemzően lovagok, papok és jobb módúak voltak, addig a XII. században betelepülők már többségében földművesek, kétkezi munkások rétegéből kerültek ki. Már a XII. században megjelentek, majd a XIII. század

tól jelentősebbé vált a városi polgárságból érkezők bevándorlása is. Az elsők között a jelentős pusztítást szenvedett Milánóból, 1162-ben elmenekült itáliaiak csoportjai érkeztek Magyarország különböző népesebb településeire.³¹ Egyes betelepült közösségek, jelentőségük miatt a XIII. század során kiváltságlevelet nyertek, amellyel a magyar alattvalók közül kiemelkedtek, s előjogaik által kedvezőbb helyzetbe kerültek.³² A különböző betelepülő csoportok a határforgalom szempontjából számottevőek voltak ugyan, azonban az ország lakosságához képest a kunok alkották az egyetlen jelentős létszámú népcsoportot.

A határforgalom ellenőrzés helye és személyzete

A korabeli szabályozókból kitűnik, hogy a határforgalmat két lépcsőben ellenőrizték. A határon átlépők ellenőrzése – elsősorban közbiztonsági szempontok szerint – a gyeplő belső széléhez legközelebb eső települések valamelyikénél lévő „be- és kijáró helyeknél” (mai szóval határátkelőhelyeken) történt. A XI. század legvégén, a XII. század legelején bevezetett határvám, a „nyolcvanad” szedése ezzel szemben, általában a határvármegyék belsőbb városaiban, településein valósult meg. Az itt ellenőrzött, kilépni szándékozó személyek aztán a gyeplő határán lévő határátkelőhelyeken igazolták, hogy átestek az előírt eljárásom. A belépők esetében ezt nehezítette, hogy a gyeplő és az első vámmellenőrzés között akár több magyarországi falut is keresztezniük kellett. Ez volt az egyik oka, hogy az „ország végein” tiltották egyes állatok kereskedelmét, mivel azok általában a vámmellenőrzés határán már kívül estek. A határon áthaladó XI. századi utak – és így a határátkelőhelyek – a XIII. század végére valamelyest bővültek.

A határforgalom-, illetve később a határvám-ellenőrzést az arra kirendelt vagy megbízott személyek teljesítették. *Szent László* uralkodása utolsó éveiben létrehozott rendelkezéseiben olvasható e személyekre való utalás, amely a mulasztást szabályszegésként rendelte büntetni. E szerint azt a határispánt, aki a király jóváhagyása nélkül engedélyezte az eladni szánt ökör vagy ló külföldre vitelét, hivatalvesztéssel sújtották. A

határon szolgálatot teljesítő „őr”, ha szemet hunyt az említett, engedély nélküli kivitel felett, akkor ha szegény volt, szabadságvesztésre ítélték. Amennyiben az „őr”-ök előljáróit találták bűnösnek szándékos mulasztásban, akkor vagyonukat és feleségükkel együtt szabadságukat is veszítették, csak gyermekeik maradhattak szabadok.³³ Könyves *Kálmán* idejében már azon ispánok is hivatal- vagy vagyonvesztésre ítéltettek, akik túrték, vagy engedték azon húsállatok kivitelét, amit a törvény tiltott.³⁴ *II. András* 1222-es törvénykezése értelmében a vámügyek felügyelői, vámok bérlői a jövőben izmaeliták (muzulmánok), vagy zsidók már nem lehettek.³⁵

Árpád-házi Anna hercegnő 1270-es külföldre menekülése során számos kincset, köztük két koronát is magával vitt a királyi kincstárból, engedély nélkül.³⁶

A határforgalom szabályozás és ellenőrzés

A törvénybe nem ütköző céllal Magyarország határait átlépő személyeket mozgásukban nem akadályozták. Magyarország határát szabadon át lehetett lépni, függetlenül attól, hogy mely uralkodó alattvalói közé tartoztak az utazók. *Szent István* 1018-tól a zarándok célú átutazást engedélyezte és támogatta is. Magyarország területéről egyes személyeknek ideiglenes vagy végleges kitiltásáról, száműzéséről néhány eset ismert. Ezek részben személyhez, részben megbízáshoz (feladatellátáshoz) kötődőek voltak. Az első ismert eset, amely külföldi személy kitiltását említi, 1027-ben történt, amikor *Szent István* megtiltotta *Werner* strassburgi püspöknek Magyarországra belépését, aki zarándok szerzetesnek álcázva szeretett volna eljutni Bizáncba azzal a céllal, hogy ott a magyar állam elleni szövetséget hozzon létre a német-római és a kelet-római birodalmak között.³⁷ E példa is mutatja, hogy a gyepűn átkelő személyek ellenőrzése már ekkor többrétű volt. A későbbi évszázadokban egyes követek, hírvivők kitiltására is sor került.

Az első, írásban fennmaradt magyar törvényt, amely a határon átlépő személyek ellenőrzésére utal *Szent László* adta ki 1092-ben. Ennek értelmében az egyház alsóbb rangú tagjainak

– amennyiben céljuk a letelepedés, hivatalvállalás volt – a püspökük ajánlólevelével kellett rendelkezniük már a Magyarországra történő beutazása során. Amennyiben az említett okmánnyal a személy nem rendelkezett, akkor meg kellett hallgatni, s csak akkor volt engedélyezhető a letelepedése, ha megbizonyosodtak róla, hogy a személy valóban az, akinek vallja magát.³⁸ Az említett rendelkezés alapján elmondható, hogy a határforgalmat ellenőrző személyeknek már ebben az időben is feladata volt feltartóztatni a gyanús személyeket, és megakadályozni a bűnözők belépését. Ezen intézkedést szigorította könyves *Kálmán* törvénye a XI-XII. század fordulóján. Ekkortól a papoknak és egyéb, egyház szolgálatában álló személyeknek csak ajánlólevel birtokában lehetett engedélyezni a letelepedést.³⁹ A határon átlépő személyekkel szemben támasztott követelményekből kitűnik, hogy az utazók közbiztonsági ellenőrzése fontos volt.⁴⁰

Első ízben könyves *Kálmán* törvénye a XI-XII. század fordulóján tett említést a Magyarországról történő kiutazás megtiltásáról. Eszerint azt a személyt, akit ló tolvajlással vádoltak meg – és arra hivatkozik, hogy az állatot külföldön vette és igaza bizonyításának céljából más országba utazna, az eladó tanuskodásának elérése céljából –, annak kiutazását meg kellett akadályozni. Az ilyen személyt egyúttal tüzesvaspróbanak kellett alávetni, akit ha vétkesnek találtak, azt tolvajként elítélték, ha pedig ártatlannak akkor felmentették, de a ló árát meg kellett fizetnie.⁴¹ (Egy ló ára megközelítőleg 75 dénár volt a XI. században.)⁴² A magyar szolgák, illetve a Magyarországon született más nemzetiségű személyek külföldre történő eladását szintén könyves *Kálmán* tiltotta be, a külföldről behozott, nem magyar származásúak átruházásának meghagyása mellett.⁴³ Mindezek ellenőrzése a határforgalmat ellenőrző személyek feladata volt, akiknek ez alapján már vizsgálni kellett a kiutazó, gazdát cserélt szolgák származását.

Már *Szent László* törvénye előírta, hogy a külföldről érkezett ló- és más áruk kereskedőjét a határról az illetékes vármege ispáni szolgájának a király elé kellett kísérnie, ott a meghallgattatása után, az uralkodó engedélye alapján, királyi tiszt-

ségviselő felügyelete mellett vásárolhatta meg a részére engedélyezett árut.⁴⁴ A külkereskedelem ellenőrzésének szigorát és a csempészet megakadályozására tett erőfeszítéseket jelzik *Szent László* azon törvényei, amelyek a lovak és ökrök határmenti vidéken, az „ország végein” – azaz a vámhelyek és a gyepek között, ahol az eladók vásár- vagy belső vámfizetés és hatósági felügyelet nélkül találkozhattak külföldi kereskedőkkel – történő árusítását királyi engedélyhez kötötték, a vásárlást pedig tiltották, kivéve a saját használatra szánt állatok vételét.⁴⁵

A XI. század legvégén, a XII. század legelejére a vásár- és belső vámok mellett bevezetésre került a külkereskedelmet terhelő határvám, amely a behozott vagy kivitt áruk értékének 1/80-ada volt. Ennek szedése a határhoz közel eső vámhivatalok mellett új feladat elé állították a határforgalmat ellenőrző személyeket is. Könyves *Kálmán* a XI-XII. század fordulóján pontosan szabályozta a határokon átlépő személyek határvámellenőrzésnél történő kötelező megjelenését és az eljárás bizonylatolását, továbbá a rendelkezések kijátszóinak büntetését is meghatározta. Valamennyi kiutazót a király és az ispán vámszedője is ellenőrizte. Előbbi az ellenőrzés igazolása gyanánt a határt átlépni szándékozó személynek (vám)jegyet adott át egyik oldalán a pecsétjével, amelynek hátoldalára a területi közigazgatás hatósági személye helyezte el az ispán bélyegzőjének lenyomatát. E jegy meglétét, illetve a két pecsétet aztán a kiutazás során, a gyepeken ellenőrizték. Akik az ellenőrzést megkerülték, vagy csak részben teljesítették, azokat egy aranypénz (30 dénár) büntetéssel sújtották.⁴⁶

A jelentősebb zarándokcsoportok a XI. század közepén már a magyar király engedélyével haladhattak át az ország területén. *Lietbert*, Cambrai püspöke 1054-ben háromezer vallási céllal útra kelt személy élén érkezett Magyarország határára, erről a határellenőrzéssel megbízott személyek értesítették előljárójukat, majd az egész csoportot *I. András* elé kísérték. A csoport vezetőjének, *Lietbert*nek meghallgatását követően adta meg a király az engedélyt a magyarországi történő átutazásra,

amelyet kezdetben magyar kísérők társaságában tettek meg. A kisebb-nagyobb katonai csapatok — és természetesen a felszerelésüket szállító kíséret, szekerek — belépésének már a XI. század végén íratlan szabálya, elvárt protokollja volt, a zarándokcsoportokéhoz hasonlóan. Az osztrák hercegség felől érkező csapatok a Lajta-folyó partján fekvő Brucknál vagy esetleg Bécsújhely vidékén érték el a magyar határt. Ekkor minden egyes, külön érkező katonai csapat vezetőjének a magyar királyhoz engedélyért kellett folyamodnia a Magyarországon történő átutazás végett. A megkapott engedély általában kitért arra, hogy az arra jogosult parancsnokok felelősek azért, hogy egységeik erőszakos cselekményeket ne kövessenek el, és kárt ne okozzanak. Azonban — az 1096 júniusában, a Száva torkolatánál történt támadások miatt — az esetleges rendezavarás, fegyveres összetűzések elfojtása végett az átvonuló katonai csapatokat, tisztos távoból jelentős magyar fegyveres egységek kísérték. Ezek bevetésére több alkalommal szükség is volt, így az 1096. évi nyár folyamán bebocsátást kérő keresztes seregektől már előkelő származású túsok átadását követelte meg a magyar király a rend fenntartásának biztosítékaul, akik a seregek átutazásának végéig az államfő „örzött vendégei” voltak.⁴⁷ A későbbiekben a bebocsátás engedélyezése továbbra is megmaradt, de a katonai kíséretre már **A középkori Magyarország** az évszázadok során, a kiviteli cikkei által fontos kereskedelmi tényezővé vált, elsősorban a – közvetlen és közvetett – nyugati és északi szomszédjai piacain. *Szent László* és könyves *Kálmán* király élőállatok kivitelére vonatkozó korlátozásait idővel enyhítették, amely serkentőleg hatott a magyar külkereskedelemre. Kifejezetten számottevő volt a magyar gabona, bor, élőállat (szarvasmarha), kikészített állatbőrök, és az ekkoriban egyedüli édesítőszerként ismert méz kivitele.⁴⁸ Magyarország ez időben jelentős ezüstbányászattal rendelkezett, amely felszínre hozott készletei (érmévé vert vagy veretlen formában) szintén európai országok keresett cikke volt. Ezt majd csak a Közép- és Dél-Amerika-i nemesfémbányák XVI. századi megnyitása változtatta meg jelentősen.⁴⁹ Mindezek alapján jól látható, hogy a határvámok jelen-

tős bevételi forrást jelentettek az állami kincstárnak, ezért beszedése mindig is előtérben volt.⁵⁰

II. András 1224-ben, az erdélyi szászoknak adott kiváltáslevele már vámmmentességet biztosított e csoport kereskedőinek is, – ezért és más királyi bevételek alól adott mentességért – cserébe éves átalányt fizettek be a kincstárnak, és szükség esetén meghatározott számú katonát állítottak ki a királynak.⁵¹

A határforgalom-ellenőrzés egyik fontos feladata lett *II. Géza* uralkodásának időszakában a pápai követek belépésének megakadályozása. Ugyanígy *IV. István* tiltotta az ellene fordult magyar főpapok és a pápa közötti futár- és követküldést. E rendelkezések betartását a leghatékonyabban a határon átutazókat vizsgáló személyek ellenőrizhették.⁵²

Magyarországon külföldinek tekintették mindazokat, akik nem magyar alattvalók voltak, és csak átmenetileg tartózkodtak Magyarországon, az ő helyzetüket sok szempontból más-képpen kezelték, különösen a belépés és tartózkodás tekintetében. Mai szóval idegenrendészeti eljárások lefolytatásáról először könyves *Kálmán* rendelkezett az 1090-es évek végén. A XII. század előtt, ajánlólevél nélkül Magyarországra érkezett külföldi papok esetében előírás volt, hogy beutazásuk és tartózkodásuk célját meg kellett vizsgálni. Amennyiben azt találták, hogy a valódi cél nem a lelkipásztori vagy más papi tevékenység folytatása volt, akkor hivatalából felfüggesztették az illető személyt, amíg magát, illetve egyház által támogatott célját igazolni nem tudta. Amennyiben a gyanúba keveredett személy ezt nem teljesítette, akkor az országot el kellett hagynia.⁵³ Ugyanígy a jövevények letelepedését kezességhez köthették.⁵⁴

III. András 1301. I. 14-én a budai várban váratlanul meghalt. Vele férfi ágon kihalt az Árpád-ház.⁵⁵ Ezzel a Magyar Szent Korona megszerzéséért folytatott harc kezdetét vette, amelyből végül az ANJOU-házból származó I. Károly (Róbert) került ki győztesen. A magyar állam ezt követően ismét virágzó időszakát élte meg.

A Magyar Királyság korai évszázadainak határellenőrzés- és idegenek rendészetére vonatkozó törvényei azonban még évszázadokig hatályban maradtak, mivel nem egy uralkodó személyéhez kötődtek, hanem a körülmények reális szabályozásából fakadtak, ezért tehát a körülmények változásáig hasznosnak bizonyultak.

Jegyzetek:

¹ Az államhatár pontos kijelölése hosszú időbe telt. Elsőként a Gyórtól nyugatra fekvő kiemelten fontos síkvidéki határszakaszokat rögzítették. A többi részen a gyepek területének csökkenésével – vagyis benépesülésével – történt meg, a későbbi évszázadok során a pontos határvonal kijelölése.

² OROSI

³ KRISTÓ – MAKK: 260–261.p.

⁴ PETNEKI

⁵ DUDAI — HIDAS: 109.p.

⁶ VESZPRÉMY: Az első kereszties hadjárat csatái Magyarországon.

⁷ KRISTÓ – MAKK: op.cit. 145. p.

⁸ PETNEKI: op.cit.

⁹ KRISTÓ – MAKK: 217.p.

¹⁰ Loc. cit. 180., 185.p.

¹¹ Loc.cit. ; PETNEKI: op.cit.

¹² KRISTÓ – MAKK: op.cit. 57–58.p.

¹³ Loc. cit. 73–74.p.

¹⁴ Loc. cit. 146. p.

¹⁵ Loc. cit. 180., 190.p.

¹⁶ Loc. cit. 220.p.

¹⁷ Loc. cit. 221.p.

¹⁸ Loc. cit.: 236. p.

¹⁹ VESZPRÉMY: Magyar király a Szentföldön.

²⁰ ZSOLDOS

²¹ KRISTÓ – MAKK: op.cit.

²² Loc. cit.

²³ Loc. cit.

²⁴ Loc. cit.

²⁵ KRISTÓ – MAKK: op.cit. 271-272.p. ; ZSOLDOS: op.cit.

²⁶ KRISTÓ – MAKK: op.cit. 134-136.p. ; VESZPRÉMY: Az első kereszties hadjárat csatái Magyarországon. op.cit.

²⁷ DUDAI — HIDAS: op.cit. 109.p. ; VESZPRÉMY: Magyar király a Szentföldön. op.cit.

²⁸ KRISTÓ

²⁹ Loc. cit.

³⁰ KRISTÓ – MAKK: op.cit. 240. p.

³¹ KRISTÓ: op.cit. ; KRISTÓ – MAKK: op.cit. 196. p.

³² KRISTÓ: op.cit.

³³ 1092-1095/XVII.tc.

³⁴ 1095-1116/I./LXXVII.tc.

³⁵ 1222/XXIV.tc.

³⁶ KRISTÓ — MAKK: op.cit. 271-272.p. ; ZSOLDOS: op.cit.

³⁷ SZABÓ

³⁸ 1092/XVII.tc.

³⁹ 1095-1116/I./III.tc.

⁴⁰ HAUTZINGER: 9-10.p.

⁴¹ 1095-1116/I./LXXVI.tc. op.cit. 2. §.

⁴² HÓMAN: *Magyar pénztörténet 1000–1325.* 162.p.

⁴³ 1095-1116/I./LXXVII.tc. op.cit.

⁴⁴ 1092-1095/XVIII.tc.

⁴⁵ Aki engedély nélkül kísérelte meg az érintett állatokat eladni, attól elkobozták a lovát / ökrét, s ha az őrizetbe vett személyt az illetősége szerinti vármegye ispánja nem igazolta, akkor lopásért ítélték el. Ha tisztázták, mint tolvajlásban véltent, akkor szabadon bocsátották, de a lovat / ökröt elvesztette. Könyves *Kálmán* törvénye értelmében minden húsállat külföldre történő kivitele betiltásra került, ez alól csak az ökrök képeztek kivételt. Ugyanekortól magyar alattvaló magyarországi lóval nem kereskedhetett külföldön és engedélyt sem kaphatott rá.
1092-1095/XV.tc. ; 1092-1095/XVI.tc. ; 1095-1116/I./LXXVI.tc. op.cit. ; 1095-1116/I./LXXVII.tc. op.cit.

⁴⁶ (Ez az összeg a korabeli, háztartásonként fizetett királyi adó közel négy-szeresét, vagy egy tinó [herélt bikaborjú] értékét tette ki. Egy dénár szín-ezüst-tartalma ekkor [még] átlagosan 0,78 gramm volt, ami 0,078 g szín-arannyal volt egyenértékű.)
1095-1116/I./LXXXII.tc. ; BÉLI ; HÓMAN: *Magyar pénztörténet 1000–1325.* op.cit. 188.p. , 231-232.p. ; SOLYMOSI

⁴⁷ VESZPRÉMY: Az első kereszties hadjárat csatái Magyarországon. op.cit.

⁴⁸ NAGY: 4.p.

⁴⁹ Az ezüst napjaink világgpiaci szerepénél sokkal jelentősebb értéket képviselt egészen a XIX. század közepéig, de különösen a középkorban. A XI-XIII. században az arany és ezüst értékaránya 1:10-hez volt, szemben a 2014. évi 1:60–1:75 aránnyal. A középkor pénzegységei az ezüstre épültek. A Magyarországon kezdetben bizánci, majd a XIII. századtól itáliai arany-pénzek elsősorban a nagykereskedelmi elszámolásban és a pénzmozgásban játszottak szerepet.

⁵⁰ A XIII. század első felében egy kivitt ló után 2 dénár, egy ökör után 1/2 dénár határvámot kellett fizetni, míg a sertések után 1/3 dénár, megrakott szekerenként pedig 2–3 dénárt kellett megfizetni a német államokba utazó

kereskedőnek. *III. Béla* kincstára a határ- és belső vámokból, vásárvámokból és révekből 30.000 márka ezüst évi jövedelemre tett szert, amely az összes (tehát természet- és pénzbeni) bevételének 12,5 %-át tette ki, ennek egy részét az államhatáron áthaladó kereskedők fizették be a határvám-hivatalok tisztviselőinél. (a vámfélék említett összege megközelítőleg 5 600 kg szín-ezüsttel vagy – a korabeli értékarányt figyelembe véve – 560 kg színarany-nyal volt egyenlő, ez 27–54 millió akkori magyar ezüst dénárral volt egyen-értékű, függően a vizsgált évek dénárjainak súlyától és finomságától.
HÓMAN: *Magyar pénztörténet 1000–1325.* op.cit. 257–258.p., 421–423.p., 429–432.p., 527.p.

⁵⁰HAUTZINGER: op.cit. 16-17.p.

⁵¹KRISTÓ – MAKK: 184-185.p. , 201-202.p.

⁵²Loc.cit.

⁵³1095-1116/L/III.tc. op.cit.

⁵⁴1095-1116/L/IV.tc.

⁵⁵KRISTÓ — MAKK: op.cit. 281.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

HÓMAN: *A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában.* — HÓMAN Bálint: *A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában.* Budapest, 1921, Budavári Tudományos Társaság. 306 p.

HÓMAN: *Magyar pénztörténet 1000–1325.* — HÓMAN Bálint: *Magyar pénztörténet 1000–1325.* Budapest, 1916, Magyar Tudományos Akadémia. 710 p.

KRISTÓ – MAKK — KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc: *Az Árpád-ház uralkodói.* Budapest, 1995, I.P.C. Könyvek Kft. 288+5 p. HU-ISBN 963 79 3097 3. /I.P.C. könyvek./ HU-ISSN 0865-2929.

NAGY — NAGY György: *A Vám- és Pénzügyőrség rövid története.* Budapest, 1987, BM Határőrség. 67 p. HU ISBN –

TANKÖNYVEK

HAUTZINGER — HAUTZINGER Zoltán: *A külföldiekre vonatkozó magyar jogi szabályozás fejlődése és története.* Budapest, 2012, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 74 p. HU ISBN – (Egyetemi jegyzet)

TANULMÁNYOK

SZABÓ — SZABÓ Csaba: Die militärischen Aspekte der deutsch-ungarischen Beziehungen während der Salierzeit. [A német-magyar kapcsolatok katonai aspektusa a Salier-korban.] *Ungarn-Jahrbuch*, XXI.évf. (1993-1994; 1995) 21.sz. 1-18.p. DE-ISSN 0082-755X. ; DE-ISBN 398 03 0454 X.

VESZPRÉMY: Az első keresztes hadjárat csatái Magyarországon. — VESZPRÉMY László: Az első keresztes hadjárat csatái Magyarországon. 14-19.p. In EPERJESSY László – NAGY MÉZES Rita (szerk.): *Sorsdöntő csaták a magyar történelemben*. Budapest, 2013, Kossuth Kiadó. 192p. HU ISBN 978 963 09 6660 3.

CIKKEK

BÉLI — BÉLI Gábor: Adók, adószzerű bevételek az Árpád-korban. *Rubicon*, XXIII.évf. (2012) 232.sz. (6.sz.) 32-33.p. HU-ISSN 0865-6347.

KRISTÓ — KRISTÓ Gyula: Idegenek az Árpád-kori Magyarországon. IX.évf. *Rubicon*, (1998) 9-10.sz. 24-28.p. HU-ISSN 0865-6347.

OROSZI — OROSZI Sándor: Erdők a középkori Magyarországon. *A mi erdőnk*, I.évf. (2011) 1.sz. 18.p. HU ISSN 2062-5502.

PETNEKI — PETNEKI Áron: Középkori útonjárók. *Rubicon*, IV.évf. (1993) 3.sz. 5-8.p. HU-ISSN 0865-6347.

SOLYMOSI — SOLYMOSI László: Adózás a középkori Magyarországon. *Rubicon*, IX.évf. (1998) 9-10.sz. 5-8.p. HU-ISSN 0865-6347.

VESZPRÉMY: Magyar király a Szentföldön. — VESZPRÉMY László: Magyar király a Szentföldön. *História*, XXXI.évf. (2009) 4.sz. 3-9.p. HU-ISSN 0139-2409.

ZSOLDOS — ZSOLDOS Attila: A hazaáruló és a köpönyegforgató. *BBC History*, IV.évf. (2014) 8.sz. 36-39.p. HU-ISSN 2062-5200.

ATLASZOK

DUDAI — HIDAS — DUDAI Tibor — HIDAS Gábor (szerk.): *Történelmi Világatlasz*. Budapest, 1991, Kartográfiai Vállalat. 237 p. HU ISBN 963-35-1696-X.

JOGSZABÁLYOK

- 1092/VII.tc. — 1092/XVII.tc. *Szent László* király (1077–1095) Dekrétomainak Első Könyve, 17. fejt. (tc.) a jövevény egyházi személyekről.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvénytárak.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 55.p.
- 1092-1095/XV.tc. — 1092-1095/XV.tc. *Szent László* (1077–1095) Dekrétomainak Második Könyve, 15. fejt. (tc.) hogy semmiféle kereskedőnek ne legyen szabad lovat vagy ökröt árulni vagy venni, hanem csak annyit a mennyit az ő szükséglete kívántatik.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvénytárak.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 73. p.
- 1092-1095/XVI.tc. — 1092-1095/XVI.tc. *Szent László* (1077–1095) Dekrétomainak Második Könyve, 16. fejt. (tc.) arról, a ki lovat és ökröt árul a király engedelmével.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvénytárak.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 73. p.
- 1092-1095/XVII.tc. — 1092-1095/XVII.tc. *Szent László* király (1077–1095) Dekrétomainak Második Könyve, XVII. fejt. (tc.) az ispánoknak az ő tisztségektől való megfosztásáról, ha az adást vagy vételt megengedik
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvénytárak.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 73-75.p.
- 1092-1095/XVIII.tc. — 1092-1095/XVIII.tc. *Szent László* (1077–1095) Dekrétomainak Második Könyve, 18. fejt. (tc.) a jövevény kereskedőkről.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvénytárak.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 75. p.
- 1095-1116/I./III.tc. — 1095-1116/I./III.tc. *Kálmán király* (1095–1116) Dekrétomainak Első Könyve 3. fejt. (tc.) az ajánlólevél nélkül bejövő idegen papokról.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvénytárak.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 99.p.

- 1095-1116/I./IV.tc. — 1095-1116/I./IV.tc. Könyves Kálmán (1095–1116) Dekrétomainak Első Könyve 4. fejt. (tc.) hogy kezesség nélkül semmi jövevényt be ne fogadjanak.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvényczikkek.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 99.p.
- 1095-1116/I./LXXVI.tc. — 1095-1116/I./LXXVI.tc. Könyves Kálmán (1095–1116) Dekrétomainak Első Könyve 76. fejt. (tc.) azon lakosok büntetéséről, kik magyar lovakkal idegenbe kereskednek.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvényczikkek.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 117. p.
- 1095-1116/I./LXXVII.tc. — 1095-1116/I./LXXVII.tc. Kálmán király (1095–1116) Dekrétomainak Első Könyve 77. fejt. (tc.) miféle szolgálát lehet eladni Magyarországon kívül? és szinte miféle barmokat és mi módon? és a törvényörök megbüntetéséről.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvényczikkek.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 117–119. p.
- 1095-1116/I./LXXXII.tc. — 1095-1116/I./LXXXII.tc. Könyves Kálmán (1095–1116) Dekrétomainak Első Könyve 82. fejt. (tc.) hogy senki a vámszedők pecsétje nélkül Magyarországból kimenni ne merjen.
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvényczikkek.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 119.p.
- 1222/XXIV.tc. — 1222/XXIV.tc. hogy izmaeliták és zsidók tisztiséget ne viseljenek. (Aranybulla 24. cikkely)
MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1525. évi törvényczikkek.* Budapest, 1899, Franklin Társulat. 141.p.

SUBA János

A Magyar Királyság és az Osztrák császárság közötti „vitás határszakaszok” dualizmuskori rendezése

A dualizmus időszakában a határpontosítások folyamataiban a legfontosabb a vitás határszakaszok által kérdésessé vált határmenti területek hovatartozásának az eldöntése volt. E döntések maguk után vonták a határvillongások megszűnését,¹ ezek a határrendezések magukban foglalták a pontosított határvonalnak a terepen való megjelölését is.²

A határvonal menete bizonytalanná válásának földrajzi és gazdasági okai voltak. A földrajzi okok közül az egyik az volt, hogy a vízi határszakaszon a folyó megváltoztatta a medrét, így a határvonal áthelyeződött a folyó valamelyik oldalára, emiatt területnyereség, illetve területveszteség jött létre. A másik ok az volt, hogy a természetes, vagy a mesterséges határjelek valamilyen okból megsemmisültek.

A gazdasági okok közül a legfontosabb volt, ha a határ két oldalán lévő birtok egy kézben összpontosult, akkor a tulajdonost nem érdekelte az államhatár menete. Így nem jelöltette meg, nagyobb birtok esetén be sem engedte a határt kijelölő bizottságot a birtokára. Problémák akkor kezdődtek, ha a határmenti birtok tulajdonjoga megváltozott (öröklés, eladás, földesúri jogok bérbe adása, stb.) és ebből (magán) jogvita (birtokper) kezdődött. Így keletkeztek a birtokviták, illetve korabeli megfogalmazással a „határvillongások”.³

Az évszázadok során felhalmozódott problémák a polgári magyar állam kiépítésével újra a felszínre kerültek, amelyekkel a magyar közigazgatás vezetőinek szembesülniük kellett, amikor az állam földrajzilag körülhatárolt területét — a polgári állam szokása szerint — határjelekkel meg akarták jelölni.⁴ Ezen helyzeteket meg kellett oldani, diplomáciai úton rendezni, jogszabályokba foglalni és a terepen a szükséges műszaki munkálatokat elvégezni, továbbá az érintett határvonalakat a térképeken feltüntetni.

1897-ben a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság közötti határkiigazítás során két törvényt alkottak. Az egyik a Bukovina és Besztercze-Naszód és Máramaros vármegyék

szélén húzódó országhatárvonal rendezésével kapcsolatban született.⁵

Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék, Alsó-Borgó és Borgó-Tiha valamint Bukovina-i Dorna Kareny és Poiana-Stampli közötti határvita 1889. évi rendezése

A magyar-román határ pontosításával⁶ párhuzamosan folytak a tárgyalások a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság, pontosabban Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék, valamint Bukovina között húzódó határvonal megállapításáról. Ez a határszakasz 1775 óta, — amióta Bukovina tartományt az osztrák örökös tartományokhoz csatolták — vitás volt. A vita tárgyát az Alsó-Borgó⁷ és Borgó-Tiha⁸ magyarországi települések, illetve Dorna Knadreny és Poiana-Stampli bukoviniai községek között a Piatra Dornii nevű hegyről a Priporu-Candri nevű hegyig húzódó határvonal elhelyezkedése volt. Ez sok esetben határvillongásokhoz vezetett. Összesen 400 holdnyi⁹ terület hovatartozása vált bizonytalanná. A határszakasz azért is fontos volt, mert a Borgó patak völgyén a szoroson és a hágón keresztül haladt át az egyik legforgalmasabb út Erdélyből Bukovinába.¹⁰ A határvonal megállapítása 1868-ban került újra napirendre, amikor a magyar-román határ megállapítására vegyes bizottságot küldtek ki. Ekkor indultak meg a rendezési tárgyalások, amelyek 1878-1879-ben és 1886-1887-ben folytatódtak, eredményre azonban csak az 1886-1887-es bécsi tárgyalások vezettek.¹¹

A vegyes bizottság a terepen kísérte meg alkalmazni a különböző határleírásokat és térképeket. Azonban a különböző határ és kataszteri leírások¹² lényegesen eltértek egymástól. Így a különböző okmányokban többé-kevésbé azonos, állandó pontokat keresték meg. Ezek lettek az új határvonal állandó pontjai. A vegyes bizottság úgy húzta meg a határt, az állandó pontok között, hogy ahol lehetséges, a terepen könnyen felismerhető legyen, és így lehetőleg természetes határ álljon elő. A bizottság azt javasolta a kormányoknak, hogy ne csak a magyar-bukovinai határvonal éppen megállapított vitás — a Priporu Candri-tól a Piatra Dorniig terjedő — részén, hanem annak hosszabb szakaszán, azaz a Magyar Királyság, Románia

és az Osztrák Császárság között lévő hármashatárpontig tűz-
zék ki a határvonalat állandó határjelekkel, ott is, ahol a határ
fekvése nem volt vitás. Az érdekelt kormányok 1887-ben jó-
váhagyták a vegyes bizottságnak a határvonal kitűzésére vo-
natkozó indítványát. Elkezdték felállítani a határjeleket. Ezzel
és a műszaki pótmunkálatokkal 1889. decemberére végeztek.
A magyar kormány 1889. XII. 10-én, az osztrák kormány pe-
dig 1892 elején hagyta ezt jóvá. Ezután következett az admi-
nisztratív teendők elvégzése, a határrendezésre vonatkozó ok-
mányok és térképek sokszorosítása.

A Magyar Királyság (Beszterce-Naszód vármegye) és az
Osztrák Császárság (Bukovina) között húzódó határvonal vita-
tott szakaszát tehát a két kormány békésen és Magyarország
számára nézve kedvezően rendezte. A határmódosítás folya-
mán Magyar Királysághoz 393 hold és 685 négyszögöl, az
Osztrák Császársághoz pedig 85 hold és 1215 négyszögöl te-
rület került. Vagyis Beszterce-Naszód vármegyéhez az addig
vitás — gyakorlatilag Bukovinához tartozó területből — 307
hold és 1070 négyszögöl került át.

A határvonalat a határleírásokban megjelölt pontokon ha-
tárkövekkel megjelölték és állandósították. A határköveket a
Podru del Piatrától kiindulva északnyugati irányba folyamato-
san számozták meg. Az állandó pontok között 1 m magas és 2-
2,5 m alsó átmérőjű kőhalmokat (határdombokat) helyeztek el,
egymástól látótávolságban. Az erdőkben a határvonal mindkét
oldalán 3-3 m, összesen 6 m széles átvágást (határnyiladékot)
hoztak létre.¹³

Az 1897-ben iktatták törvénybe a Bukovina, Besztercze-
Naszód és Máramaros vármegyék szélén elhúzódó országos
határvonal rendezésével kapcsolatos megállapodást.¹⁴

Az úgynevezett „Halastó” környékének hovatartozása 1897-1903-1905. Szepes vármegye és Galíciai közti határvi- ta rendezése

1897-ben az Osztrák-Magyar Monarchia két állama közötti ha-
tárkiigazítás során a Galíciával közös vitás határszakasz ren-
dezése érdekében megállapodtak a vitás terület hovatartozása
eldöntésének módjáról, nevezetesen arról, hogy választott bí-

róságához fordulnak.¹⁵ Magyar államhatár ilyen módon való rendezésére a magyar történelemben először került sor. A bíróság ítéletét 1903-ban iktatták törvénybe.¹⁶

A magyar közvéleményben a legnagyobb érdeklődést a határkiigazítások során az úgynevezett halastói vita váltotta ki, azaz a Magas Tátrában a Halastó¹⁷ és környékén húzódó határvonal pontosítása, ahol szintén a birtokok hovatarozásának megkérdőjelezésével vált vitássá a határvonal elhelyezkedése. A magyar felfogás szerint a Halastó keleti része a Tengersizem csúccsal együtt Szepes vármegyéhez tartozott, míg a lengyelek az egész Halastavat a Tengersizemmel, valamint a Tengersizem csúcs egy részével együtt Galíciának követelték. A kérdés lényege — nagyon leegyszerűsítve — az volt, hogy a határ futása szárazföldi legyen-e a Magas Tátra gerincein, vagy vízi a tó közepén.

A vita nem volt új. Lényege szerint az országhatár elhelyezkedése azért vált bizonytalaná, mert a vitás területen levő erdőbirtokosok azt állították, hogy a birtokuk határa odáig terjed, ahol az országhatár húzódik. A lengyel birtokos a Zabié (Békás gerinc) és a Siedem Granatow (Hétgránátos) gerincét, a magyar birtokos a halastavi vízfolyást nevezte meg birtok-, illetve országhatárnak. 1858-ban a birtokosok egyezsége jutottak. A határbejárás során megállapították a határvonalat. A Tengersizem csúcstól eredő, a Tengersizem tavon és a Halastón áthaladó Halastói patak — amelyet magyar részről Bialkának neveztek — képezte a határt. Ezt a vonalat a magyar kormány egyben a magyar állam jogi határának is tekintette. A galíciai hatóságok ezt a megállapodást — és ezzel a határvonal elhelyezkedését — 1881-től vitatták. Szerintük a Bialka pataktól (azaz a Halastói pataktól) keletre eső Zabié (Békás gerinc) Siedem Granatow (Hétgránátos) gerince alkotta a határt.¹⁸ A tényleges határvonal és az galíciaiak által igényelt vonal közötti 651 holdnyi magyar terület e szerint az elképzelés szerint Galíciához tartozott volna.

A magyar jogtörténetben először bízták választott bíróságra a határvonal húzódásának eldöntését. Miért kellett választott bírósághoz fordulni a két kormánynak? A terület évszázadok óta vita tárgyát képezte, mind a tulajdon, mind a birtoklás te-

kintetében. Mindkét állam századokon keresztül következetesen ragaszkodott eredeti álláspontjához, amely szerint a kérdéses terület sajátjának tekintette. A történelmi tapasztalatok azt mutatták, hogy azok a vegyes bizottságok, amelyek nem kimondottan a határkiigazításra szorítottak, hanem valamely terület hovatarozásáról kellett döntenüik, eredményt még soha nem értek el. Így nem maradt más hátra, mint a modern jogi fejlődés irányát követni és választott bírósághoz fordulni, annak döntését elfogadva.

A választott bíróság felállításáról a magyar országgyűlés külön törvényben rendelkezett, melynek értelmében felállították a bíróságot a határvonal pontos elhelyezkedésének megállapításának céljából. A magyar kormány véleménye szerint „ . . . ezen határkérdés nemcsak a gácsországi, de a magyarországi közvéleményt is évek óta s a kérdés horderéjéhez arányban nem álló mértékben foglalkoztatja s izgatottságban tartja, mivel továbbá az Ausztriával s a szomszédos Galíciával szemben fennálló jó szomszédi viszonyunk ápolása érdekében kívánatos, hogy ezen kérdés valahára a napirendről végleg lekerüljön . . . ”¹⁹

A tárgyalás 1902-ben, Grazban folyt le. A bíróság Galícia javára döntött. A kormány tudomásul vette a döntést és 1903-ban törvényerőre emelte azt.²⁰ Ez politikai döntés volt.²¹ A korabeli megfogalmazás szerint: „*Nem egy kétségtelen terület elvesztéséről, hanem csupán egy kétesnek a lehasításáról van szó, tehát nem lehet szó a területi integritás csorbájáról sem. Az állami integritás pedig nemcsak a terület kérdésében tartandó fenn, de az állam reputatiója s morális megjelenésében is, a, minthogy épen a nemzetközi viszonylatoknak más, mint etnikai alapját elvileg nem ismerhetjük el.*” A választott bíróság ítéletének rendelkező részében van egy kijelentés, amely nagyon fontos, mivel ezzel az Osztrák Császárság további jogigények érvényesítését célzó fenntartását visszautasította. Ez a visszautasítás szintén „*res judicata*” jelleget nyert, így a magyar kormány biztosítottnak vélte a határait a további követelésekkel szemben.²²

Az indokolást földrajzi köntösbe bújtatták, hiszen a bíróság érvelése nem állta meg a helyét. Földrajzi szempontból a

döntés ellen ugyanannyi érvet lehetne találni, mint mellette. Egyetérthetünk viszont azzal a kortársi kívánsággal, miszerint „*legyen ez az ítélet zárószava annak az áldatlan háborúságnak, mely hosszú időn át zavarta a két szomszéd békéjét.*”²³

Magyarország galíciai határvonalának a Tengerszemcsúctól észak felé a Bialka és Poduplaszki patakok összefolyásáig terjedő részét kellett 5,7 km hosszan felmérni és térképezni, úgy hogy a határvonal e szakaszát be kellett illeszteni mind a magyar, mint a galíciai háromszögelési hálózatba. Ezt a feladatot magyar részről VUCSKICS Zoltán a háromszögelő hivatal mérnöke végezte el 1905-ben.²⁴ A mérésekből derült ki, hogy az új határvonallal — a Halastó és Tengerszem mellett — mintegy 850 holdnyi terület került át Galíciához.²⁵

Szepes vármegye Szepesremete községe és Galícia Zubczuk községe határvitájának 1902. évi rendezése

Zubczuk galíciai község és a Szepesremete²⁶ (Mniszek) Szepes vármegyei községhez tartozó Medzibodzse telepre nézve a határvita oka az volt, hogy még 1813-ban a Bialka patak²⁷ a medrét oly módon változtatta meg, hogy mintegy 62 400 ölnyi²⁸ rétság és szántó a folyónak a túlsó oldaláról magyar oldalra került. Mivel pedig a vízfolyás középvonalát tekintették határnak, ez a változás Magyarország javára történt. A helybeli földbirtokos azonnal művelés alá is vette a területet. A galíciai hatóságok ebbe nem nyugodta bele, és felülvizsgálatot kértek. A kérdést már a XIX. század közepén rendezték. Ezt a vitát a a HABSBURG-birodalom belügyminisztériuma 1854. X. 13-án kelt határozatával érdemben már eldöntötte, és így a szóban forgó vitás területből 35 hold 1069 négyszögölt Zubrzyk galíciai községnek ítélte.²⁹ A galíciaiak követelésére a századfordulón SZÉLL Kálmán miniszterelnök elrendelte a helyszíni vizsgálatot. Ennek eredményeként a határbizottság úgy ítélkezett, hogy a szóban forgó területet adják vissza Galiciának. Az 1902. IV. 30-ai minisztertanácsi ülésen újra megvizsgálták az ügyet, és úgy vélték, hogy az 1854. évi döntés helyes alapon történt és elfogadható, ezért kérni kell a törvényhozást, hogy a belügyminisztérium és a kormány döntését erősítsék meg.³⁰ Természetesen az ország határára vonatkozó

döntés a felmerülő magánjogi kérdésekre nézve nem volt irányadó. A területet újból háromszögelték³¹, a megrongált határköveket helyreállították, a magánjogi állapotot azonban — a hosszas birtoklás elve alapján — érintetlenül hagyták. A háromszögelést REIBER Henrik háromszögelő mérnök valósította meg.

Sáros vármegyei Lénártó és a Galícia-i Dubne község közötti határvíta 1906. évi rendezése

1906-ban újabb határvíta miatt kellett a magyar-galíciai határra kiszállni: Lénártó³² nevű Sáros vármegyei és Dubne galíciai községek között egyetlen kataszteri holdat kitevő, fenyőerdő borította terület hovatarozása vált vitássá. Itt is a magántulajdon elbirtoklása játszott szerepet. Ezen terület az 1850-es évek elején legelő volt, amely a galíciai vallásalap erdejének szomszédságában terült el. A vallásalap erdőkezelősége azt 1888-ban fenyővel beültette és így nemcsak tulajdonjogot tartott fenn magának, hanem Galiciához tartozónak is tekintette a területet. A terület hovatarozásának megállapítására vegyes bizottságot küldtek ki.³³

1906. V. 7-én Lénártó községben találkoztak a bizottság tagjai és bejárták a helyszínt. A bizottság megállapodott abban, hogy alapul a legrégebbi és a legpontosabb térképet fogadja el. Megállapították, hogy az 1853. évi magyar tagosítási térkép³⁴ megbízhatóbb az 1846. évi osztrák kataszteri térképnél, s így ezt fogadták el a határvonal helyreállításának alapjául.

Ezek után a bizottság a helyszínen a vitás határrészt bejárta és meggyőződött arról, „ . . . *hogy ezen határvonalrészlet biztos támpontok hiányában minden kétséget kizáróan azonnal meg nem állapítható, ezért a mérnökök javaslatára elhatározta, hogy a határvonal közelében biztos támpontok határozottas-
sának meg, melyek a további művelet kiindulási pontjaiul szolgáljanak.*”³⁵

A mérnökök ezért a meglévő régi háromszögelési pontokat³⁶ felkeresték. Sikerült az 1867. évi magyar háromszögelési pontok közül egyet, a vitás határrészletet magában foglaló szelvényben, kettőt pedig a csatlakozó szomszéd szelvények-

ben megtalálniuk, míg a távolabb fekvő malcói templom³⁷ tornya egyrészt ellenőrzésül, de leginkább a mért irányok betájékoztására szolgált. Ebből a négy háromszögelési pontból kiindulva, a határvonal közelében 4, illetve 5 új pontot határoztak meg háromszögeléssel, amelyek közé a határvonalhoz simuló két sokszögmenetet³⁸ fektettek. A háromszögelési, és a sokszögelési pontok összrendezőiket³⁹ felhelyezték a kataszteri térképre. A vitás határvonalon 11 új határdombot állítottak fel, melyek egy részét a feltalált régi dombok közé helyeztek el.

A minisztertanács többször foglalkozott a nyugati határ vitássá vált szakaszának politikai vetületével, illetve a megállapodások jóváhagyásával.⁴⁰ A Magyar Királyság és az Osztrák Császárság között a dualizmus időszakában több határvita rendezése volt folyamatban. Ezek között néhány évszázados múltra tekintett vissza. Az egyik ilyen Vas vármegye és Stájerország közti határvonalat érintette.

Vas vármegyei Lipótfalva és a Stájerország-i Sinnersdorf között fennálló határvita rendezése 1897-ben

A vita tárgyát a borostyánkői uradalom elzálogosítása alkalmával még a XVI. században Magyarországtól Stájerországhoz került és azóta is Stájerországhoz tartozó Sinnersdorf község és az ehhez tartozó Oberwaldhauern nevű tanya (divertikulum) Magyarországhoz visszacsatolása képezte, pedig jól lehet hogy a visszacsatolás kérdését uralkodói legfelsőbb elhatározással már eldöntötték, csak éppen nem valósították meg.⁴¹

Ezen felül vita tárgyát képezte — az osztrák felfogás szerint — a szintén Vas vármegye és Stájerország közti határszélén a Lapincs patak⁴² bal partján, ténylegesen magyar területen fekvő és a Vas vármegyei Wörthegey, Hackerhegy és Neudóhegy községek határához tartozó, de stájerországi telek-könyvekbe felvett és Wörth, Neudau és Burgau stájerországi községi lakosok tulajdonát képező, 377 holdat kitevő birtokrészek (az úgynevezett német határterületek). Ezen vidéken ugyanis a Lapincs patak képezte a határt. A szomszédos stájerországi uradalom jobbágyainak azonban a Lapincs patak Magyarország felőli partja mentén is voltak birtokaik. Ezen te-

rület felett — a jobbágyi tulajdonból fakadóan — a túloldali uraság bizonyos úrbéri jogokat gyakorolt, amelyek idővel — anélkül, hogy e területek magyarországi fennhatósága megszünt volna — közjogi jelleget is öltöttek.

Ugyancsak vita tárgyát képezte — az osztrák felfogás szerint — a Lapincs patak jobb partján ténylegesen osztrák területen, Wagendorf község határában fekvő, de úgy a magyarországi Vas vármegyei Lipótfalva,⁴³ mint a stájerországi Wagendorf községek kataszterébe is felvett és közel hat hold nagyságú úgynevezett sarokrét (Winhelwiese) hovatartozásának a kérdése is. Ezen a vidéken is a Lapincs patak képezte a határt, de a Lapincs idők folyamán medrét megváltoztatta és így a rét stájer területre esett át. A felsorolt esetekben is mind a jelzett rét, mind a kérdéses német határterületeknek hovatartozása ügyében is született már döntés, csak nem hajtották végre.

A helyzet megoldásával az 1807-ben kiküldött⁴⁴, és az 1827. évi törvénnyel⁴⁵ kiegészített országos vegyes bizottság foglalkozott, mely működését 1834-ben befejezte. A bizottság határozatát — a magyar kancellária egyetértő támogatásával — az uralkodóhoz jóváhagyás végett felterjesztették. A vegyes bizottság döntésében az úgynevezett német határterületekre és a sarokrétre nézve egyértelműen megállapította, hogy „ . . . országos határnak a Lapincs patak ismertetvén el, ezen területek egészben és végleg Magyarországhoz tartozzanak, a sarokrétre pedig szintén egyhangúlag kimondotta, hogy az megfeleztessék, illetve két részre osztassék és egyik része Magyar-, másik része Stájerországhoz csatoltassék.”⁴⁶ Sinnersdorf-i és Oberwaldbauern-i vitás területek témájában pedig bizonyos feltételeket is támasztott.

Az uralkodó 1843. I. 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával a vegyes bizottság ítéletét helybenhagyta. Ezt az 1844. X. 11-én az országgyűléshez intézett királyi leiratban megismételte, amelyben a Stájerország számára a határkérdéseket eldöntötteknek jelezte. A nádor az országgyűlés általi megkeresésre utasította a határrendező bizottságot a további teendők ellátására. Azonban az osztrák fél fordítási hibára a latin és a német szöveg eltérő voltára hivatkozva a munkálatokat leállította.

Közben a magyar bizottság a simersdorfiak és a thalbergi uradalom közt (melyhez Sinnersdorf község és az ehhez tartozó Oberwaldhauern nevű tanya, a borostyánkői uradalom elzálogosítása alkalmával került) az úrbéri viszonyokra nézve egyezséget hozott létre, így a legfelsőbb leiratban „*előzetesen rendbe hozandónak*” jelzett viszonyokat rendezte. A határozat végrehajtásra a stájer hatóságok mégis mindig akadályokat gördítettek. Így, ezen kérdések — a napi aktuálpolitikai viszonyok miatt — egyelőre lekerültek a napirendről, illetve függőben maradtak.

A téma ismét az 1850-es években került szóba, amikor is az soproni helytartósági rendelettel az egész stájer-magyar határ kijelölését rendelték el. Abból a tényből kiindulva, hogy ezt már 1843. I. 28-án kelt legfelsőbb elhatározással eldöntötték, a feltételek pedig — amelyekhez az utasítás végrehajtása kötve volt, — elenyésztek, ezért csak a tényleges végrehajtásáról lehetett szó. A tárgyalások azonban elhúzódtak. Az osztrák kormány jónak látta az 1862. évi államminisztériumi rendelet által megváltozott államjogi viszonyok miatt fenntartani a status quo ante-t, (*legyen, amint eddig volt*), mivel az osztrák félnek a fennálló helyzet kedvezett. Így történt, hogy Simmersdorf és Oberwaldhauern visszakebelezése, — amely egyházilag Magyarországhoz, a szombathelyi püspökséghez és a pinkafői plébániához tartozott — elmaradt, valamint az úgynevezett német határterületekre, és a sarokrétre nézve nem hajtották végre a legfelsőbb határozatot.

Az Osztrák Császárság kormánya 1867-ben beleegyezett a tárgyalások újra felvételébe. A tárgyalásokon a magyar kormány ahelyett, hogy a legfelsőbb utasítás végrehajtását követelte volna, elfogadta az Osztrák Császárság belügyminiszterének legfelsőbb utasítása értelmezését a határkérdésben, így a már eldöntött vitás kérdések újra alkudozások tárgyává váltak. Ezt az álláspontját a magyar fél 1892. évben felülvizsgálta, melynek nyomán követelte a legfelesőbb állásfoglalásban foglaltak megvalósítását.

Az Osztrák Császárság nem engedett álláspontjából, kérte a kérdés kedvezőbb időpontra való elhalasztását, ugyanakkor javasolta, hogy „. . . *míg az egymástól eltérő nézetek kiegyen-*

lítése sikerül, a mostani tényleges birtokállapot tartassék fenn és a határvonal jogfenntartással a tényleges birtokállapot szerint ideiglenesen jelöltessék meg.” A magyar kormány szerint az osztrák javaslat elfogadásával a határkérdés végleges megoldása csak elhúzódna, és egy bizonytalan állapotot stabilizálnának. A minisztertanács 1897. XII. 8-ai ülésén kérte az uralkodót, hogy a „ . . . szőnyegen forgó határkérdésekben V. Ferdinánd által 1843. január 28-án kelt legfelsőbb elhatározása végrehajtását legkegyelmesebben elrendelni és úgy a magyar, mint az osztrák kormányokat az e végből szükséges intézkedések megtételére utasítani méltóztassék.”⁴⁷

Sopron vármegyei Büdöskút és az Alsó-Ausztria-i Zillingsdorf közötti határvita rendezése 1901-ben

A politikai vezetés a tárgyalat időszakban nem látott lehetőséget arra, hogy szélesebb körben, az egész határszakasz vitás kérdéseit felvesse, illetve tárgyaljon róluk. Részeredmények születtek azonban Sopron és Zala vármegyék vitás területén.

A Magyarországhoz tartozó, Alsó-Ausztriai Zillingsdorf és a Sopron vármegyei Büdöskút⁴⁸ községek közötti legelő terület hovatartozása már az 1787. évi adófelmérés alkalmával is vitás volt. Az 1819. kataszteri felmérésnél a vitatott területre vonatkozóan ideiglenes határvonalat állapítottak meg, mely szerint a legelő használat a két község részéről közös volt. 1845-ben a büdöskúti lakosok a legelő egy részét felszántották, a régi határcölöpöket kiásták és a zillingsdorfiaknak a kérdéses területen talált nyáját zálogként lefoglalták. A Büdöskút község melletti herceg ESZTERHÁZY-féle kőszénbánya⁴⁹ vezetősége pedig „bányautasításait” az ausztriai területre is kiterjesztette.

A két község közti határvillongás 1855-ben ismét megújult, amikor is az alsó-ausztriai helytartóság a két község közötti határvitát a „törvény rendes útjára tartozónak” jelentette ki. 1869-ben Zillingsdorf község panaszára a tárgyalások újból megindultak a két ország belügyminiszterei között, hangsúlyozván, hogy az országos határrendezés már azért is szükséges, mivel nincs megállapítva a bíróság illetékessége, ezért Zillingsdorf község igényeit bírói úton nem érvényesítheti.

Ez a határvillongás egy nagyobb — Magyarország és Ausztria konkrétan Moson vármegye és Alsó-Ausztria között fennálló a sárfenekí (mannersodrfi) uradalomnak visszacsatolására vonatkozó — kérdéskörbe is beleilleszhető.⁵⁰ A határvita kedvező megoldása esetén Zillingsdorf községet Magyarországhoz csatolták volna. A magyar belügyminisztérium ezt a határvitát szerette volna feleleveníteni, de 1873-ban a tárgyalásokat felfüggesztették, így Búdöskút - Zillingsdorf-féle részleges határvitája is néhány évre elaludt. 1878-ban ismét folyt némi levelezés a minisztérium és Sopron vármegye között, de változás nem történt.

1888-ban a herceg ESZTERHÁZY-féle javak zárgondnokának kezdeményezésére újból megindultak a tárgyalások, és országos vegyes bizottságot küldtek ki a helyszínre. A vegyes bizottság működését 1894. X. 19-én Búdöskúton felvett jegyzőkönyv rögzítette. A jegyzőkönyv szerint a két község között fennforgó határvitát lezárták. Az egyesség szerint a vitás területet, mely (határárkok beszámításával) 60 hold és 233 négyszögölből állt, úgy osztották két részre, hogy 20 katasztrális holdat és a 233 négyszögöl 7/10-ét magába foglaló területet Zillingsdorf községnek adták át, 40 katasztrális holdat és a 233 négyszögöl 3/10-ét kitevő területet pedig a Búdöskút község határában fekvő herceg ESZTERHÁZY Pál féle hitbizományi javakhoz⁵¹ csatolták. E magánjogi egyezmény képezte az országos határrendezésnek alapját is, vagyis ahol a hercegi tulajdon végződött ott volt a határa Búdöskútnak Zillingsdorffal szemben és egyúttal a két érdekelt államnak is.

A megállapodást a közvetlenül érdekelt községek és a herceg ESZTERHÁZY-féle hitbizományi is elfogadta. A megállapodáshoz Sopron vármegye 1895. II. 25-i közgyűlésén hozzájárult. Így ezt e magánegyezséget a minisztertanács is elfogadta az országos határrendezés alapjául, azzal a fenntartással, — amelyet a bizottsági jegyzőkönyv is tartalmazott — hogy ezen ideiglenes rendezés a sárfenekí (mannersodrfi) uradalomnak Magyarországhoz leendő visszacsatolása kérdését nem érinti. Az Osztrák Császárság kormánya is tudomásul vette a megállapodást. Ezután került sor a határvonal műszaki kijelölésére,

amely 1897. IX. 4-én befejeződött. Így az ideiglenes határrendezés befejezett tényé vált.

A műszaki felmérés eredménye szerint a vitás terület 58 holdat és 1011 négyszögölt tett ki, ennek 1/3-a vagyis 19 hold és 870 négyszögöl Alsó-Ausztriához, a többi Sopron vármegyéhez került. Hátra volt még az ideiglenes határrendezésnek az „illetékes államjogi tényezők részéről való tudomásul vétele”, vagyis az országgyűlés jóváhagyása, ezután pedig a szükséges telekkönyvi és kataszteri kiigazítás.

A magyar miniszterelnöknek az 1901. V. 1-ei minisztertanácsban annak a véleményének adott hangot, hogy ezt a határrendezést nem kell bejelenteni a magyar országgyűlésben. Egyrészt viszonylag csekély kiterjedésű földterületről volt szó, másrészt pedig ez a határrendezés természetesen kormány jóváhagyásával történt ugyan, de azzal a kikötéssel, hogy a határrendezés az ugyanazon határszakaszon évszázadok óta függőben maradt más határkérdésnek — a sárfeneki (mannerdorfi) uradalom hovatartozásának — eldöntését nem prejudikálta, így a rendezés ideiglenes jellege világosan kidomborult. Ezért ennek az ideiglenes megoldásnak „ . . .
mintegy szentesítése az országgyűlés által épen a jelzett nagy határkérdés majdani eldöntése szempontjából nem mutatkozik helyén valónak.”⁵²

A Zala vármegyei Felső-Beszterce és a Stájerország-i Mauthdorf közötti határvita rendezése 1910-ben

Zala vármegye alispánja 1873-ban javasolta, hogy a stájerországi Mauthdorf község és Zala vármegye határvonalát pontosítsák, ezáltal az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közötti határvonalat rendezzék. Igaz ugyan, hogy határvillongás nem fordult elő, de a Mura folyó gyakori mederváltoztatása és partszagatásai következtében az 1830. évben megállapított határvonalon több határpont megjelölése hiányossá vált.⁵³ A határkijelölés iránti tárgyalások megindultak. 1882-ben mindkét részről műszaki közegek vizsgálták meg a határvonalat. 1890-ben pedig magyar-osztrák vegyes bizottság szállt ki a határra. A bizottság 1892. évben — az 1830. évi határbejáró országos bizottság munkálatai alapján és az érdekelt két állam

mérnökei által 1886-ban végzett műszaki munkálatokat figyelembe véve — a terepen állapította meg a határvonal menetét. Ezt a határmegállapítást Zala vármegye törvényhatósági bizottsága elfogadta. Ezt a magyar és az osztrák belügyminiszterek egyetértőleg jóváhagyták. Az így megállapított határvonalat 1903-ban kijelölték, amelyet 1905-ben hagytak jóvá. A kijelölt határvonalat az országos háromszögelési hálózatba is bekapcsolták.

Az idők folyamán feledésbe ment helyes határ rendezése következtében területi változások álltak be. A Zala vármegyei Murahely⁵⁴ és a Stájerországi Warstschen és Wernsee községek közötti határszakaszon 5 hold és 1516 négyszögöl került át Magyaror Királyságtól az Osztrák Császársághoz. Az Osztrák Császárságtól viszont a Magyar Királysághoz 1 hold 664 négyszögöl került át. A Zala vármegyei Felső-Beszterce (Felső-Bisztrice) és a Stájerországi Mauthdorf községek között 2 hold és 618 négyszögöl került át a Magyar Királyságtól az Osztrák Császársághoz, míg az Osztrák Császárságtól a Magyar Királysághoz 1 hold és 150 négyszögöl. Végül a Zala vármegyei Ráckanizsa⁵⁵ és a Stájerországi Mauthdorf községek között 10 hold és 632 négyszögöl került át a Magyar Királyságtól az Osztrák Császársághoz, 10 négyszögöl pedig az Osztrák Császárságtól a Magyar Királysághoz.

A határkiigazítás kapcsán a bizottság a magánjogi igényeket a törvény rendes útjára bocsátotta a:

- bellaticzi uradalom a Wernsee és Hekteztin községek közötti szakaszon húzódó területet;
- a Krapping községbeliek birtokában lévő földszárvot;
- az oberlутtenbeuri steier uradalom a Ráckanizsa és Mauthdorf községek között az államhatár mentén elterülő magyar birtokban lévő földterületet.

Az 1910. X. 28-ai minisztertanácsi ülésen bejelentették a határmegállapítás tényét. A minisztertanács felhatalmazta a belügyminisztert, hogy a határmegállapítás eredményét az országgyűlésen bejelentse, hogy ezt követően a telekkönyvi és kataszteri bejegyzések megvalósulhassanak.⁵⁶

Ezekkel a jogi aktusokkal véget ért a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság közötti határ vitatott szakaszainak ren-

dezése majd telekkönyvezése. Ezután valósult meg a pontosított államhatár szakaszok kijelölése. 1909-1913 között valósult meg a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság Lajta folyó menti határszakaszának a rendezése. A Stájerország és Krajna menti határ rendezését pedig 1910-1918 között hajtották végre, mintegy 254 km hosszúságban.

Jegyzetek:

¹ SUBA: A magyar államtér elhatárolódásának kérdéséhez.

² SUBA: Az Államhatár és határjelei.

³ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete*. 6-14.p. (a szerk)

⁴ SUBA: A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények.

⁵ 1897/XIV.tc.

⁶ SUBA János: A magyar-román határ pontosítása.

⁷ Alsóborgó (Borgózsoszény, falu Romániában, Beszterce-Naszód megyében, Erdélyben) jelenleg Románia területén. Besztercétől 18 kilométerre északkeletre, a 17-es főút és a Beszterce mentén fekszik.

⁸ Borgótiha település és községközpont Erdélyben, Beszterce-Naszód megyében. 1861-ben Borgó-Tiha, 1913-ban Borgótiha néven írták. Besztercétől északkeletre, Borgóprundtól keletre fekvő település.

⁹ Egy kataszteri vagy katasztrális hold (hívták bécsi holdnak is) 1600 négyszögöl, ami 0,575464 hektárral vagy 5754,64152861 négyzetméterrel egyenlő. Egy hektár 1,7377 katasztrális holdnak felel meg. 1972-ben hivatalosan megszűnt a földnyilvántartási alkalmazása. Eredetileg az egy ekével egy nap alatt felszántott terület volt. A XV. századtól kezdve országosan általánossá vált, és más művelési ágakban is elterjedt.

¹⁰ A Borgói szoros a Borgói hegycsoportban a Beszterce folyóba ömlő Tiha völgyéből a Dorna völgyébe átvezető szoros és hágó. A benne vezető országút Tihuca telepnél a völgyet elhagyva a Magura Kalulujra (1230 m.) kapaszkodik fel s onnan a már Bukovinában fekvő Pojana Stampi-ba ereszkedik alá. A Borgói szoroson át élénkforgalom bonyolódott le Erdély és Bukovina között. A Borgói-hágó mélyen benn van a hegyek közt és olyan magas, hogy itt a védelem könnyű. A hágón túl Erdély felé szűk völgyön keresztül lehet áthaladni. Ezen csak úgy lehetne előre haladni, ha a környező hegyeket is megszállja az ellenség. Ez rendkívül nehéz feladat, és nagy túl-erőre volna szükség, hogy itt ellenség be tudjon törni.

¹¹ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete*. 10-11.p. (a szerk)

¹² A kataszteri térkép községszinten pontosan ábrázolja minden birtokos birtokait és a birtok művelési ágait. Kataszteri vagy földmérési térkép az ingatlan-nyilvántartáshoz, ingatlanadózáshoz kapcsolódó természetes és mesterséges tereptárgyakat, földrészeteket, birtokok, települések, pontos határvonalait tartalmazó térkép. 1856-1890 között 1: 2880 méretarányban készültek.

A hozzátartozó leírásban a birtoklásra vonatkozó adatokat tünteti fel. Ez alapján állítják össze a kataszteri telekkönyvet.

TÖRÖK

¹³ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete*. op.cit. 6-14.p. (a szerk)

¹⁴ 1897/XIV.tc. op.cit.

¹⁵ 1897/II.tc.

¹⁶ 1903/IX.tc.

¹⁷ A Halas-tó (lengyelül Morskie Oko, vagyis Tengersizem) a Magas-Tátra legnagyobb tava. Területe nagyjából 34 hektár, mélysége 51 méter, a negyedik legmélyebb tó a hegységben. Ma a Halas-tó Lengyelország területén, Łysa Polanától néhány kilométerre, a Magas-Tátrában található, a Halastavi-völgyben, a Tátrai Nemzeti Park területén. A gleccsertő 1393 méteres magasságban terül el, déli oldalát a Magas-Tátra Szlovákiához tartozó orma, a 2438 méter magas Menguszfalvi-csúcs határolja. A tótól keletre Lengyelország legmagasabb csúcsa, a Tengersizem-csúcs (2499 méter) magasodik.

BÁCS

¹⁸ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete*. 11-12.p. (a szerk)

¹⁹ 1897/II.tc. op.cit.

²⁰ 1903/IX.tc. op.cit.

²¹ SUBA: az államhatár földrajzi-jogi összefüggései 1903-ban.

²² Ezt erősítette meg dr. KÖRBER az Osztrák Császárság miniszterelnökének az átirata, amely szerint a fenntartás elejtéséhez a kormánya utólag hozzájárult. A képviselőház igazságügyi bizottságának 275. sz. jelentése a Halastó körüli területen az országos határvonal megállapítása tárgyában hozott választott bírósági ítéletet becikkelyező 267. számú törvényjavaslat tárgyában.

1901-1906. képviselőházi írom. VIII. köt. 275. sz.

A határkiigazítások tekintetében a választott bírósági döntés azért is bizonyult érdekesnek, mivel — nem vette át azt a korábbi gyakorlatot, mely szerint a vitatott földterület történelmi hovatartozása döntötte el a vitát, ennek a figyelmbe vétele ugyanis minden bizonnyal a magyar félnek kedvezett volna, helyette — földrajzi és egyéb érvanyagokat vizsgált csupán. (a szerk.)

²³ A Halas-tó körüli országhatár rendezése.

²⁴ Magyarországon a kataszteri munkálatokat elrendelő uralkodói utasítás végrehajtásaként az országos háromszögelés 1853-ban, a részletes kataszteri felmérés 1856-ban kezdődött meg. Ennek egyik része volt a Háromszögelő Hivatal, amelynek hatáskörébe a háromszögelésen kívül a szabatos magasságmérés (szintezés) is tartozott, azzal a céllal, hogy az egész országban egységes, a tengerszintre vonatkozó magassági adatok álljanak rendelkezésre. A kataszteri térképezést a földmérési felügyelőségek hajtották végre.

²⁵ VUCSKICS Zoltán háromszögelő mérnök „*A Halastó és Tengersizem melletti új állami határvonal felvétele*” című cikkében színesen számolt be a határvonal kitzítéséről.

VUCSKICS

²⁶ Szepesremete (szlovákul: Mníšek nad Hnilcom, németül Einsiedel, lengyelül: Mniszek) község Felvidéken, jelenleg Szlovákia területén a

Kassai kerület Gölnicbányai járásában, Gölnicbányától 15 km-re, délnyugatra a Gölnic partján.

²⁷ A Magas-Tátra északkeleti részénél a Bélai-Tátrában (Beliansky Tatry) a szlovák-lengyel határ mellett Zakopane-től mindössze 20 km-re, Szepesgyörke (Jurgów) falunál található a Bialka patak.

²⁸ Ől: a magyarban megközelítőleg 1,9 m, körülbelül akkora távolság, amelyet egy felnőtt ember két karjával átér (átölel). Hivatalosan a „bécsi ől” (1,896483840 m) rendszerű négyszögöl mértékegység 1972-ig volt használatban az állami nyilvántartásokban.

²⁹ SUBA: *Magyarország államhatárainak változásai. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században.*

³⁰ MOL K 27. 58847. 1902.IV.30.-ai minisztertanácsi ülés (12. ülés) 5. napirendi pont.

³¹ Minden nagyobb területre kiterjedő mérnöki munkának első és legfontosabb mozzanata. Ha egy háromszögben ismerjük az A és B pontokat (ez azt jelenti, hogy ismerjük a koordinátáit), és megmérjük a háromszög belső szögeit, ki tudjuk számítani a harmadik, C pont koordinátáit is az adott koordinátarendszerben. Az első lépés az egyik oldal (távolság) megmérése, az úgynevezett alapmérés. Erre a hosszra, mint alapra, bázisra támaszkodik a többi oldal hosszának meghatározása. Így tetszőleges hosszú hálózatot építhetünk ki. A második lépés a szögmérés.

³² Lénártó felvidéki település, jelenleg Szlovákia területén. Az Eperjesi kerület Bártfai járásában, Bártfától 24 km-re, nyugatra a lengyel határ mellett fekszik.

³³ Amelybe Magyarország részéről TAHY József sáros vármegyei alispán elnöklete alatt a szekesői járás főszolgabírája, SZAKMÁRY Géza az eperjesi állami építészeti hivatal főnöke, DÓBIÁS Ede kir. főmérnök és KUN Gyula háromszögelő mérnök, Ausztria részéről pedig JAROSCH László az újszandeci kerület kapitányának elnöklete alatt HÜBEL Ádám cs. kir. vallásalapítványi erdőfelügyelő és LUKÁCS Vladimír cs. kir. nyilvántartó mérnök vett részt.

SUBA: *Magyarország államhatárainak változásai. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században.* op.cit.

³⁴ A tagosítás egy bizonyos területen szétszórtan elhelyezkedő területek tulajdonoskénti összevonást és a célszerű gazdálkodás követelményei szerinti kiosztást jelent. Addig nem lehet megkezdeni, míg a szükséges földmérési alapmunkarészek (Kataszteri térkép, a területi adatok és az országos negyedrendű háromszögelési adatok) megfelelő minőségben nem álltak rendelkezésre. Azt a községet, amely a tagosítás céljára alkalmas térképe nem volt, az eljárás megindítása előtt fel kellett mérni.

³⁵ SUBA: *Magyarország államhatárainak változásai. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században.* op.cit.

³⁶ Háromszögeléssel kitzított, bemért geodéziai pontok. A földmérési munkák végzése során a felméréndő pontokat szükséges megjelölni valamilyen módon, ez történhet ideiglenes módon, amikor csak a munkálatok idejé-

re jelöljük meg a pontokat, a fontosabb pontjeleket azonban különböző jelekkel állandósítják.

³⁷ Malcő felvidéki település, jelenleg Szlovákia területén. Az Eperjesi kerület Bártfai járásában. Bártfától 20 km-re nyugatra, a Tapoly partján fekszik. 1338-ban említik először, ekkor már állt a falu temploma a mai görög katolikus templom elődje. A Hétfájdalmú Szűzanya tiszteletére szentelt római katolikus temploma 1839-ben épült. Görög katolikus temploma 1338-ban épült. (A levéltári forrásokból nem derül ki, hogy melyik templomról van szó.)

FÉNYES

³⁸ A sokszögelés olyan alappontmeghatározás, amellyel egy sokszög vonal csúcsait képező pontoknak egymáshoz viszonyított helyét határozzák meg hossz- és szögmérésekkel. Más értelmezésben a sokszögelés gyűjtőfogalma a sokszög vonal vagy egész sokszöghálózat tervezésének, mérésének és számításának. A meghatározáshoz arra van szükség, hogy a részletpontok az alappontokról közvetlenül irányozhatók legyenek. A pontokat tehát úgy kell megválasztani, hogy róluk minden részletpont irányozható legyen. Erre a feladatra ez a legmegfelelőbb módszer. Így lehet sűríteni a vízszintes alappontokat, hálózatot kiépíteni.

³⁹ A koordináta hálózatban szereplő objektumok koordinátáinak régebbi magyar kifejezése. Bármilyen objektum sík- vagy térbeli elhelyezését, elhelyezkedésének definiálását koordináta-rendszerek teszik lehetővé. A koordináta-rendszerekben az objektum koordinátái (régebben használt magyar szakkifejezéssel: összrendezői) a helyet egyértelműen azonosítják.

⁴⁰ - MOL K 27. 57860. 1870. IV. 1.-ei minisztertanácsi ülés (22. ülés)
2. napirendi pont.

- MOL K 27. 57561. 1897. XII. 8.-ai minisztertanácsi ülés (48. ülés)
30. napirendi pont.

- MOL K 27. 57655. 1901. V. 1.-ei minisztertanácsi ülés (15. ülés)
2. napirendi pont.

- MOL K 27. 58847. 1902. IV. 30.-ai minisztertanácsi ülés (12. ülés)
5. napirendi pont.

- MOL K 27. 59103. 1910. X. 28.-ai minisztertanácsi ülés (33. ülés)
90. napirendi pont.

⁴¹ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete*. 13-14.p. (a szerk)

⁴² Lapincs patak (németül Lafnitz) Szentgotthárdnál ömlik a Rába folyóba.

⁴³ Lipótfalva (németül Loipersdorf) egykor önálló község. 1971-ben egyesítették Kicléddel. Ma Lipótfalva-Kicléd település északi része Lipótfalva ma Kicléd település része Nyugat-Magyarországon örvidék tartományban jelenleg Ausztria területén a Felsőöri járásban. Pinkafőtől 6 km-re nyugatra a régi magyar határ mellett fekszik.

⁴⁴ 1807/XXXI.tc.

⁴⁵ 1827/XVI.tc. az 1807: XXXI. cikkelyekkel rendelt bizottságokhoz az elhalt, vagy egyébként akadályozott tagok helyébe országos biztosok neveztetnek.

⁴⁶ SUBA: *Magyarország államhatárainak változásai. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században.* op.cit.

⁴⁷ MOL K 27. 57561. 1897. XII. 8.-ai minisztertanácsi ülés (48. ülés) 30. napirendi pont.

⁴⁸ Büdöskút (németül Steinbrunn, horvátul Štikapron) falu Nyugat-Magyarországon Kismartontól 10 km-re nyugatra fekszik az Őrvidéken, jelenleg Ausztria területén, Várvidék tartományban a Kismar-toni járásban.

⁴⁹ A terület ESZTERHÁZY birtok volt. 1810-ben külszíni barnaszénbánya nyílt a falu határában. A munkások elszállásolására a bánya közelében új településrész jött létre. A bánya éves termelése elérte a 600 tonnát. 1905-ben a bányát villamosították. A XIX. század végére a falu lakosságának száma elérte a 2000 főt.

⁵⁰ Magyar területen, a Lajtától keletre fekvő sárfeneki (mannersdorfi) uradalom a XV. század végétől osztrák nemesek birtoka volt, ezért ma is Alsó-Ausztriához, és nem Burgenlandhoz tartozik. A XVII. században Alsó-Ausztria a sárfeneki (Scharfeneck) uradalom négy községét (Sommerein (Lajtasomorja), Au, Hof, Mannersdorf) bekebelezte. Ezt megelőzően Lajta-falutól (Potzneusiedl) délre Moson vármegye nyugati határát megszakítás nélkül a Lajta folyó képezte. A községek visszatérését a vármegye követi 1662 és 1848 között 12 alkalommal követelték a pozsonyi rendi országgyűlésen.

SUBA: A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények.

⁵¹ A hitbizomány el nem idegeníthető, meghatározott öröklési rendnek alávetett vagyon. 1687/IX.tc-vel a birtokosok megkapták azt a jogot, hogy maguk szerezték adomány- és más birtokokból végrendeletileg királyi megerősítés mellett hitbizományt alapíthassanak. E törvény után jött létre az ESZTERHÁZY herceg hitbizománya. Ezt a rendszert az 1868/LIV.tc. megerősítette. 1687/IX.tc. ; 1868/LIV.tc.

⁵² MOL K 27. 57655. 1901. V. 1.-ei minisztertanácsi ülés (15. ülés) 2. napirendi pont.

⁵³ Ez nem volt új jelenség, már az 1723/XVII.tc. is említette a Mura folyót, mint földrajzi helyet. Annak kapcsán, hogy Magyarország és Stájerország között Mura folyó mentében az ennek sodrától elszakított szigetek iránt fennforgó viszályokat a bizottság vizsgálja meg.

1723/XVII.tc. ; SUBA: A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények. op.cit.

⁵⁴ Murahely (korábban Deklezsín, szlovénül Dokležovje, vendül Dekležovje, egykor Dekležin) falu Zala vármegye Alsó-Lendva-i járásában helyezkedett el a Muravidéken. Jelenleg Szlovéniához tartozik Muraszombattól 7 kilométerre, Belatinctől 5 km-re a Mura völgyében, az Öreg-Mura bal partján.

⁵⁵ Rácanizsa (szlovénül Razkrižje). Zala vármegye Csáktornyai járásához tartozott. A Mura és a Ščavnica folyók összefolyásánál fekszik, a horvát határ mellett. Muraköz, Muravidék és a történelmi Stájerország harmas-határának Muraköz felőli oldalán helyezkedik el. Jelenleg Horvátországhoz tartozik.

⁵⁶ MOL K 27. 59103. 1910. X. 28.-ai minisztertanácsi ülés (33. ülés) 90. napirendi pont.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

ÚTIKÖNYVEK

- BÁCS — BÁCS Gyula: *Délkelet-Lengyelország*. Budapest, 1981, Panoráma. 203 p. HU-ISBN 963 24 3203 7. /Panoráma „mini” útikönyvek./ HU-ISSN 0324-6930.

TANULMÁNYOK

- SUBA: A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények. — SUBA János: A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordigni)*, XI.évf. (2005) 14.sz. 102-119.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2005. november 8-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „Az ezeréves magyar rendvédelem” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: Az Államhatár és határjelei. — SUBA János: Az Államhatár és határjelei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordigni)*, XI.évf. (2005) 14.sz. 120-126.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2005. november 8-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „Az ezeréves magyar rendvédelem” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: A magyar államtér elhatárolódásának kérdéséhez. — SUBA János: A magyar államtér elhatárolódásának kérdéséhez. 439-443.p. In GULYÁS László (szerk.): *Régiók a Kárpát-medencén innen és túl*. Baja, 2007, Eötvös József Főiskola. 627 p. HU-ISBN 978 963 72 9052 7.
- SUBA: az államhatár földrajzi-jogi összefüggései 1903-ban. — SUBA János: Az államhatár földrajzi-jogi összefüggései 1903-ban. 635-641.p. In GULYÁS László — GÁL József (szerk.): *Európai kihívások*. Szeged, 2007, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar. 712 p. HU-ISBN 978 963 48 2857 0.

- SUBA János: A magyar-román határ pontositása. — SUBA János: A magyar-román határ pontositása. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordigni)*, XVII.évf. (2009) 20.sz. 108-114.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2006. szeptember 29-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „A XIX-XX. századi magyar forradalmak hatása a nemzeti rendvédelmi rendszerünkre” című XX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- TÖRÖK — TÖRÖK Enikő: Felvételi előrajz, kataszteri térkép, birtokvázlat. *Catastrum*, I.évf. (2014) 2.sz. 14-21.p. HU-ISSN 2064-5805.

CIKKEK

- A Halas-tó körüli országhatár rendezése. — A Halas-tó körüli országhatár rendezése. 162 p. In *A Magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve*, (XXX.évf.). Igló, 1903, Magyarországi Kárpátgyesület. 172 p.

- VUCSKICS — VUCSKICS Zoltán: A Halastó és Tengerszem melletti új állami határvonal felvétele. *Kataszteri Közöny*, XIV.évf. (1905) 6-16.p.

SZÓTÁRAK

- FÉNYES — FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik*. Pest, 1851, FÉNYES Elek. I.köt. 312 p. , II.köt. 285 p., III.köt. 305 p. , IV.köt. 350 p.

ÉRTEKEZÉSEK

- PARÁDI: *A dualista Magyarország határörizete 1867-1914*. — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határörizete 1867-1914*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985.

- SUBA: *Magyarország államhatárainak változásai. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században*. — SUBA János: *Magyarország államhatárainak változásai. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században*. Ph.D. disszertáció. (ELTE-BTK). Budapest, 2002.

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

- MOL K 27. — Magyar Országos Levéltár minisztertanácsi jegyzőkönyvek gyűjtemények.

JOGSZABÁLYOK

- 1687/IX.tc. — 1687/IX.tc. A mágnások idősb fiainak az atyai rendelkezés szerint intézendő örökösödéséről.
- 1723/XVII.tc. — 1723/XVII.tc. a határoknak a szomszéd országokkal és tartományokkal való kiigazításáról s megvizsgálásáról és ennek fogantatásáról.
- 1807/XXXI.tc. — 1807/XXXI.tc. Az ország határaitra nézve a szomszédos tartományokkal fönnforgó vitás ügyek végleges eldöntése és a határok megigazítása véget, biztosokat neveztetnek ki.
- 1827/XVI.tc. — 1827/XVI.tc. az 1807: XXXI. cikkelyekkel rendelt bizottságokhoz az elhalt, vagy egyébként akadályozott tagok helyébe országos biztosok neveztetnek.
- 1868/LIV.tc. — 1868/LIV.tc. a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.
- 1897/II.tc. — 1897/II.tc. A Magyarország és Ausztria közt Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak választott bíróság által leendő megállapítása tárgyában.
- 1897/XIV.tc. — 1897/XIV.tc. Magyarország és Ausztria között, egyrészt Besztercze-Naszód és Máramaros vármegyék, másrészt Bukovina szélén elhúzódó országos határvonal megállapításáról.
- 1903/IX.tc. — 1903/IX.tc. A Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak megállapítása iránt az 1897. évi II. t. -cikk értelmében alakított választott bíróság által hozott ítélet beczikkelyezése tárgyában.

VEDO Attila
A Magyar Királyi Csendőrség tevékenysége
a hírszerzés és kémelhárítás területén

A Magyar Királyi Csendőrség sokrétű feladatrendszerében számos szolgálati tevékenység kapcsolódott, így közvetlen vagy közvetett módon a hírszerzéshez vagy a kémelhárításhoz. A katonailag szervezett közbiztonsági őrtestület rugalmasan alkalmazkodott a hírszerzési igényekhez és a dualista államapparátus felderítő rendszerébe éppúgy illeszkedett, mint a két világháború közötti időszak állambiztonsági szisztémájába. A nyomozó szervezetek megszervezése és a híradó szakterület felértékelődése még inkább a hírszerzés támaszává tette a testületet.

A hírszerzés a titkosszolgálati tevékenység egyik alapvető szolgálati ága, amely bizalmas külföldi politikai, gazdasági, katonai híryananyagok, adatok, információk tervszerű gyűjtését, elemzését, értékelését végzi nyílt és titkosszolgálati erővel, eszközökkel, módszerekkel. A XIX. század közepétől egyre nagyobb hangsúlyt kapott a hagyományos katonai felderítés mellett a békeidőben végzett hírszerző tevékenység is, amely nemcsak háborús veszély esetén, hanem folyamatosan és következetesen híreket szolgáltatott az ellenséges államok helyzetéről, képességeiről és forrásairól. Az Osztrák-Magyar Monarchia élen járt a diplomáciai hírszerzés jelentőségének felismerésében.¹

A dualizmus időszakában az Osztrák-Magyar Monarchia társországai nem rendelkeztek külön hírszerző szervezetekkel. A hírszerzés a közös ügyek rendszeréhez kapcsolódott, így az Osztrák-Magyar Monarchia egyetlen hírszerző szervezete az Evidenzbüro, a haderő vezérkarának nyilvántartó irodája volt.² Bár más állami szervezetek is végeztek hírszerzői tevékenységet, nem állt a rendelkezésükre hasonló infrastruktúra. Az Evidenzbüro tehát nem rendelkezett a hírszerzés monopóliumával, mégis monopol szervezet volt, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia egyetlen e tevékenységre szakosodott szervezeteként működött.³ A közös ügyek vitelére hivatott

szervezetek közül nemcsak a haderő vezérkara, hanem a közös külügyi tárca is folytatott hírszerző tevékenységet, bár nem függetlenített apparátussal.⁴

A Magyar Királyi Csendőrség sajátos jogállásából adódóan a hírszerzés rendszerébe is bekapcsolódott. A csendőrség az irányába megfogalmazott hírszerzési igényeknek sajtófigyelés, politikai és katonai hírszerzés, valamint rádiófigyelés útján tett eleget. E tevékenysége elsősorban az őrsök besúgó hálózata, a határszéli őrsök katonai felderítő és elhárító feladatai, valamint a híradó szakterület szolgálata köré csoportosítható.

A csendőr őrsök hírszerző tevékenységének alapkövei a bizalmi egyének voltak, akik — a testület vidéki működési területéhez igazodóan — a falusi emberek közül kerültek ki. A csendőrség szolgálati feladatait elsősorban olyan vidéki, aprófalvas településszerkezetű területeken végezte, ahol az információk leplezett megszerzésének szinte egyetlen módja a személyismeret és a bizalmi egyének hálózata volt. Az olyan falvakban, ahol az idegen érkezése feltűnést keltett és a lakosok részletekbe menően ismerték egymást, szoba sem jöhetett a csendőrség nyomozó szervezetei vagy a rendőri detektív-szervezet bevonása az adatszerzésbe.⁵ Ezért a csendőr őrs mindenféle igényt — legyen szó akár bűnüldözési, akár állambiztonsági érdekről — saját erőforrásaival, a csendőr járőr napi szolgálata során kialakított személyes kapcsolatok felhasználásával és továbbfejlesztésével voltelégített ki. A hálózat kiépülése a korabeli társadalmi viszonyok között kézenfekvő volt, hiszen a mai kommunikációs és hírközlési lehetőségeket nélkülöző járőr legtöbbször a polgárok bejelentéseiből vagy szóbeszédekből értesült jogsértő cselekményekről. A közzsájon forgó híreszteléseket a csendőr nem hagyhatta figyelmen kívül, különösen az olyan „titkos büntetteknel”, mint a mérgezés, magzatelhajtás és gyermekölés. Az ilyen esetek igazolásához és felderítéséhez a csendőrnek olyan személyekre volt szüksége, akik személyi adatokat tudtak szolgáltatni és a későbbiekben esetleg besúgói lehettek.⁶

A besúgók — a korabeli szakirodalom meghatározása szerint — többnyire olyan egyének voltak, akik maguk is vagy

büntetve voltak, vagy okuk volt a törvény embereitől félni, így saját életük könnyítése érdekében nyomra vezették a csendőrt. Ugyanilyen szolgálatot tehettek a prostituáltak is, akik a bűntettekkel gyakran érintkeztek, sokszor bűntársaik is voltak, és a tapasztalatok szerint bosszúból, irigységből vagy féltékenységből információt szolgáltatottak róluk.⁷ Természetesen az így kialakított rendszer szükség esetén a gyanús személyek és feltételezett kémek utáni puhatolózást is szolgálhatta.

A besúgók igénybevétele mellett a megfigyelés volt a leggyakrabban alkalmazott módszer az információk rejtett megszerzésére, melyet a csendőr a napi szolgálatban is alkalmazott. A gyakorlatban a közvetlen, vagyis a közlőről, megismerkedés és érintkezés útján történő figyelést; továbbá a távolról való észrevétlen szemmel kísérést alkalmazták. Az egyenruhás csendőr rendszeres megfigyelést nem teljesíthetett, csupán les útján vagy kivételes alkalmakkor érhetett el eredményt megfigyelés által. Jó szolgálatot tett azonban a besúgó, akit a csendőr megfigyelésre is használhatott, miután annak egyes fogásaira kioktatta.⁸ A megfigyelések legtöbbször a szökésben levő egyén hozzátartozóira vagy környezetére, kapcsolataira irányultak és nem minden esetben a személy lakóhelyén. A csendőrség ezért igénybe vette azoknak a hatósági közegeknek a segítségét is, akik a közlekedésre vagy kommunikációra felügyeltek. A hajózási és vasúti, valamint vasútépítő hivatalnokok figyelmét folyamatosan felhívták úgy a kémekkel kapcsolatos gyanúokokra, mind a gyanús vagy körözött személyek megjelenése esetén teendő intézkedésekre. A vasúti örök információt adtak a járőrnek azokról, akik a sínek mentén közlekedtek, hiszen az ilyen személyek vagy kerültek a közutakat és a csendőrökkel való találkozást, vagy a vasúti infrastruktúrát és műtárgyakat térképezték fel. Az erdészek és vadőrök az erdőben közlekedő gyanús egyéneket jelentették, akik szintén rejtőzködés vagy térképeszeti felderítés szándékával tartózkodhattak a területen. Hasonló felvilágosítást adhattak az útkaparók, pásztorok, mezőőrök is.⁹ Városokban jó szolgálatot tehettek a menekülő büntetett felkutatására a bérkocsisok, hordárok és kocsmárosok. A megfigyelésre potenciálisan al-

kalmas személyek között a szakirodalom érdekes módon a gyermekeket is felsorolta, akiket jó megfigyelőképességük és — főként a katonai felderítés területén — a „katonásdi” iránti fogékonyság miatt tartottak jó információforrásnak. A szüleikkel külföldön járt fiatal fiúk a korabeli vélekedés szerint sokkal jobban figyeltek a különböző katonai csapatmozgásokra és játék közben olyan helyekre is elvetődhettek, ahová a felnőttek nem. Éppen ezért a járőrnek ajánlatos volt a gyermekekkel is beszélgetni, különösen a határszéli területeken.

A csendőr járőr békeidőben és különösen háborúban köteles volt figyelemmel kísérni az utazókat, közutakon és vasutakon közlekedőket, külföldieket, valamint a katonai objektumok és fontos műtárgyak körzetében tartózkodókat. Az adott kor műszaki színvonalát és lehetőségeit figyelembe véve ebbe akár a fényképezőgéppel utazó, fényképeket készítő, vagy hidakról, vasutakról — akár művészi céllal is — vázlatokat, rajzokat készítőket ellenőrzése is beletartozott.¹⁰

Az őrsök tevékenysége azonban idővel nem volt képes kellő minőségben és mennyiségben kielégíteni a hírigényeket. A csendőrségi hírszerzés a nyomozó alakulatok felállításával vált eseti jellegűből intézményessé, bár a szakterület újraszervezésének elsődleges célja nem ez volt. 1928-ban a csendőrfelügyelőség alárendeltségében nyomozó osztály, csendőr kerületenként pedig egy-egy nyomozó alosztály alakult, melyek válogatott személyi állománya 1930-ra felkészítésre került. 1930. III. 1-én a budapesti székhelyű Nyomozó Osztály és négy alosztály kezdte meg működését. A politikai természetű ügyekre irányuló hírszerző tevékenységet viszonylag hamar kikülönítették és 1931-ben felállításra került a Nyomozó Osztály részeként a Politikai Nyomozó Alosztály.¹¹ A Nyomozó Osztály-parancsnokság a tulajdonképpeni törzsből, a törzs nyomozó alosztályból, a sajtóirodából, később hírközpontból,¹² a csendőrségi összekötő tisztből, a csendőrségi bünyügyi laboratóriumából állt. Az osztály-parancsnokság nem vett részt a nyomozó alosztályok gyakorlati nyomozó szolgálatában, csupán közvetve irányította és országos szinten koordinálta munkájukat. A Nyomozó Osztály keretén belül működött a

Magyar Királyi Belügyminisztérium II. számú postaállomása is, amely a közbiztonsági rádió hírszolgálathoz kapcsolódott.¹³

A nyomozó alosztályok szervezete tulajdonképpen egy nagyobb létszámú őrsnek feleltek meg, melyeknek csendőrtiszt volt a parancsnoka, működési területük pedig az egész csendőr-kerületre kiterjedt. Az alosztályok külső és belső csoportra tagozódotak külön speciális feladattal.¹⁴ A bűnügyi szakterület szervezeti elemeinek kiépülése azonban csak új formát adott a korábban sikerrel alkalmazott módszereknek és az őrsök munkája nélkül nem érhetett el sikereket.

A híradó szakterület tevékenysége már szorosabban és magasabb szinten kötődött a hírszerző rendszer más elemeihez, bár nem ezzel a céllal került megszervezésre a csendőrség szervezetében. 1930-ban Németország kezdeményezésére a nemzetközi bűnügyi szervezetek a rádiót, mint a távközlés egyik legkorszerűbb és leggyorsabb eszközét a nyomozás szolgálatába állították. Ekkor alakult meg a Nemzetközi Bűnügyi Rádió Hírszolgálat, melyhez a kiépülő magyar közbiztonsági rádiózás is csatlakozott.¹⁵ A technikai fejlődéssel lépést tartva a Magyar Királyi Csendőrség 1930-ban összesen 21 rádióállomást szerelt fel, melyek közül 7 a nyomozó alosztályokon, 10 pedig a határszéli szárnyakon került telepítésre. A rádióállomások 1930. júlisától 1936-ig a Nyomozó Osztály alárendeltségében tevékenykedtek, majd létrehozták a Közlekedési és Híradó Alosztályt. A híradó szakterület 1938-ban vált önálló alosztállyá 8 közvetlenül alárendelt híradó őrsrel. A híradó őrsök száma 1940-re 12-re nőtt, melyek munkáját a híradó szárny-parancsnokság felügyelte. A szakterület 1943-tól Híradó Osztály néven két híradó szárnyal szerveződött.¹⁶

A Magyar Királyi Csendőrség híradó szolgálatának egyik fő tevékenysége a rádió-felderítés és figyelés volt. A rádió-felderítő szolgálat végrehajtó szervezete a híradó szárny törzse, valamint a híradó őrsök volt. Szolgálati teendőik megfigyelésre, lehallgatásra, irány- és távolságmérésekre, feltűnés nélküli puhatolásra, végül nyílt fellépésre oszthatók. A felsorolt teendők egyik része a szolgálati helyiségekben, másik része pedig a helyszínen került végrehajtásra. A helyszíni szol-

gálatokra rendszerint polgári ruhában vonultak ki a híradó csendőrök.¹⁷ Mozgó és hordozható berendezésekkel felszerelt járőrök útján a feltételezett helyszínen megtörtént a „közelférkőzés” ami igen gondos, tervszerű és türelmet igénylő munka volt, ugyanis a cél minden esetben a rádiókészülék előtalálása és tulajdonosának kézre kerítése volt anélkül, hogy az eszközt eltűntessék vagy megsemmisítsék.

A híradó őrsök beszoztottai a megfigyelő szolgálat teljesítése során rádiókészülékek mellett ülve, a kiutalt hullámkörzetekben vagy hullámhosszokon, fejhallgató és egyéb rögzítő, jelfogó berendezések segítségével szerezték meg azokat az adatokat, melyeket később a kémek utáni nyomozásoknál felhasználhattak. Ezt a tevékenységet azonban a híradó szakterület nem végezhetette önállóan. A közbiztonsági őrsök legénysége is segítségükre lehetett, akár szabadidejében is. Szórakoztató célú rádiókészülékükön a különböző állomások műsorait hallgatva előfordulhatott, hogy furcsa, Morse-jelekhez hasonló kopogások vagy gyanút keltő beszélgetések zavarták meg az adást. Ezt a körülményt szolgálati jegyben röviden közölték a legközelebbi híradó őrs őrs-parancsnokával.¹⁸ Ezt a szolgálati feladatot támogató közreműködésnek nevezték.

Bizonyos külföldi rádióadások folyamatos figyelésére és híryanagyuk rögzítésére, elemzésére is sor kerülhetett. A rádiófigyelési jelentéseket a Magyar Királyi Belügyminisztérium VII. Közbiztonsági Osztályához terjesztették fel, melyet az osztály-, szárny-, később pedig közvetlenül az őrs-parancsnok hajtott végre, így a híryanagy néhány nap alatt eljutott a minisztériumba.¹⁹

A rádió-felderítést elősegítő tevékenységek mellett hírszolgáltatással kapcsolatos szolgálati feladatok is hárultak a csendőr őrsökre. A Nyomozó Osztály-parancsnokság keretében működő csendőrségi hírközpontot minden esetben gyors és pontos híryanaggal kellett ellátni. A rendszer az őrs-parancsnokokat tekintette a legfontosabb hírszerzőknek, akik közvetlenül vagy járőreik útján közvetve, mondhatni „első kézből” a hírforrásoktól (polgári egyének feljelentése, közlése, személyes észlelés stb.) kapták a híryanagyot. Elsősorban tehát

a csendőr őrsök kötelessége volt a hírközpontot megfelelő minőségű, használható híryanaggal ellátni. Ilyen használható híryanagnak tekinthetők a rendkívüli esetek, amelyeket az őrsparancsnokok, mint „Eseményjelentést” kötelesek voltak a hírközponthoz felterjeszteni.²⁰ A hírközpont a feldolgozott híryanagot csoportosítva eseményösszesítésekbe, illetve sajtóközleményekbe foglalta össze.²¹

Megállapítható, hogy a Magyar Királyi Csendőrség híradó szolgálata szervesen illeszkedett testület a hírszerzéssel kapcsolatos szolgálati tevékenységéhez, bár a teljes kiépülését a háború megakadályozta.

A katonai felderítéshez és kémelhárításhoz a leggyakorlatiasabb módon a határszéli őrsök tevékenysége kapcsolódott úgy a dualizmus idején, mind a Magyar Királyi Csendőrség 1919 utáni újjászervezését követően. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje vezérkarának nyilvántartó irodája az Evidenzbüro, ahol csak tehette együttműködött a dualista államalakulat polgári szervezeteivel. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közös államhatárai teljes egészében átjárhatóak voltak, azonban a külső határokat a két társország önállóan őrizte. A Magyar Királyság külső határait a Magyar Királyi Határrendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség határmenti alakulatai őrizték a Magyar Királyi Pénzügyőrség és vámhivatalok, valamint a humán- és állategészségügyi állomások közreműködésével, továbbá a határmenti erdőőrsegek támogatásával. Az Evidenzbüro alapvetően a Magyar Királyi Csendőrség határmenti részével és a Magyar Királyi Határrendőrséggel működött együtt.²² Ez lényegében azt jelentette, hogy az Evidenzbüro teljes egészében a határszéli csendőrségre bízta a határmenti felderítési teendőket. Ennek keretében — a csendőrség a klasszikus határőrizeti feladatai mellett — a túloldali közlekedési infrastruktúrát, a csapatok elhelyezésére alkalmas építményeket, a hírközlési csomópontokat és hálózatot, a közigazgatási vezetési egységeket és a fegyveres alakulatok elhelyezkedését, fegyverzetét, parancsnokságaikat, az egészségügyi intézmények kapacitását, a határon rejtett módon átjutni képes személyek (túravezetők, csempészek stb.) regisztrálását,

a postagalambok felmérését végezte. E feladatok ellátása nyilvánvalóan nem lehetett egyszeri teendő, hanem folyamatos tevékenységet igényelt a határ mindkét oldalára kiterjedően, hiszen a túloldali szervezetek hasonló célú információszerzését a határ innenső oldalán meg kellett akadályozni.²³

A határmenti hírszerzésben a Magyar Királyi Csendőrség alapvetően az információszerzés kétféle módszerét alkalmazta. Egyrészt a túloldali sajtókiadványokból válogatta ki a szükséges információt, illetve a kishatárforgalomban résztvevőket igyekezett feltűnés nélkül kikérdezni. Másrészt az arra alkalmasnak ítélt személyeket kísérelte meg beszervezni abból a célból, hogy a túloldali lényeges információkat megszerezze.²⁴

A határőrizeti szervezetek a felderítői teendőik tekintetében az Evidenzbüro területileg illetékes felderítő főállomásaival álltak kapcsolatban. Mint ahogyan az Evidenzbüro központja a haderő vezérkarának a nyilvántartó irodájaként működött, a felderítő főállomások tevékenységüket a hadtestparancsnokságok vezérkari osztályainak a kebelében végezték.²⁵ Szükség esetén — ideiglenes, vagy állandó jelleggel — a felderítő főállomás javaslatára a magyar államhatalmi szervezetekhez felderítő mellékállomások is települhettek az illetékes tárca jóváhagyásával.²⁶

A határmenti felderítés céljait, eszközeit és módszereit, az együttműködés szabályait a csendőrségi szolgálati szabályzat titkos függeléke tartalmazta. Az abban foglaltak oly mértékben korszerűek voltak, hogy a két világháború között is annak megfelelően végezték e tevékenységet a Magyar Királyi Csendőrség határmenti őrssein.²⁷

Összességében tehát a Magyar Királyi Csendőrség számos szolgálati tevékenységével támogatta a hírszerző és elhárító rendszer működését, bár a testület alapvető rendeltetése nem állambiztonsági jellegű volt. Hatékonyan támogatta a katonai felderítést, a háborús években pedig segítette az ellenséges hírszerzőkkel szembeni fellépést.

Jegyzetek:

- ¹ HAJMA: 18.p.
² PILCH: II. köt. 5-22.p.
³ PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.
⁴ ARTNER: 19.p.
⁵ EDVI
⁶ SOLTÉSZ-KÁRMÁN: 23.p
⁷ Loc.cit. 217-218.p.
⁸ TOLDI: 51.p.
⁹ SOLTÉSZ-KÁRMÁN: op.cit. 241-242.p.
¹⁰ SICULUS
¹¹ CSÓKA
¹² NYUT-1930. 98. §
¹³ SELLYEY: 423.p.
¹⁴ Loc.cit. 424.p.
¹⁵ BARTOS: A rádió a közbiztonság szolgálatában. I. rész 67.p.
¹⁶ PARÁDI : *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* 62.p.
¹⁷ BARTOS: A rádió a közbiztonság szolgálatában. op.cit. IV. rész. 163.p.
¹⁸ BARTOS: *A híradóőrök szolgálatáról.*
¹⁹ CSÓKA: op.cit.
²⁰ NYUT-1930. op.cit. 47. §. valamint 9.sz. mell. 164-188.p.
²¹ CZEGLÉDI: 592.p.
²² PARÁDI: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrizetében.
²³ PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata.
²⁴ PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben.*
²⁵ ARTNER: op.cit. 21.p.
²⁶ PARÁDI: *A határszéli csendőrség.*
²⁷ SZUT-1912. V. fejezet. *Határszéli szolgálat szabályozása és Titkos Függelék.*

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

PARÁDI: *A határszéli csendőrség.* — PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* Budapest, 1984, Határőrség. 91 p.

PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 186 p. HU-ISBN 963 7623 31 0 /Rendvédelem a határon a XIX-XX. században, 2./

PARÁDI : *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtisztület 1881-1945.* — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtisztület 1881-1945.* Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447.

PILCH — PILCH Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története.* Budapest, 1936, Franklin. I.köt. 366 p., II.köt. 402 p., III.köt. 386 p.

TANKÖNYVEK

HAJMA — HAJMA Lajos: *A katonai felderítés és hírszerzés története.* Budapest, 2001, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 52 p. HU-ISBN —

TANULMÁNYOK

ARTNER — ARTNER Ramona: *Hírszerzés a dualizmus-kori Magyar Királyságban, Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XXII.évf. (2012) 26.sz. 19-26.p.* HU-ISSN 1216-6774.

CSÓKA — CSÓKA Ferenc: *Csendőrség és hírszerzés 1930-1945. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), VII.évf. (1998.) 8.sz. 17-20.p.* HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én hangzott el Budapesten, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia sorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági őrtisztület útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig.*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás, javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14.sz. 91-94. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata — német nyelven — 1999. februárjában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat II. szimpozionján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrizetében. — PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrizetében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 100-118.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án hangzott el Budapesten, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia sorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1848-2005.*” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás, javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX. évf. (2010) 22.sz. 77-91.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2008. október 10-én Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett magyar rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Másfél évszázad rendszerváltozásainak hatásai nemzeti rendvédelmünkre.*” című XXII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

- SELLYEY — SELLYEY Vilmos: A csendőr nyomozó alakutk szervezetete és szolgálat. In MARTONFFY Károly (szerk.): *A mai magyar közigazgatás (Az 1936. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai)*. Budapest, 1936, Magyar Királyi Belügyminisztérium. 423 p.

CIKKEK

- BARTOS: A híradóőr-sök szolgálatáról. — BARTOS Ödön: A híradóőrök szolgálatáról. *Csendőrségi Lapok*, XXX.évf. (1940.) 2.sz. 34-40.p.
- BARTOS: Ödön: A rádió a közbiztonság szolgálatában. — BARTOS Ödön: A rádió a közbiztonság szolgálatában. *Csendőrségi Lapok*, I. rész XXXIII. évf. (1943.) 3.sz. 66-69.p.
II. rész XXXIII. évf. (1943.) 4. sz. 98-104.p.
III. rész XXXIII. évf. (1943.) 5.sz. 130-135.p.
IV. rész XXXIII. évf. (1943.) 6.sz. 162-164.p.
- CZEGLÉDI — CZEGLÉDI Jenő: A csendőrség hírszolgálatáról. *Csendőrségi Lapok*, XXIX.évf. (1939.) 17.sz. 591-593.p.
- EDVI — EDVI Illés Béla: Bizalmi egyének. *Csendőrségi Lapok*, II.évf. (1908.) 17.sz. 193-196.p.
- SICULUS — SICULUS: A kémekről. *Csendőrségi Lapok*, XV.évf. (1925.). 12.sz. 205.p.

SZABÁLYZATOK, SEGÉDLETEK

- SZUT-1912. — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.* (Határszéli szolgálat szabályozása és Titkos Függelék.) Budapest, 1912, s.n. 361.p.
- NYUT-1930. — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség nyomozóalakulatai számára.* Budapest, 1930, Pallas. 164 p.
- SOLTÉSZ-KÁRMÁN — SOLTÉSZ Imre — KÁRMÁN Elemér: *Útmutatás a bűnügyi nyomozás alkalmával követendő eljárásra nézve a M. Kir. Csendőrség számára.* Budapest, 1911, Franklin. 295.p.
- TOLDI — TOLDI Árpád (szerk.): *Próbacsendőrök tankönyve. 5. füzet. Bűnügyi nyomozás.* Hivatalos kiadás. Budapest, 1941, Stephaneum. 58 p.

A kötet szerzői

Dr. BENCSIK Péter Ph.D.
egyetemi adjunktus
Szegei Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék

Dr. BODA József Ph.D.
tanszékvezető, egyetemi docens, a Rendészettudományi Kar dékánja
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar
Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék

Dr. jur. DEÁK József doktorandusz
egyetemi tanársegéd
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar
Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék

Dr. jur. ERNYES Mihály
nyugalmazott rendőr dandártábornok
Pécs és Baranya vármegye rendvédelem-történetének kutatója

Dr. LŐRINCZ József kandidátus
egyetemi tanár
Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

SOM Krisztián
a diplomatica, a paleográfia, az epigráfia, a heraldika, a papirologia és a szfragisztika történelmi segédtudományoknak a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre alkalmazott változatát művelő kutató

Dr. SUBA János Ph.D.
honvéd alezredes
a Hadtörténeti Intézet és Múzeum
térekptárának vezetője

VEDÓ Attila doktorandusz
rendőr őrnagy
a polgári magyar állam közbiztonság-történetének kutatója

Felelős kiadó:
a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
elnöke

A kötet formátuma:
A/5

A kötet terjedelme:
6,2 ív

Sorozatempléma:
ZEIDLER Sándor

Borító:
Dr. PARÁDI Józsefné

Papír minősége:
80 grammos ofszet papír

Betűtípus:
Cambria és Times New Roman

SALUTEM

1

